

Poznań 2-2006

PORADNIK

Bibliograficzno-
Metodyczny

Wojewódzka Biblioteka Publiczna
i Centrum Animacji Kultury

Kwartalnik

Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Centrum Animacji Kultury
w Poznaniu

PORADNIK
BIBLIOGRAFICZNO-METODYCZNY

Kwartalnik

Poznań 2006

Przewodniczący Zespołu Redakcyjnego

Iwona Smarsz

Redaguje zespół:

Urszula Bzdawka

Beata Nowak

Maria Beba

ISSN 0238-9142

Material szkoleniowy

Powielono w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu

A-5 350 egz.

Zeszyt 2/2006 „Poradnika Bibliograficzno-Metodycznego” został przygotowany jako numer specjalny, poświęcony 50. rocznicy Poznańskiego Czerwca 1956 roku. Zawiera obszerniejsze niż zwykle artykuły, uzupełnione zestawieniami bibliograficznymi.

Redakcja

	str.
I. KALENDARZ ROCZNIC, OBCHODÓW I WYDARZEŃ (Oprac. Andrzej Dudziak).....	7
II. ZESTAWIENIA BIBLIOGRAFICZNE	
Marek Rezler – Drogi i bezdroża Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej Refleksje nad dziejami Polski powojennej	19
Andrzej Dudziak – Drogi i bezdroża PRL – bibliografia	38
Marek Rezler – Kalendarium Poznańskiego Czerwca 1956 r.....	46
Andrzej Dudziak – Rok 1956 – Poznański Czerwiec i inne wydarzenia – bibliografia	55
Agnieszka Rogulska – Obraz Poznańskiego Czerwca w literaturze	65
Tomasz Mizerkiewicz – Tyrteusz z bibuły. Literatura drugiego obiegu jako reakcja na wydarzenia polityczne lat 1968, 1970, 1976, 1980-81	81
Bibliografie osobowe: Jan Twardowski	92
III. MATERIAŁY REGIONALNE	
A. Przegląd nowości regionalnych	99
B. Imprezy kulturalne w bibliotekach publicznych woj. wielkopolskiego....	105
C. Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Centrum Animacji Kultury na łamach prasy	124
IV. KRONIKA	133

I. KALENDARZ ROCZNIC, OBCHODÓW I WYDARZEŃ

2006 – Rok Języka Polskiego, ogłoszony przez Senat RP

Poniższy kalendarz, to wybrane daty rocznic, obchodów i wydarzeń na II kwartał 2006 roku. Szerszy zestaw dat na II kwartał znajduje się w „Poradnikach Bibliograficzno-Metodycznych” z lat ubiegłych.

K w i e c i e ń

	IV		– Miesiąc Pamięci Narodowej
	IV		– Światowy Dzień Miast Bliźniaczych, obchodzony w ostatnią niedzielę kwietnia (rocznica utworzenia Światowej Federacji Miast Bliźniaczych w 1957 r.)
(350)	IV	1656	– Zm. Krzysztof Arciszewski, polski podróżnik i żeglarz (ur. 9 XII 1592)
(350)	1 IV	1656	– Król Jan Kazimierz oddaje Polskę pod opiekę Matki Boskiej, tzw. „śluby lwowskie”
(110)	1 IV	1896	– Ur. Pola Gojawiczyńska, pisarka (zm. 29 III 1963)
	2 IV		– Międzynarodowy Dzień Książki dla Dzieci (obchodzony od 1967 roku w rocznicę urodzin Hansa Christiana Andersena)
(1)	2 IV	2005	– Zm. Jan Paweł II (Karol Wojtyła), papież 1978-2005 (ur. 18 V 1920)
(220)	2 IV	1786	– Ur. Edward Raczyński, mecenas sztuki i nauki, założyciel biblioteki w Poznaniu (zm. 20 I 1845)
(110)	2 IV	1896	– Ur. Franciszek Raszeja, lekarz, profesor Uniwersytetu Poznańskiego (zm. 21 VII 1941)
(120)	3 IV	1886	– Ur. Władysław Tatarkiewicz, filozof, estetyk, historyk sztuki, nauczyciel i wychowawca wielu pokoleń polskich humanistów (zm. 4 IV 1980)

- (110) 3 IV 1896 – Ur. Józef Czapski, polski malarz i pisarz (zm. 12 I 1993)
- (15) 3 IV 1991 – Zm. Graham Greene, pisarz brytyjski (ur. 2 X 1904)
- (95) 4 IV 1911 – Ur. Waclaw Čtврtek, pisarz czeski, autor książek dla dzieci i młodzieży (zm. 6 XII 1976)
- (15) 4 IV 1991 – Zm. Max Frisch, pisarz szwajcarski (ur. 15 V 1911)
- (110) 5 IV 1896 – Inauguracja w Atenach pierwszych nowożytnych igrzysk olimpijskich
- (35) 6 IV 1971 – Zm. Igor Strawiński, kompozytor rosyjski (ur. 17 VI 1882)
- (105) 6 IV 1901 – Ur. Marian Hemar, poeta, satyryk, komediopisarz (zm. 11 II 1972)
- 7 IV – Światowy Dzień Zdrowia (obchodzony od 1950 r. w rocznicę wejścia w życie międzynarodowej konwencji zawierającej statut Światowej Organizacji Zdrowia – WHO)
- (65) 8 IV 1941 – Zm. Eugene Marcel Prevost, pisarz francuski (ur. 1 V 1862)
- (380) 9 IV 1626 – Zm. Francois Bacon, angielski filozof i mąż stanu (ur. 22 I 1561)
- (185) 9 IV 1821 – Ur. Charles Baudelaire, poeta francuski (zm. 31 VIII 1867)
- (145) 11 IV 1861 – Zm. Tytus Działyński, mecenas sztuki i wydawca, założyciel Biblioteki Kórnickiej (ur. 24 XII 1796)
- 12 IV – Międzynarodowy Dzień Kosmonautyki i Lotnictwa
- (45) 12 IV 1961 – Pierwszy lot kosmiczny Jurija Gagarina
- 13 IV – Światowy Dzień Ofiar Katynia, obchodzony w rocznicę opublikowania przez Niemców w 1943 r. informacji o odkryciu w Katyniu masowych grobów oficerów WP zamordowanych przez NKWD w 1940 r.

- (100) 13 IV 1906 – Ur. Samuel Beckett, dramaturg i pisarz irlandzki, laureat Nagrody Nobla w 1969 r. (zm. 22 XII 1989)
- (20) 13 IV 1986 – Pierwsza w historii oficjalna wizyta papieża, Jana Pawła II, w synagodze
- (20) 14 IV 1986 – Zm. Simon de Beauvoir, pisarka francuska (ur. 9 I 1908)
- (20) 14 IV 1986 – Zm. Jorge Luis Borges, pisarz argentyński (ur. 24 VIII 1899)
- (20) 14 IV 1986 – Zm. Stanisław Helsztyński (Skorupka), anglista, prozaik i publicysta (ur. 14 IV 1891)
- (20) 15 IV 1986 – Zm. Jean Genet, francuski powieściopisarz, dramaturg, poeta (ur. 19 XII 1910)
- (90) 14 IV 1916 – Ur. Wojciech Żukrowski, pisarz (zm. 26 XII 2000)
- 15 IV – Międzynarodowy Dzień Kombatanta
- (15) 15 IV 1991 – W Londynie rozpoczął działalność Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju (EBOR)
- (120) 15 IV 1886 – Ur. Tadeusz Kutrzeba, generał, dowódca armii „Poznań” i „Pomorze” podczas bitwy nad Bzurą we wrześniu 1939 r. (zm. 8 I 1947)
- (210) 17 IV 1796 – Ur. Stanisław Jachowicz, poeta, pedagog, bajkopisarz (zm. 24 XII 1857)
- (60) 17 IV 1946 – Uchwalenie dekretu „O bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi”
- (55) 18 IV 1951 – Podpisanie w Paryżu traktatu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Węgla i Stali
- (80) 18 IV 1926 – Polskie Radio rozpoczęło nadawanie regularnych audycji
- (105) 18 IV 1901 – Ur. Laszlo Nemeth, pisarz węgierski (zm. 3 III 1975)
- 18 IV – Międzynarodowy Dzień Ochrony Zabytków, obchodzony z inicjatywy UNESCO od 1984 r.

	20 IV		– Międzynarodowy Dzień Wolnej Prasy, ogłoszony z inicjatywy Stowarzyszenia Reporterów bez Granic w 1991 r.
(20)	20 IV	1986	– Zm. Aleksiej Arbuzow, dramaturg rosyjski (ur. 13 V 1908)
(190)	21 IV	1816	– Ur. Charlotte Brönte, powieściopisarka angielska (zm. 31 III 1855)
(60)	21 IV	1946	– Zm. John Maynard Keynes, brytyjski ekonomista, jeden z twórców Międzynarodowego Funduszu Walutowego i Międzynarodowego Banku Odbudowy i Rozwoju (obecnie Bank Światowy) (ur. 5 VI 1883)
(90)	22 IV	1916	– Ur. Yehudi Menuhin, brytyjski skrzypek, dyrygent, pedagog (zm. 12 III 1999)
	22 IV		– Międzynarodowy Dzień Ziemi
	23 IV		– Międzynarodowy Dzień Książki i Praw Autorskich, ustanowiony przez UNESCO w marcu 1997 r.
	23 IV		– Dni Ułana obchodzone corocznie w Poznaniu (święto pułkowe 15 Pułku Ułanów Poznańskich)
(390)	23 IV	1616	– Zm. Miquel de Cervantes Saavedra, pisarz hiszpański (ur. IX/X 1547)
(390)	23 IV	1616	– Zm. William Shakespeare, poeta i dramaturg angielski (ur. 23 IV 1564)
(115)	23 IV	1891	– Ur. Sergiusz Prokofiew, kompozytor radziecki (zm. 5 III 1953)
(50)	23 IV	1956	– Uchwalenie przez Sejm ustawy o amnestii. Zwolnienie z więzień ponad 35 tys. osób, wiele z nich zrehabilitowano
	24 IV		– Międzynarodowy Dzień Solidarności Młodzieży
(235)	24 IV	1771	– Ur. Samuel Bogumił Linde, autor „Słownika języka polskiego”, pedagog (zm. 18 VIII 1847)
(20)	26 IV	1986	– Awaria elektrowni w Czarnobylu

- (275) 26 IV 1731 – Zm. Daniel Defoe, powieściopisarz angielski (ur. ok. 1660)
- (75) 27 IV 1931 – Ur. Krzysztof Komeda-Trzciniński, pianista, kompozytor, jazzman, twórca muzyki filmowej (zm. 22 IV 1969)
- (215) 27 IV 1791 – Ur. Samuel Morse, wynalazca amerykański, twórca alfabetu telegraficznego (zm. 2 IV 1872)
- (50) 28 IV 1956 – Uchylenie wyroków, przez władze PRL, w tzw. „procesie generałów” (m.in. Stanisława Tatara, Franciszka Hermana, Jerzego Kirchmagera, Stefana Mossora)
- (125) 28 IV 1881 – Ur. Paul Cazin, pisarz francuski, tłumacz, historyk literatury, popularyzator literatury polskiej we Francji (zm. 12 VI 1963)
- 29 IV – Międzynarodowy Dzień Tańca (obchodzony od 1982 r. w rocznicę urodzin Jeane'a George'a Noverre'a)
- (50) 30 IV 1956 – Uruchomienie w Warszawie pierwszego w kraju ośrodka telewizyjnego
- (90) 30 IV 1916 – Ur. Claude Shannon, amerykański matematyk, twórca teoretycznych podstaw rewolucji informacyjnej (zm. 28 II 2001)
- (95) 30 IV 1911 – Zm. Stanisław Brzozowski, krytyk, dramaturg, filozof (ur. 28 VI 1878)

M a j

- 1 V – Międzynarodowy Dzień Solidarności Ludzi Pracy
- 2 V – Dzień Holocaustu
- (45) 2 V 1961 – Zm. Wojciech Bąk, poeta i pisarz wielkopolski (ur. 23 IV 1907)
- (180) 2 V 1826 – Zm. Antoni Malczewski, poeta (ur. 3 XI 1793)

- (160) 2 V 1846 – Ur. Zygmunt Noskowski, kompozytor i pedagog (zm. 23 VII 1909)
- 3 V – Święto narodowe Polski, w rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 Maja 1791 r.
- (215) 3 V 1791 – Uchwalenie przez Sejm Czteroletni „Konstytucji 3 Maja”
- 3 V – Międzynarodowy Dzień Wolności Prasy, ogłoszony przez UNESCO i Światową Federację PEN-Clubu
- (15) 3 V 1991 – Zm. Jerzy Kosiński, pisarz (ur. 1933)
- (115) 3 V 1891 – Ur. Tadeusz Peiper, poeta, prozaik, teoretyk literatury, tłumacz (zm. 10 XI 1969)
- (90) 3 V 1916 – Ur. Pierre Emmanuel, poeta francuski, tłumacz poezji polskiej na język francuski (zm. 22 IX 1984)
- (185) 5 V 1821 – Zm. Napoleon I Bonaparte, cesarz Francji (ur. 15 VIII 1769)
- (160) 5 V 1846 – Ur. Henryk Sienkiewicz, powieściopisarz, noweliści, laureat Nagrody Nobla w 1905 r. (zm. 15 XI 1916)
- (150) 6 V 1856 – Ur. Zygmunt Freud, austriacki neurolog i psychiatra, twórca psychoanalizy (zm. 23 IX 1939)
- (145) 6 V 1861 – Ur. Rabindranath Tagore, pisarz hinduski, laureat Nagrody Nobla w 1913 r. (zm. 7 VIII 1941)
- (40) 7 V 1966 – Zm. Stanisław Jerzy Lec, poeta, satyryk (ur. 6 III 1909)
- (10) 7 V 1996 – Zm. Aleksander Rogalski, pisarz poznański, tłumacz, eseista, historyk literatury, publicysta, krytyk (ur. 23 X 1912)
- 8 V – Dzień Bibliotekarza
- 8 V – Międzynarodowy Dzień Zwycięstwa, obchodzony w rocznicę podpisania w Berlinie bezwarunkowej kapitulacji III Rzeszy (1945)

- 8 V – Światowy Dzień Czerwonego Krzyża
- (115) 8 V 1891 – Zm. Augustyn Szamarzewski, ksiądz, wielkopolski działacz gospodarczy (ur. 21 I 1832)
- (155) 8 V 1851 – Ur. Stanisław Witkiewicz, malarz, prozaik, krytyk artystyczny (zm. 5 IX 1915)
- 9 V – Dzień Europy, ustanowiony w 1985 r. przez Radę Europy dla upamiętnienia ogłoszenia przez ministra spraw zagranicznych Francji, Roberta Schumana „Deklaracji 9 Maja” (znana jako plan Schumana), która dała początek Wspólnocie Europejskiej
- (20) 10 V 1986 – Zm. Anna Kamieńska, poetka (ur. 12 IV 1920)
- (35) 11 V 1971 – Zm. Rafał Wojaczek, poeta (ur. 6 XII 1945)
- 12 V – Międzynarodowy Dzień Pielęgniarek (w rocznicę urodzin Florence Nightingale)
- (80) 12 V 1926 – Wkroczenie Józefa Piłsudskiego do Warszawy na czele zbuntowanych przeciwko rządowi oddziałów wojskowych – tzw. przewrót majowy; początek rządów sanacyjnych
- (40) 12 V 1966 – Zm. Ludwik Hieronim Morstin, dramaturg, prozaik, poeta, tłumacz (ur. 12 XII 1886)
- (105) 13 V 1901 – Ur. Witold Pilecki, współorganizator Tajnej Armii Polskiej (TAP) w 1939 r., więzień oświęcimski, uczestnik powstania warszawskiego, po wojnie aresztowany przez UB (stracony 25 V 1948)
- (25) 13 V 1981 – Rocznica zamachu na papieża Jana Pawła II, na Placu św. Piotra w Rzymie
- (50) 13 V 1956 – Zm. Aleksander Fadiejew, pisarz rosyjski (ur. 24 XII 1901)
- (115) 14 V 1891 – Ur. Michał Bułhakow, pisarz i dramaturg radziecki (zm. 10 III 1940)

- (235) 14 V 1771 – Ur. Robert Owen, angielski socjalista utopijny, pisarz, działacz polityczny i społeczny (zm. 17 XI 1858)
- 15 V – Międzynarodowy Dzień Rodziny, proklamowany w 1996 r. przez Zgromadzenie Ogólne ONZ
- (120) 15 V 1886 – Zm. Emily Dickinson, poetka amerykańska (ur. 10 XII 1830)
- 17 V – Międzynarodowy Dzień Telekomunikacji
- 18 V – Międzynarodowy Dzień Muzeów, obchodzony od 1978 r. na wniosek Międzynarodowej Rady Muzeów
- (95) 18 V 1911 – Zm. Gustaw Mahler, kompozytor i dyrygent austriacki (ur. 7 VII 1860)
- (25) 18 V 1981 – Zm. William Saroyan, amerykański prozaik i dramaturg (ur. 31 VIII 1908)
- (35) 19 V 1971 – Zm. Czesław Janczarski, poeta, prozaik, autor książek dla dzieci i młodzieży (ur. 2 IX 1919)
- (30) 19 V 1976 – Zm. Julian Krzyżanowski, profesor, historyk literatury (ur. 4 VII 1892)
- (105) 20 V 1901 – Strajk Dzieci Wrzesińskich
- (50) 20 V 1956 – Inauguracja działalności Teatru Muzycznego w Poznaniu
- (20) 20 V 1986 – Zm. Olgierd Karol Borchardt, autor popularnych książek o tematyce morskiej (ur. 25 III 1905)
- (500) 20 V 1506 – Zm. Krzysztof Kolumb, odkrywca Ameryki, żeglarz włoski w służbie hiszpańskiej (ur. 25 VIII – 31 X 1451)
- (125) 20 V 1881 – Ur. Władysław Sikorski, generał, naczelny wódz wojsk polskich na Zachodzie (zm. 4 VII 1943)
- 21 V – Dzień Strażaka
- 21 V – Światowy Dzień Kosmosu (obchodzony od 1998 r.)

- (85) 21 V 1921 – Ur. Andriej Sacharow, rosyjski fizyk, laureat Pokojowej Nagrody Nobla w 1975 r. (zm. 14 XII 1989)
- (165) 21 V 1841 – Zm. Julian Ursyn Niemcewicz, pisarz, poeta, tłumacz (ur. 16 II 1758)
- (535) 21 V 1471 – Ur. Albrecht Dürer, niemiecki malarz i grafik (zm. 6 IV 1528)
- (115) 23 V 1891 – Ur. Pär Lagerkvist, pisarz szwedzki, laureat Nagrody Nobla w 1951 r. (zm. 11 VII 1974)
- (100) 23 V 1906 – Zm. Henryk Ibsen, dramaturg norweski (ur. 20 III 1828)
- (135) 23 V 1871 – Zm. Jarosław Dąbrowski, generał, dowódca Komuny Paryskiej (ur. 13 XI 1836)
- (325) 25 V 1681 – Zm. Calderon de la Barca, dramaturg hiszpański (ur. 17 I 1600)
- 25 V – Międzynarodowy Dzień Dzieci Zaginionych (obchodzony od 1990 r.)
- 26 V – Dzień Matki
- (30) 26 V 1976 – Zm. Martin Heidegger, niemiecki filozof (ur. 26 IX 1889)
- (85) 28 V 1921 – Otwarcie I Targu Poznańskiego, który dał początek Międzynarodowym Targom Poznańskim
- (25) 28 V 1981 – Zm. Stefan Wyszyński, kardynał, prymas Polski w latach 1948-1981 (ur. 3 VIII 1901)
- (90) 28 V 1916 – Zm. Iwan Franko, pisarz ukraiński i działacz społeczny (ur. 27 VIII 1856)
- (145) 29 V 1861 – Zm. Joachim Lelewel, historyk, działacz polityczny (ur. 22 III 1786)
- (575) 30 V 1431 – Zm. Joanna d'Arc, spalona na stosie, bohaterka narodowa Francji, kanonizowana w 1920 r. (ur. ok. 1412)
- 31 V – Światowy Dzień Rozwoju Kultury, obchodzony z inicjatywy UNESCO

- 31 V – Światowy Dzień bez Papierosa, obchodzony od 1988 roku, na wniosek Światowej Organizacji Zdrowia

C z e r w i e c

- 1 VI – Międzynarodowy Dzień Dziecka
- (130) 1 VI 1876 – Zm. Christo Botew, bułgarski poeta, publicysta i działacz rewolucyjny (ur. 6 I 1849)
- (80) 3 VI 1926 – Ur. Allen Ginsberg, poeta amerykański (zm. 5 IV 1997)
- (180) 3 VI 1826 – Zm. Mikołaj Karamazin, pisarz i historyk rosyjski (ur. 12 XII 1766)
- 5 VI – Międzynarodowy Dzień Ochrony Środowiska Naturalnego (obchodzony od 1973 r. dla upamiętnienia I Konferencji ONZ poświęconej ochronie środowiska – Sztokholm 1972)
- (180) 5 VI 1826 – Zm. Karol Maria Weber, kompozytor niemiecki (ur. 18 XI 1786)
- (400) 6 VI 1606 – Ur. Pierre Corneille, dramaturg francuski (zm. 1 X 1684)
- (60) 6 VI 1946 – Zm. Gerhart Hauptman, dramaturg niemiecki, laureat Nagrody Nobla w 1912 r. (ur. 15 XI 1862)
- (165) 6 VI 1841 – Ur. Eliza Orzeszkowa, powieściopisarka i nowelistka (zm. 18 V 1910)
- 7 VI – Dzień Wolności Prasy (obchodzony dla uczczenia uchwalonej w 1950 r. Konstytucji Międzynarodowego Stowarzyszenia Prasy)
- (145) 7 VI 1861 – Ur. Rabindranath Tagore, poeta indyjski (zm. 7 VIII 1941)
- (130) 8 VI 1876 – Zm. George Sand (właśc. nazw. Aurore Dudevant), pisarka francuska (ur. 1 VII 1804)

- (50) 8 VI 1956 – Zm. Jan Lechoń, poeta (ur. 13 VI 1899)
- (170) 8 VI 1836 – Zm. Klaudyna Połocka, działaczka społeczna związana z Wielkopolską (ur. 27 VIII 1801)
- (225) 9 VI 1781 – Ur. George Stephenson, wynalazca lokomotywy (zm. 12 VIII 1848)
- (170) 10 VI 1836 – Zm. Andre Marie Ampère, fizyk francuski, twórca podstaw współczesnej elektrodynamiki (ur. 22 I 1775)
- (20) 12 VI 1986 – Podpisanie w Waszyngtonie aktu ponownego przystąpienia Polski do Międzynarodowego Funduszu Walutowego (w 1945 r. Polska była jednym ze współzałożycieli MFW i jego członkiem do 1950 r.)
- (65) 12 VI 1941 – Zm. Witold Hulewicz, poeta, publicysta, wydawca, założyciel Oddziału ZLP w Poznaniu (ur. 26 XI 1895)
- (120) 14 VI 1886 – Zm. Aleksander Ostrowski, dramaturg rosyjski, (ur. 12 IV 1823)
- (70) 14 VI 1936 – Zm. Gilbert Chesterton, powieściopisarz, krytyk i eseista angielski (ur. 29 V 1874)
- (20) 14 VI 1986 – Zm. Jorge Luis Borges, pisarz argentyński (ur. 24 VIII 1899)
- (80) 18 VI 1926 – Utworzenie Międzynarodowej Federacji Filatelistycznej
- (70) 18 VI 1936 – Zm. Maksym Gorki (właśc. nazw. Aleksiej Pieszkow), pisarz rosyjski (ur. 28 III 1868)
- (85) 19 VI 1921 – Zm. Tadeusz Rittner, dramaturg, pisarz (ur. 31 V 1873)
- (95) 21 VI 1911 – Ur. Hanna Malewska, pisarka, autorka książek o tematyce historycznej (zm. 27 III 1983)
- (30) 21 VI 1976 – Zm. Juliusz Mierosławski, publicysta, tłumacz, wieloletni współpracownik paryskiej „Kultury” (ur. 3 II 1906)

- (10) 21 VI 1996 – Ratyfikowanie przez Polskę europejskiej konwencji o ochronie praw dziecka
- (20) 23 VI 1986 – Zm. Jerzy Putrament, pisarz, działacz polityczny, społeczny i kulturalny (ur. 14 XI 1910)
- (55) 23 VI–2 VII 1951 – I Kongres Nauki Polskiej. Utworzenie Polskiej Akademii Nauk (PAN)
- 24 VI – Światowy Dzień Zapobiegania Osteoporozie
- (30) 25 VI 1976 – Wystąpienia robotnicze w Radomiu
- 26 VI – Międzynarodowy Dzień Zapobiegania Narkomanii (ustanowiony przez ONZ w 1988 r.)
- 26 VI – Międzynarodowy Dzień Współpracy na Rzecz Pokoju i Demokracji (obchodzony dla upamiętnienia rocznicy utworzenia ONZ)
- (100) 26 VI 1906 – Utworzenie Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości (obecnie Towarzystwo Opieki nad Zabytkami)
- 27 VI – Światowy Dzień Walki z Cukrzycą (ogłoszony przez Międzynarodową Organizację Diabetyków przy WHO)
- (65) 27 VI 1941 – Ur. Krzysztof Kieślowski, scenarzysta i reżyser filmowy (zm. 13 III 1996)
- (50) 28 VI 1956 – Wystąpienia robotnicze w Poznaniu
- (10) 29 VI 1996 – Zm. Stanisław Czyż, poeta, prozaik (ur. 6 IV 1929)
- (65) 29 VI 1941 – Zm. Ignacy Paderewski, pianista, kompozytor, polityk, działacz społeczny (ur. 6 XI 1860)

II. ZESTAWIENIA BIBLIOGRAFICZNE

Marek Rezler

DROGI I BEZDROŻA POLSKIEJ RZECZYPOSPOLITEJ LUDOWEJ. Refleksje nad dziejami Polski powojennej

Historia to nauka pełna życia i emocji – zwłaszcza tych emocji, których natężenie jest tym większe, im mniej czasu upłynęło od omawianych wydarzeń. Badacze przeszłości na ogół niechętnie podejmują się analizowania tematów, które nie mają dostatecznego dystansu czasowego pozwalającego objąć jak najszerzej temat właśnie analizowany. Brakuje dostępu do wszelkich potrzebnych źródeł, żyją wciąż ludzie zainteresowani takim a nie innym naświetleniem omawianych czasów. A jeżeli dane zagadnienie czy problem dotyczą spraw związanych z polityką – granica między historykiem i propagandystą staje się bardzo niewyraźna. Bardzo trudno nie ulec pokusie dania świadectwa własnym poglądom politycznym, postawie światopoglądowej czy podporządkowania się obowiązującej właśnie „poprawnej” i „słusznej” linii w kraju.

Takim właśnie tematem jest próba analizy i oceny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej – państwa, które przestało istnieć dopiero przed siedemnastu laty. Dla osób pamiętających tamte czasy to doświadczenie wciąż aktualne i żywe. Jednak w okresie tym zdążyło dojrzeć pokolenie, które ma prawo lata 1944-1989 traktować jako czas równie odległy jak bitwa pod Grunwaldem czy powstanie listopadowe. I jest to pokolenie coraz liczniejsze, podchodzące do sprawy z dużym dystansem. Pokolenia starsze próbują kształtować postawy i ukierunkowywać generację swych dzieci i wnuków, często bardziej pod kątem utrwalania własnych wyobrażeń, niż kształtowania spojrzenia uwzględniającego dystans czasu i rzetelne oceny. Dlatego wydaje się, że dokładne i szczegółowe opracowanie dziejów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej dziś jest jeszcze niemożliwe; znacznie lepiej zrobią to następne pokolenia. Po kilkunastu latach od transformacji ustrojowej, jeśli mamy być w pełni uczciwi, możemy sobie pozwolić dopiero na ustalenie kierunków ogólnych, refleksji, ocen wstępnych. Ich zakres – aż do syntezy – będzie się rozszerzał w miarę upływu czasu.

W historii nie ma zjawisk występujących samorzutnie, zawieszonych w próżni, każde z nich jest wynikiem określonych zjawisk i tendencji, samo też daje początek następnym wydarzeniom i przemianom. Realiów Polski powojennej można poszukiwać już w pakcie Ribbentrop – Mołotow z 23 sierpnia 1939 roku. W rzeczywistości los Polski został wtedy przypieczętowany na kilka następnych dziesięcioleci, choć formalnie Rzeczpospolita jeszcze istniała i miała przed sobą piękną kartę walki z lat 1939-1945. Przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego, z racji naszego położenia geopolitycznego i nienajwyższego potencjału gospodarczego byliśmy zdani na umiejętnie kształtowane sojusze. Państwa zachodnie (poza Francją do 1934 roku), które już w latach 1919-1920 dawały swym zachowaniem do zrozumienia, że nie traktują sprawy polskiej ostatecznie i trwale, coraz bardziej skłaniały się ku poświęceniu Polski w celu zachowania spokoju na swoim odcinku. Z kolei Rzeczpospolita nie miała innego wyjścia jak traktować zawarte sojusze za wiarygodne i niezawodne w godzinie próby. Inne myślenie przekreśliłoby sens istnienia państwa w ogóle. Polsce międzywojennej pozwolono się odrodzić, ale nie dano jej warunków do swobodnego funkcjonowania, w atmosferze powszechnej akceptacji. Z czasem staliśmy się nawet sojusznikiem uciążliwym – bo lojalnym i oczekującym podobnej postawy ze strony partnerów. W ówczesnych realiach politycznych, wobec coraz bardziej widocznej, biernej i asekuranckiej postawy aliantów zachodnich oraz rosnącej agresywnej postawie sąsiadów, można stwierdzić, że Druga Rzeczpospolita w 1939 roku miała przed sobą jeszcze tylko kilka, najwyżej kilkanaście lat istnienia. W sierpniu i we wrześniu tego roku wyraźnie widoczny był koniec suwerenności Polski, na czas trudny do określenia. Od tej chwili przez kolejne pół wieku nie my decydowaliśmy o sobie, lecz decydowano o nas bez liczenia się z naszym zdaniem. Uświadomienie sobie tych realiów pozwoli na szersze odczytanie istoty funkcjonowania PRL.

Postawa aliantów zachodnich we wrześniu 1939 roku wyraźnie świadczyła o zamiarze poświęcenia Polski. Z jednej strony ludzono Polaków sojuszami i obietnicą udzielenia pomocy, a z drugiej doskonale zdawano sobie sprawę, że gwarancje te miały tylko formalnie szachować Hitlera. Polska bardzo szybko została „spisana na straty”, lecz honor nie pozwalał Francji i Anglii wycofać się z konfliktu. W rezultacie w toku dalszej wojny żołnierz polski był hołubiony i bezcenny, z racji doświadczenia, bitności i wysokiego poczucia lojalności wobec sojusznika. Sytuacja całkowicie zmieniła się z chwilą zaatakowania ZSRR przez Niemcy w czerwcu 1941 roku. Od tej chwili najważniejszym sojusznikiem stał się Stalin, zaś sprawie polskiej przypadła w udziale rola jedynie karty przetargowej – nienajważniejszej zresztą – w kontaktach między aliantami. W okupowanym kraju tymczasem trwała już planowa eksterminacja polskich elit

przywódczych, realizowana rękami Hitlera i Stalina, co z czasem przyniosło rezultaty kadrowe odczuwalne do dziś.

Od czerwca 1941 roku polscy politycy niewiele już mieli do powiedzenia na arenie międzynarodowej. Zostali zepchnięci do roli drugorzędnego alianta, cennego z racji dysponowania dobrym wojskiem, lecz bardzo uciążliwego, bo zatruwającego wewnątrzalianckie układy żądaniem przestrzegania umów międzynarodowych i zachowania granic sprzed wybuchu wojny. Próbowano zaakcentować swoje znaczenie romantycznymi, a z punktu widzenia politycznego i wojskowego irracjonalnymi planami w rodzaju akcji „Burza”. W rezultacie niewiele to wpłynęło na położenie międzynarodowe Polski, a w przypadku podjęcia decyzji o wybuchu powstania warszawskiego dodatkowo ogromnie osłabiło polski potencjał polityczny, wojskowy, głównie zaś kadrowy. W rezultacie w okres powojenny Polska wkraczała straszliwie wyniszczona gospodarczo i biologicznie, pozbawiona samodzielności, autentycznych kadr przywódczych, a nawet stolicy. Takim państwem można grać, manipulować, lecz z takim państwem mało kto się liczy.

* * *

Począwszy od postanowień konferencji teherańskiej Stalin *de facto* uzyskał swobodę działania w Europie Środkowej. Ta część kontynentu miała się znaleźć pod jego wpływem, niezależnie od tego czy zamierzał te obszary zwalidzować, czy tylko podporządkować na zasadzie sojuszu. Aliantom zachodnim wystarczyły zapewnienia, że będą tam panowały stosunki demokratyczne. Radziecki dyktator, stojąc nad Bugiem, potem Wisłą i Odrą, mając do dyspozycji określoną ilość dywizji, poczynił sobie w Teheranie (1943), Jalcie i Poczdamie (1945) tak, jak car Aleksander I w Wiedniu w 1815 roku. Kiedy w roku 1946 W. Churchill ogłaszał istnienie „żelaznej kurtyny” między światem zachodnim i wschodnim, na konkretne decyzje było już za późno. Rozpoczęła się zimna wojna, walka nerwów, w której rozgrywka militarna powstrzymywana była jedynie strachem przed uruchomieniem broni jądrowej, którą od 1949 roku miały już wszystkie główne strony możliwego konfliktu. Ofiara mieszkańców Hiroszimy i Nagasaki powstrzymała świat przed trzecią gigantyczną wojną w ciągu jednego stulecia. W tej sytuacji w odniesieniu do ziem polskich nie istniał problem niepodległości Rzeczypospolitej, lecz kwestia stopnia niezależności na jaką nam władze na Kremlu pozwolą. Jednoznacznie trzeba tu podkreślić: kolejnych kilkadziesiąt lat w Europie Środkowej upływało pod znakiem dominacji radzieckiej i ciągłej konieczności liczenia się z opinią Kremla, który (w zależności od sytuacji) nie wahał się stosować różne formy nacisku – nie wyłączając interwencji zbrojnej – by ową dominację zachować. Żaden kraj z kręgu Układu

Warszawskiego nie był w stanie podjąć równorzędną rywalizację ze Związkiem Radzieckim. Zależność była jednoznaczna i stan ten mógł się zmienić jedynie w przypadku radykalnych przekształceń w całym systemie. Różne formy protestu, niepokorna postawa, nawet próby buntu musiały mieć w tle realia i konieczność kalkulowania jak daleko w tym proteście można się posunąć. Często dziś spotykane utyskiwanie na rzekomy serwilizm czy z drugiej strony moskiewską satrapię, świadczą o zaciętrzewieniu politycznym i braku orientacji w ówczesnych realiach. Wszelkie oceny sytuacji w Europie Środkowej i w powojennej Polsce do 1989 roku muszą uwzględniać czynnik swobody na jaką można sobie było w danej chwili pozwolić wobec „wielkiego brata”.

* * *

Przygotowania do zmiany ustroju w powojennej Polsce widoczne były już od 1943 roku. Hitler ujawniając groby polskich oficerów znalezione w Katyniu, wbił propagandowego klina pomiędzy sojuszników i postawił rząd polski w niezręcznej sytuacji wobec Wielkiej Brytanii i ZSRR. Ostatecznie Anglicy i Amerykanie poświęcili interes Polski na ołtarzu zgody międzysojuszniczej i oficjalnie uznali stalinowską, obciążającą Niemców wersję zbrodni. Zawieszenie na tym tle (bo nie zerwanie, jak się niekiedy pisze) polsko-radzieckich stosunków dyplomatycznych, było bardzo na rękę Stalinowi, który już wcześniej pozbył się najbardziej niewygodnych Polaków, doświadczonych wysyłkami na Syberię, do Kazachstanu i do łagrów. Konsekwentnie patriotycznie nastawionych oficerów zlikwidował wiosną 1940 roku, armii gen. Władysława Andersa już nie było na terenie ZSRR. Pozostali tylko ci, którzy do Andersa nie zdążyli, a którzy mogli być oparciem dla nowej władzy na ziemiach polskich, od listopada 1943 roku zagwarantowanej postanowieniami konferencji w Teheranie.

W lipcu 1944 roku w Chełmie Lubelskim ogłoszono (de facto ułożony w Moskwie) Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego – dokument, który zapowiadał charakter zmian jakie mają nastąpić w powojennej Polsce. Było w nim połączenie tradycyjnych haseł narodowych bliskich Polakom, z zapowiedzią radykalnych zmian, dość wyraźnie różniących nowe państwo od realiów II Rzeczypospolitej.

W tym miejscu wyraźnie trzeba podkreślić dość powszechne, dziś jeszcze spotykane mitologizowanie Polski z lat 1918-1939. W rzeczywistości państwo polskie utworzone po 123 latach niewoli, nie było krainą idealną, bez konfliktów i wad. Wyśniona i wywalczona Polska była państwem wielonarodowym i wieloreligijnym, ze zrujnowaną gospodarką, koniecznością scalenia trzech różnych systemów administracyjnych, spojona przede wszystkim przez patriotyzm mieszkańców i wysoką klasę elit przywódczych. Nie zlikwidowano różnic kla-

sowych i ekonomicznych, obszar upokarzającej biedy sąsiadował z wielkim bogactwem. Były powody do napięć społecznych i narodowościowych, hasła komunistyczne znajdowały pożywkę w wielkich miastach i na wsi – zwłaszcza w Polsce wschodniej i centralnej. Mimo wydania na świat i wychowania w II Rzeczypospolitej nowego pokolenia Polaków, najtrudniej było zmienić świadomość, mentalność ludzi; ten proces został przerwany wybuchem II wojny światowej.

Nic więc dziwnego, że hasła Manifestu PKWN nie wszędzie były odbierane jedynie jako materiał propagandowy. Ludzie byli już zmęczeni wojną, poza tym z zaciekawieniem odbierali nowe hasła płynące ze wschodu. Prawdziwe realia władzy radzieckiej znane były tylko ludności zamieszkującej dawną kresy wschodnie Rzeczypospolitej. Postanowienia tego dokumentu odbierano dosłownie. Z kolei w polskich kręgach konspiracyjnych, niepodległościowych zapanała dezorientacja. Nic nie zapowiadało wybuchu III wojny światowej między systemami zachodnim i wschodnim, a gdy rozpoczął się okres zimnej wojny, opór wobec nowej władzy w Polsce był już stłumiony. Desperacka miniwojna domowa jaka toczyła się przeciwko nowej władzy do końca lat czterdziestych, z góry skazana była na niepowodzenie, wobec braku jakiegokolwiek pomocy z zewnątrz. Środowiska romantyczne, stanowiące tradycyjne oparcie dla ruchu niepodległościowego, były już bardzo przetrzebione wojną, eksterminacją w obozach koncentracyjnych i łagrach, wreszcie podcięte wynikiem powstania warszawskiego. Pojawiła się sytuacja nieznaną w 1919 roku: Polską nie miał kto rządzić i do władzy doszli albo ludzie przypadkowi, z awansu społecznego – albo przysłani z zewnątrz, spoza Polski, wśród których tylko od czasu do czasu pojawiali się reprezentanci dawnych, przedwojennych elit przywódczych; szybko zresztą się ich pozbywano. Poza tym nowe myśli i hasła wprowadzano stopniowo, powoli, równocześnie umacniając zdobyte pozycje. Nieprzypadkowo przywódcy polityczni Polski z lat 1945-1948 szermowali hasłami Polski w pełni niepodległej, oficjalnie uczestniczyli w uroczystościach kościelnych, unikali radykalnych haseł. To przyszło trochę później.

Ale w 1944 roku zapowiadały się zmiany, które przynajmniej w kwestiach gospodarczych i społecznych podobały się większości Polaków. Nacjonalizacja przemysłu, reforma rolna, zrównanie statusu społecznego – takie hasła padały na grunt bardzo podatny. To nieprawda, że cały naród był przeciwny nadchodzącym zmianom. Po doświadczeniach dwudziestolecia międzywojennego i okupacji hitlerowskiej z nadzieją a przynajmniej z zaciekawieniem oczekiwano nowego, a i hasła antyniemieckie (aktualne przez kilka kolejnych dziesięcioleci) były odbierane bardzo chętnie – także w kontekście zyskania nowych obszarów na północ i zachód od granic przedwojennej Polski, co pozwalało wyciszyć żal za utraconymi obszarami na wschód od Bugu. Tak zwani repatrianci (w rze-

czywistości przesiedleńcy) w większości przypadków materialnie zyskali na tej zmianie, czego jednak nie można powiedzieć o osobach, które zostawiły tam swój majątek ziemski czy kamienice we Lwowie, Wilnie, czy Stanisławowie. Prawdziwy sentyment do ziem wschodnich w gruncie rzeczy przetrwał w kręgach właśnie drugiej z tych grup. A także inteligencji, która na otaczający świat zawsze patrzyła inaczej, znacznie szerzej. Ta warstwa społeczna jednak szybko została upokorzona i zepchnięta do roli służebnej. Stopniowo, krok za krokiem władza przechodziła w ręce ludzi, którzy jeszcze kilkanaście lat wcześniej nie mieli najmniejszych szans odegrania znaczącej roli w życiu państwa. Zjawisko to naturalne w burzliwych czasach, gdy rodzą się nowe kariery i upadają dotychczasowe. Zabrakło jednak autentycznej elity – katalizatora, który zwykle eliminuje jednostki przypadkowe, pozwalając rozwinąć się osobom rzeczywiście zdolnym i wartościowym.

* * *

Po zakończeniu wojny państwa zachodnie prawie w ogóle nie interesowały się przemianami na ziemiach polskich, ufając (przynajmniej oficjalnie) zapewnieniom Stalina o demokratycznych stosunkach jakie będą wprowadzone w podległych mu krajach Europy Środkowej. Gdy między partnerami z koalicji antyhitlerowskiej pojawiły się rysy i zapadła „żelazna kurtyna”, wszelkie pozory zniknęły. Rozpoczęła się intensywna stalinizacja tej części kontynentu, na co państwa demokratyczne nie miały już najmniejszego wpływu. Właśnie lata 1947-1956 były w Polsce okresem, który rzeczywiście można określić mianem totalitaryzmu. Był to czas terroru i strachu, bezwzględного podporządkowania jednej idei, jednej władzy, brutalnego i na siłę wprowadzania – wręcz kopiowania – radzieckich wzorców ideowych i gospodarczych. Po roku 1956 było jedno wielkie udawanie: rząd i partia udawały, że kontrolują w pełni społeczeństwo, zaś naród udawał, że przyjmuje te wysiłki za dobrą monetę. Bywały przesilenia, tragedie i dramaty – nigdy jednak sytuacja już nie wróciła do realiów z lat 1947-1956.

Wszystko w tym czasie podporządkowano dogmatycznie, wręcz niewolniczo, jednej idei: marksizmowi-leninizmowi. Na to z kolei nałożono odgórnie narzucony – z dzisiejszego punktu widzenia groteskowy w przejawach – kult osoby Józefa Stalina. Był to czas nachalnej, niekiedy wręcz prymitywnej i naiwnej propagandy wizualnej i radiowej (telewizja w Polsce pojawiła się w 1956 roku, a rozpowszechniła znacznie później), kopiowanej z wzorów obowiązujących za Bugiem. Kurczowe trzymanie się założeń jednej ideologii prowadziło do wynaturzeń propagandowych, logicznych i zalamania całych gałęzi gospodarki, nie mówiąc już o dramatach osobistych. W ogóle nie brano pod uwagę polskich

realiów, mentalności Polaków i tradycji, kierowano się pozorami i powierzchownymi ocenami. Wtedy właśnie Polacy nauczyli się dwoistości swego myślenia i życia: co innego manifestowano na zewnątrz, w pracy, w szkole czy podczas oficjalnych masówek – co innego zaś praktykowano w domu. Po zebraniu organizacji partyjnej w domu włączano Rozgłośnię Polską Radia Wolna Europa, z harmideru zagłuszarek wyławiając informacje z innego świata. Nauczono się mówić między wierszami, półsłówkami, umiejętnie dawkowanym dowcipem.

Dogmatyczne traktowanie założeń ideologii marksistowsko-leninowskiej doprowadziło do ogromnych przemian w gospodarce Polski. Zgodnie z nimi własność dzieliła się na społeczną (czytaj: państwową), spółdzielczą i prywatną, a prymat przypisywano pierwszej z nich. Niemal wcale nie brano pod uwagę gospodarki rynkowej, dążono do maksymalnego upaństwowienia i kolektywizacji, przy czym spółdzielczość PRL-owska niewiele miała wspólnego z pięknymi tradycjami polskiej spółdzielczości XIX-XX-wiecznej. Wszystko miała załatwić gospodarka planowa, której założenia kształtowane były przez środowiska polityczne – zgodnie z obowiązującą zasadą: „Partia kieruje, rząd rządzi”. Partia: to Polska Zjednoczona Partia Robotnicza z satelickimi organizacjami: Stronnictwem Demokratycznym i Zjednoczonym Stronnictwem Ludowym, które jednak niewiele miały do powiedzenia. Podchodzono do sprawy dogmatycznie, z góry nieufnie traktując wszelkie nowinki z Zachodu, drobiazgowo ingerowano we wszelkie decyzje dotyczące gospodarki, podejrzliwie traktowano przejawy indywidualizmu i samodzielnej inicjatywy. W osiąganiu dochodów obowiązywał egalitaryzm, z wyraźnym uprzywilejowaniem klasy robotniczej. Klasa robotniczo-chłopska była wiodącą siłą narodu, a wszystkie pozostałe, m.in. inteligencja miały charakter wobec niej służebny, co widoczne było także w osiąganych dochodach. Obowiązywał kult pracy fizycznej, wytwarzającej dobra materialne. Pisarz, aktor, uczyony, dziennikarz miał bezgranicznie wychwalać wielkiego Stalina i głosić chwałę partii, równocześnie zaś służyć wszelkimi swymi siłami i zdolnościami ludowi pracującemu miast i wsi. Dochodziło tu do sytuacji groteskowych, niekiedy wręcz żalonych, które pozwalają dziś, w czasie lektury owych tekstów sprzed ponad półwiecza, zastanawiać się nad siłą stosowanego nacisku i terroru psychicznego, którym łamano najsilniejsze nawet charaktery. Były jednak środowiska i przedstawiciele środowisk twórczych, którzy z przekonaniem ulegli tej propagandzie i postanowienia narady ze Szklarskiej Poręby z 1949 roku (o realizmie socjalistycznym obowiązującym w sztuce i kulturze) traktowali ze szczerą powagą.

Zniszczono dotychczasową strukturę handlu prywatnego, uważając stan kupiecki za środowisko antysocjalistyczne i oparcie dla burżuazji. Tam też obowiązywała wszechogarniająca gospodarka planowa. Prywatna własność chłopska z czasem miała zniknąć, zastąpiona przez wielkie gospodarstwa pań-

stwowe. Rolnik przedsiębiorczy, lepiej stojący materialnie był traktowany jako „kulak” – osobnik bogacący się kosztem ubogich sąsiadów, zatem szykanowany bezwzględnie. Swoistym ideałem był „biedniak” – ubogi niepiśmienny rolnik, który przed 1944 rokiem nie miał własnej ziemi, często był parobkiem na jaśniepańskim folwarku, a który dopiero teraz, w czasach władzy ludowej zyskał prawo do posiadania własnej ziemi, nauczył się czytać i pisać, uzyskał dostęp do stanowisk, kultury wyższego szczebla, luksusowego mieszkania. Hasła „sprawiedliwości społecznej” (lub „dziejowej”) i „lud na pokoje” odegrały ogromną rolę w kształtowaniu sytuacji społecznej w Polsce w latach 1945-1956.

Wszechogarniające były biurokracja i przekonanie, że decyzje podjęte na papierze będą automatycznie realizowane w terenie, że dokumentem niejako mechanicznie można wprowadzić pożądane zmiany w ludzkiej świadomości, w gospodarce i kulturze. Wszechobecne były państwowotwórcze i bojowe hasła, akcyjność, urzędowa radość, nakazany optymizm, militarna terminologia zmierzająca do wywołania zapalu w realizacji kolejnego planu. Albo wywołania kolejnego „gniewu ludu” domagającego się sprawiedliwego ukarania „wichrycieli”, „warcholów”, „bumelantów”, „syjonistów”, „rewizjonistów” – w zależności od potrzeby czasu i chwili. W okresie stalinowskim starano się także wywołać psychozę nieustannego zagrożenia ze strony świata imperialistycznego dążącego jakoby do reaktywacji faszyzmu i zabrania nam ziem uzyskanych („Odzyskanych”) po 1945 roku. Przy okazji różnych akademii, wieców, masówek, pochodów pierwszomajowych (do 1956 roku udział w nich był obowiązkowy, pod rygorem trudności w pracy) stosowano odpowiednią oprawę propagandową – niekiedy dość prymitywnymi metodami – mającą podtrzymać w narodzie zapal rewolucyjny i gotowość do obrony ustroju przed zakusami imperializmu. O ziemiach wschodnich rzecz jasna, nie wolno było nawet wspomnieć. Te cechy państwa socjalistycznego, choć z różnym natężeniem w różnym okresie, typowe były aż do roku 1989.

Gwałtowność przemian gospodarczych i politycznych na ziemiach polskich nie szła jednak w parze z przemianami świadomości. Małorołny sprzed reformy gospodarczej, nie zmienił swej mentalności, sposobu rozumowania i przyzwyczajzeń. W rezultacie w wyniku realizacji „aktu sprawiedliwości dziejowej” po II wojnie światowej więcej w Polsce zniszczono zabytkowych zespołów pałacowo-parkowych i dworów niż podczas okupacji hitlerowskiej. Dewastacja objęła kamienice w miastach, zaczęły obowiązywać szarość i siemniężność, pojawiły się niechlujstwo i niedbałość. Zasada skromności jednak nie obowiązywała dygnitarzy partyjno-państwowych, którzy na zewnątrz demonstrowali proletariacką jedność z rządzonymi, lecz poza ich oczami chętnie korzystali z dobrodziejstw tak potępianego przez siebie (na miarę epoki) luksusu. Politycy autentycznie skromni i szczerze ideowi jak Władysław Gomułka, byli w ogromnej

mniejszości. Ten mechanizm również był wyraźnie widoczny w realiach polskiego socjalizmu aż do końca lat osiemdziesiątych XX wieku.

Natomiast zjawiskiem powszechnym i narastającym w miarę przemiany pokoleniowej, był kryzys etosu pracy. Formalistyczne traktowanie zatrudnienia i bardzo rozwinięty pakiet socjalny sprawiały, że przy braku zjawiska bezrobocia zanikło poczucie psychicznej, emocjonalnej więzi z wykonywaną pracą. Powszechne stało się obiegowe hasło „Czy się stoi, czy się leży – dwa tysiące [złotych] się należy”. Robotnik w zasadzie był nietykalny, niezależnie od postawy w pracy; takie przecież były założenia wiodącej idei. Próbowano wpływać na świadomość ludu pracującego miast i wsi, ale zbyt mało czasu minęło na to, by przy „totalnej” negacji wszystkiego co było przed rokiem 1944, wytworzyła się nowa świadomość potrzeby rzetelnego wykonywania swych obowiązków. Jedno zniszczono, drugiego nie zdążono wytworzyć. Dotyczyło to zarówno pracownika na budowie, jak profesora wyższej uczelni, któremu nie opłacało się (formalnie, układowo i finansowo) tworzyć własną szkołę – a to w prostej linii prowadziło do systematycznego obniżania poziomu kadr naukowych, zwłaszcza w naukach humanistycznych. Skutki tej sytuacji odczuwamy do dziś. Ostały się jednostki wyjątkowe i wybitne, które były w stanie oprzeć się naciskom politycznym i ekonomicznym, układom, a także efektom zwyczajnej ludzkiej zawiści.

Propagandowo obowiązywało manifestowanie przyjaźni wobec bratnich krajów i bezgranicznego uwielbienia dla wielkiego brata zza Buga. Sprzyjała tej zasadzie wszechobecna cenzura, czyli działalność Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, która obejmowała absolutnie wszystkie formy słowa drukowanego (nawet nalepki na butelkę z piwem czy puszkę z sokiem pomidorowym) i mówionego publicznie. Z czasem wśród ludzi pióra i nauki wytworzyła się swoista metodyka omijania cenzury, stosowania sprytnych wybiegów i uników, które pozwalały przemyścić zakazane treści między wierszami lub językiem aluzji – bardzo łatwo czytelnym dla społeczeństwa, nawykłego do podobnych metod jeszcze podczas okupacji hitlerowskiej. W oficjalnej propagandzie stosowano coś w rodzaju magicznego myślenia, uważano, że jeśli o czymś się nie mówi, to tego czegoś nie ma.

W sumie występowało zjawisko typowe dla wszelkiej władzy totalitarnej: starano się ukształtować tzw. nowego człowieka, oddanego kierownictwu politycznemu bezgranicznie, podporządkowanego od niemowlęctwa aż po koniec życia.

* * *

Na tym tle pojawia się sprawa stosunków pomiędzy państwem i Kościołem rzymskokatolickim w całym okresie istnienia Polskiej Rzeczypospolitej Lu-

dowej. Kościołem rozumianym nie jako wspólnota wiernych, lecz jako instytucja – od stuleci odgrywająca ogromną rolę w Polsce.

Od początku istnienia PRL, od 1944, a instytucjonalnie od 1952 roku, było wiadomo, że konfrontacja jest nieunikniona. Marksizm-leninizm jako ideologia z założenia ateistyczna, nie tolerował rywala do rządu sumień i dusz, w dodatku rywala tak silnie zakorzenionego w świadomości większości społeczeństwa. Początkowo nie zadrażniano zanadto stosunków z Kościołem, a czołowi przywódcy ówczesnego państwa ostentacyjnie uczestniczyli w uroczystościach kościelnych i nie unikali kontaktu z hierarchami. Jednak rok po roku, stopniowo zaczęto podejmować kroki mające ograniczyć wpływ tej instytucji na społeczeństwo. Mniej więcej od 1947 roku podział już był wyraźnie widoczny, a w okresie nasilonej stalinizacji rozpoczęły się szykany i represje. Usunięto nauczanie religii i symbole religijne ze szkół, egzekwowano bezwyznaniowość ze strony funkcjonariuszy partyjnych i urzędników, utrudniano awanse ludziom demonstrującym swą religijność. Wiara, religia miały zniknąć z życia człowieka socjalistycznego jako czynnik szkodliwy, irracjonalny, jako „opium dla ludu”. Zakładano, że całkowite wprowadzenie porządków socjalistycznych i laicki światopogląd powinny w zupełności zaspokoić potrzeby duchowe obywateli, którzy nie będą musieli uciekać się do wierzeń w Absolut.

Do dziś niejasne są przyczyny zgonu w 1948 roku prymasa Polski, kardynała Augusta Hlonda. Posądzano duchownych o kontakty z ośrodkami zachodnimi i źle widziano zależność hierarchii kościelnej od centrali watykańskiej. Pretekstem do zerwania konkordatu z 1925 roku okazało się niejasne stanowisko władz Kościoła wobec przynależności państwowej ziem zachodnich i północnych i związanego z tym statusu organizacji kościelnej. Inicjowano procesy księży i biskupów, likwidowano majątki kościelne. Ostatnim akcentem otwartej wojny PZPR z Kościołem było uwięzienie przez władze bezpieczeństwa kardynała Stefana Wyszyńskiego w latach 1953-1956.

Stosunki między państwem i Kościołem w PRL regulowane były przez umowę zawartą jeszcze w 1950 roku. Inaczej sytuacja wyglądała na tzw. najwyższym szczeblu, inaczej zaś w szerokich kręgach wiernych. Władze partyjne ideologicznie zobligowane były do eliminowania pierwiastka religijnego z życia publicznego, do przesuwania tych spraw w sferę życia prywatnego obywateli. Niemile widziane było demonstrowanie postawy religijnej, a wśród osób bliżej związanych z kręgami władzy, urzędników, przedstawicieli tzw. służb mundurowych akcentowanie swego przywiązania do religii mogło spowodować zahamowanie kariery lub przeniesienie. Zakładano, że w miarę budowy społeczeństwa socjalistycznego oraz poprawy materialnego i kulturalnego bytu ludności, przywiązanie do religii samo wygaśnie. Siła przywiązania społeczeństwa do religii była jednak tak duża, że otwarta walka z wierzeniami spowodować mogła

reakcją odwrotną do zamierzonej. Zatem starano się ułożyć sobie w miarę poprawne stosunki z hierarchią. Wyższe duchowieństwo, podobnie jak przed wojną zobowiązane do składania przysięgi na wierność państwu, zachowywało ścisłe kontakty z Watykanem, a równocześnie starało się utrwalić w miarę znośne warunki dla funkcjonowania katolicyzmu w kraju. Środowisko księży i zakonników – i to na wszystkich szczeblach – było penetrowane przez organa bezpieczeństwa. I tu sytuacja była niemal dokładnie taka sama, jak w przypadku innych grup społecznych i zawodowych w kraju, intensywnie inwigilowanych i obserwowanych. Pod tym względem nie było w PRL środowiska idealnego, „czystego”, nie spenetrowanego przez UB, a potem SB. Z czasem wytworzyło się swoiste porozumienie między hierarchią kościelną a władzami partyjnymi: duchowieństwo rozumiało presję „wielkiego brata” zza wschodniej granicy wywieraną na polskie kierownictwo partyjno-rządowe i pomagało w pacyfikowaniu radykalnych nastrojów w społeczeństwie. Z kolei wewnątrz wspólnoty wiernych Kościół stał się oparciem duchowym dla opozycji antykomunistycznej. Postawy wśród duchownych nie były jednakowe, co wyraźnie było widać w czasie stanu wojennego lat 1981-1982, gdy z jednej strony prymas i hierarchowie starali się tłumić radykalizację i nastroje konfrontacyjne, a z drugiej niektórzy księża stawali się duchowym, bardzo aktywnym oparciem dla opozycji, za co płacili zdrowiem a nawet życiem – jak ks. Jerzy Popiełuszko. Ogromne znaczenie miało wybranie kardynała Karola Wojtyły na papieża w październiku 1978 roku. Pokojowe postanowienia obrad Okrągłego Stołu z 1989 roku w dużej mierze były zasługą mediacyjnych talentów części przedstawicieli hierarchii kościelnej.

* * *

Rozwój wydarzeń w Polsce i w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1944-1989 uzależniony był od dwóch głównych czynników:

- sytuacji panującej aktualnie na Kremlu i płynących stamtąd sygnałów,
- położenia gospodarczego tzw. krajów demokracji ludowej.

Wiązanie pojedynczych postaci historycznych z efektami zdecydowanych zmian w państwach „obozu socjalistycznego” wymaga zestawienia z realiami sytuacji w ZSRR. Bez tego czynnika jakakolwiek zdecydowana zmiana byłaby niemożliwa, zaś działania Imre Nagya na Węgrzech czy Lecha Wałęsy w Polsce z góry byłyby skazane na niepowodzenie – premier Węgier zresztą przegrał. Budapeszt obudził się po XX Zjeździe KPZR, „Solidarność” odniosła sukces dopiero po zarządzeniu pierestrojki przez Michaiła Gorbaczowa i utracie przez Kreml kontroli nad rozwojem wydarzeń w kraju i w państwach podległych. Przedtem ów sukces byłby niemożliwy.

Ustrój socjalistyczny był w Europie wprowadzany odgórnie, bez pytania o zdanie ludności danego państwa – choć starano się później te zmiany legitymizować formalnie i propagandowo. Decydujące było zdanie Kremla, przy równoczesnej bierności państw zachodnich, niezainteresowanych zaostrożaniem stosunków ze Stalinem. Najpierw Hitler otworzył Kremlowi drogę do ekspansji w stronę Polski i krajów bałtyckich, a później alianci przyjęli warunki terytorialne Stalina, w imię zachowania jedności sojuszniczej. Gdy wreszcie dopuszczono do siebie myśl o realiach zmian jakie nastąpiły w Europie Środkowo-Wschodniej na wschód od Łaby, już było za późno. Pozostała konfrontacja zimnowojenna na terenie okupowanych Niemiec, a później starcia zbrojne w Azji i konfrontacje na Środkowym Wschodzie. Centralna Europa trzymana była twardą ręką Stalina. W zasadzie zmienić się tu mogło cokolwiek tylko w razie kolejnych rozgrywek o władzę na Kremlu.

Pierwszym sygnałem nadchodzących zmian była śmierć Józefa Stalina w marcu 1953 roku. Oficjalnie zarządzanej żałobie towarzyszyła cicha nadzieja na zelżenie kursu, w czerwcu tego roku w Berlinie doszło do starć zbrojnych z robotnikami, którzy nie godzili się na pogorszenie warunków bytowych – przy równoczesnej zapowiedzi złagodzenia kursu ze strony Waltera Ulbrichta; było to zjawisko typowe dla tego rodzaju wydarzeń: do powstania czy rewolty najczęściej dochodzi nie w chwili największego terroru, lecz w realiach wstępnego osłabienia przemocy. Powstanie zostało zbrojnie stłumione.

W krajach obozu socjalistycznego – także w Polsce – nastąpiło zjawisko odwrotne do oczekiwanego: nasilenie terroru i kultu osoby (nieżyjącego już) Stalina. To wtedy właśnie zabrano się do budowy w Pradze największego na świecie pomnika dyktatora. W maju 1955 roku utrwalił się dwubiegunowy układ militarny w Europie, z chwilą zawarcia Układu Warszawskiego. Przełom nastąpił dopiero w lutym 1956 roku, gdy na XX Zjeździe Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego Nikita Chruszczow dokonał druzgocącej krytyki kultu osoby J. Stalina. Dla ideowych komunistów przemówienie to (zresztą początkowo tajone przed obywatelami poszczególnych państw) było powodem szoku. Dla narodów całego obozu – zapowiedzią wielkich zmian.

Na razie konfrontacja ideologiczna wciąż trwała, nadal obowiązywał wścieg zbrojeń. Z jednej strony zdawałoby się, złagodzone obowiązujący kierunek działania, w 1954 roku zlikwidowano w Polsce Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, lecz równocześnie śrubowano normy produkcyjne przy równoczesnym obniżaniu zarobków. Po śmierci Bolesława Bieruta (prezydenta RP do 1952 roku, a potem I sekretarza KC PZPR) w marcu 1956 roku zarządzono żałobę narodową, a pogrzeb owego reprezentanta Moskwy odbył się z jeszcze przedwojennym ceremoniałem. Ale wtedy, w czerwcu ruszył Poznań – miasto,

które było przez kierownictwo partyjne traktowane jako swoisty probierz wytrzymałości robotników.

Wydarzenia z 28 i 29 czerwca 1956 roku, tragedia Poznania do dziś budzą emocje, zaś opinie historyków są podzielone. W 1956 roku ogłoszono je jako imperialistyczny, antysocjalistyczny bunt, który szybko a skutecznie został stłumiony. Przez kilka dziesięcioleci tłumiono tradycje tych wydarzeń, a po 1980 roku zaczęło się tworzenie legendy poznańskiego powstania przeciwko reżimowi komunistycznemu. W rzeczywistości był to w pełni uzasadniony i słuszny protest robotników poznańskich przeciwko pogarszającym się warunkom bytowania – rażąco sprzecznym z oficjalnie głoszonym przodownictwem ideowym klasy robotniczej. W ciągu tragicznego czwartku 28 czerwca nastąpiła radykalizacja nastrojów uruchomiona hasłami jakie pojawiły się w zdesperowanym tłumie demonstrantów. Doszło do starć, które jednak nie były powstaniem – a przynajmniej historycy dotąd nie znaleźli potwierdzenia tezy o powstańczym charakterze poznańskiego Czerwca. Wydarzenia te jednak zelektryzowały kraj, zaś symboliczna a obraźliwa wypowiedź premiera Józefa Cyrankiewicza na temat obcinania rąk tym, którzy podniosą je przeciwko władzy ludowej, spotkała się z powszechnym oburzeniem. Machina przemocy powoli zaczęła się kruszyć. Chociaż już wkrótce doszło do publicznych procesów uczestników wydarzeń z 28 i 29 czerwca, jednak już we wrześniu zostały one wstrzymane, a 24 października 1956 roku w Warszawie odbył się wielki wiec mieszkańców stolicy, na którym Władysław Gomułka zapowiedział gruntowną zmianę polityki w kraju. Powstało szereg nowych pism prowadzących w miarę swobodne polemiki i analizy, ożywiła się inteligencja, oficerowie radzieccy (z marszałkiem Konstantym Rokossowskim na czele) zaczęli wracać do swego kraju, uwolniono więźniów politycznych. Zdawano sobie sprawę z ograniczoności zachodzących zmian, w obliczu wciąż groźnej potęgi za Bugiem, ale były to już zupełnie inne realia w porównaniu z sytuacją sprzed kilku jeszcze lat.

Kreml tymczasem nie pozostał bierny. Zdecydowanie stawiający warunki Gomułka był jeszcze tolerowany. Lecz w październiku i listopadzie 1956 roku doszło do krwawej pacyfikacji zbrojnego powstania na Węgrzech: Moskwa wskazała granicę, której „bratnim” państwom przekroczyć nie wolno; Chruszczow zręcznie tu wykorzystał odwrócenie uwagi świata zachodniego w czasie kryzysu wokół Kanalu Sueskiego. Później Moskwa aktywnie włączyła się w przygotowywanie procesu eksportu rewolucji na Zachód drogą infiltracji, „bratniej pomocy” i stopniowego wrywania poszczególnych państw z orbity świata zachodniego. Było tak na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych ubiegłego wieku na Kubie, gdy świat stanął na granicy wojny nuklearnej, a także w Afryce i na Dalekim Wschodzie, w Indochinach.

„Odwilż” w Polsce trwała niedługo. Już w 1957 roku został zlikwidowany opiniotwórczy tygodnik „Po Prostu”, Władysław Gomułka powoli zaczął wracać do dogmatycznego systemu rządzenia, choć nigdy już nie wróciły czasy sprzed 1956 roku. Do głosu doszły frakcje i odtamy występujące w Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, dążące do przejęcia władzy. W dwanaście lat po wydarzeniach poznańskiego czerwca, w marcu 1968 roku doszło do rozruchów – oficjalnie traktowanych jako walka z wicherzycielami i rozwielnioną młodzieżą, z drugiej zaś strony były wystąpienia w obronie kultury narodowej oraz inscenizacji „Dziadów” Adama Mickiewicza, w reżyserii Kazimierza Dejmka. W rzeczywistości wiele wskazuje na to, że autentyczne nastroje panujące wśród młodzieży wykorzystano do rozgrywek wewnątrzpartyjnych o władzę, szybko kierując „gniew ludu” przeciwko „syjonistom” i środowiskom żydowskim. Dodajmy, że kilka miesięcy wcześniej doszło do zwycięskiej dla Izraela wojny z Egiptem, kierowanym przez sprzyjającego Moskwie prezydenta G. A. Nasera. Był to rok hańby dla kierownictwa politycznego w Warszawie, zaś antysemitki, odgórnie sterowane akcje bardzo zaszkodziły opinii Polski w świecie. Zapalne nastroje wśród młodzieży akademickiej w Polsce zbiegły się z podobnymi wydarzeniami na uczelniach i ulicach Europy Zachodniej, m.in. we Francji.

Rok 1968 to także „praska wiosna”: ruch zmierzający do emancypacji Czechosłowacji w gronie bratnich państw obozu socjalistycznego. Rządzący wówczas na Kremlu Leonid Breżniew nie był skłonny ustąpić i w sierpniu doszło do zbrojnej interwencji państw sąsiadujących z CSRS, m.in. Wojska Polskiego. Aleksander Dubczek, przywódca czechosłowackiej „odwilży” został odsunięty od władzy. Obeszło się bez przelewu krwi, ale kierunek utralający dotychczasowe stosunki, przyjęty w Moskwie, zaakcentowano bardzo wyraźnie.

W Polsce sytuacja, zwłaszcza gospodarcza zaczęła się pogarszać. Powoli rozwiewały się nadzieje na kontynuację kursu przyjętego w październiku 1956 roku. Poglębiały się różnice cywilizacyjne między blokiem wschodnim i krajami kapitalistycznymi. Rozwój łączności i środków masowego przekazu, mimo wszechobecnej cenzury, coraz bardziej uświadamiał ludziom realia skansenu, jakim kraje socjalistyczne stały się w świecie. Pojawiły się też rysy na systemie gospodarczym. Nie było już dostaw obowiązkowych i brutalnej eksploatacji Polski przez wielkiego brata zza Buga, jak przed rokiem 1956. Jednak gospodarka socjalistyczna, jako machina biurokratyzowana, marnotrawna i nieracjonalna, zaczęła prowadzić do cywilizacyjnej i ekonomicznej zapaści, która znalazła odbicie w warunkach bytowych ludności. Znów pojawiły się na pół legalne koła dyskusyjne, ośrodki analityczne – nawet wewnątrz organizacji partyjnych. Dojrzywały warunki do kolejnego „gniewu ludu”, który miał tym razem zmieść Władysława Gomułkę. Punktem zapalnym stało się ogłoszenie drastycznej podwyżki cen żywności w grudniu 1970 roku.

Wydarzenia grudniowe na Wybrzeżu były kolejnym poważnym ostrzeżeniem dla władz partyjno-rządowych, sygnałem, że powoli zbliża się czas gdy zapanowanie nad krajem bez użycia siły będzie niemożliwe. Strzały w Gdyni, Gdańsku, zamieszki w Szczecinie i Elblągu, a równocześnie kontestacyjna postawa środowisk intelektualnych, wyraźnie dawały do zrozumienia, że zbliża się czas konfrontacji. Tym razem jeszcze się udało. Nowy przywódca partii, Edward Gierek na spotkaniu z robotnikami rzucił hasło wzajemnej (partia – społeczeństwo) pomocy, uruchomiono kredyty z zagranicy, rozpoczęło się konsumpcjonizowanie kraju i zbliżanie do standardów zachodnich. Zjawisko to miało charakter ograniczony, ale i tak na tle siermiężnych czasów gomułkowskich różnica była ogromna. Nadal inwestowano w przemysł ciężki, miarą postępu była liczba dymiących kominów, inwestowano w przemysł i bieżącą konsumpcję. W rezultacie już po pięciu latach doszło do pogorszenia sytuacji w kraju. Rok 1976 został zapamiętany jako czas protestów robotniczych w Radomiu i Ursusie. Pojawiło się hasło: „Socializm tak, wypaczenia nie!”. Znamienne, że pojawiło się myślenie magiczne. Wystarczyło, że słowo socjalistyczny pojawiło się w deklaracji, oświadczeniu, że podkreślono nienaruszalność zasad socjalizmu, a już spokój (przynajmniej formalny) władz partyjno-rządowych był zapewniony. W konstytucji PRL pojawił się zapis o kierowniczej roli partii i nierozzerwalności sojuszu ze Związkiem Radzieckim, serwilistycznie witano Leonida Breżniewa w Warszawie latem 1974 roku. Był to pierwszy sygnał o pojawiających się trudnościach: jeżeli przyjaźń i deklarację ideową trzeba dekretować urzędowo – jest to potwierdzenie ich nietrwałości i próby odgórnego narzucenia. Podobny mechanizm socjotechniczny, z kolei w odniesieniu do pojęcia chrześcijańskości, zaczął występować w Polsce po-sierpniowej i w III Rzeczypospolitej.

Rozmiary trudności ekonomicznych zaczęły być szczególnie widoczne z chwilą pojawienia się reglamentacji kartkowej – najpierw na cukier, a potem na coraz większą ilość towarów. Dalsze deklaracje przestały wystarczać, a w kierownictwie PZPR coraz wyraźniej aktywizowała się frakcja konserwatywna („beton”) dążąca do wprowadzenia w Polsce rządów silnej ręki. Liczono na wsparcie Moskwy, która jednak w 1979 roku zaangażowała się w interwencję zbrojną w Afganistanie i czasowo zaczęła mniej zwracać uwagi na wydarzenia w Europie Środkowo-Wschodniej. Dla opozycji demokratycznej silnym wsparciem stał się wybór Karola Wojtyły na papieża i swoisty sojusz zawarty między Watykanem a Białym Domem, którego głównym lokatorem był wtedy Ronald Reagan.

Fala strajków, która w sierpniu 1980 roku rozeszła się po całym kraju, była już nie do powstrzymania. Wykorzystanie protestu jako kolejnego „gniewu ludu” umożliwiającego korzystne przetarasowanie w kierownictwie PZPR, przy równo-

czesnym zachowaniu dotychczasowych układów – było już niemożliwe. Na fali tych wydarzeń pod szyldem związku zawodowego wyrósł NSZZ „Solidarność” - ruch społeczny, który już niemal otwarcie deklarował wolę zmiany porządków społeczno-politycznych w kraju. Wkrótce po obydwu stronach pojawiły się kierunki umiarkowane i konfrontacyjne. Nad rozgorączkowanym krajem zawisł już wtedy jednak cień sąsiada zza Buga, który nie zamierzał tolerować szykującego się rozłamu. Leonid Breżniew, choć uwikłany w konflikt zbrojny w Afganistanie, wcale nie zamierzał oddawać łatwo obszarów kontrolowanych od prawie półwiecza. W Polsce narastały postawy rewindykacyjne i roszczeniowe, a z nimi dalsze trudności gospodarcze i zaopatrzeniowe, pistolet strajkowy – skutecznie tłumiony przez dziesięciolecia – teraz uruchamiany był przy każdej okazji, rozszerzał się zakres reglamentacji kartkowej. Puste półki sklepowe z „dyżurnym” octem, stały się szyderczym symbolem gospodarczym lat 1980-1982. Równocześnie konfrontacyjne odłamy PZPR i „Solidarności” parły do starcia, Breżniew zaś krok za krokiem nasilał naciski na kierownictwo partyjno-rządowe i umacniał system organizacyjno-informacyjny Armii Radzieckiej w Polsce. Radykalny przełom wydawał się konieczny.

Ogłoszenie stanu wojennego 13 grudnia 1981 roku było wydarzeniem nieuniknionym. Dziś jest ono przedmiotem dyskusji, sporów, fundamentalistycznych analiz ze strony zarówno dawnych kręgów partyjnych, jak solidarnościowych, nadal w ocenach tych przeważają emocje a nawet zacietrzewienie.

Stan wojenny podzielił społeczeństwo, ale i uspokoił nastroje w kraju. Kolejne lata były okresem desperackich prób ratowania socjalistycznych porządków w Polsce. „Beton” na Kremlu nadal uniemożliwiał wprowadzenie jakichkolwiek zdecydowanych zmian społeczno-gospodarczych. A te były bezwzględnie konieczne. Sytuacja radykalnie zmieniła się z chwilą gdy w 1985 roku władza na Kremlu przeszła w ręce Michaiła Gorbaczowa, który został zmuszony do radykalnej zmiany polityki w obliczu coraz bardziej rysującej się klęski w Afganistanie i załamywania radzieckiej gospodarki w wyniku narzuconego przez Waszyngton wyścigu zbrojeń. Pojawiły się pojęcia głośności (jawności) i pierestrojki (przebudowy). Gorbaczow uruchomił procesy demokratyzujące system władzy w państwie, nad którym już nie był w stanie zapanować. Naturalną konsekwencją tej sytuacji była stopniowa a szybka emancypacja państw Europy Środkowo-Wschodniej, zjednoczenie Niemiec, likwidacja Układu Warszawskiego, wycofanie Armii Radzieckiej z Polski oraz zmiana systemu sojuszy w tej części kontynentu. Obóz socjalistyczny rozpadł się w ciągu kilku kolejnych lat, a z czasem jedynym skansenem traktującym ten ustrój serio stała się Korea Północna; nawet Chiny, Kuba i Wietnam, zagrożone izolacją w świecie, zmodyfikowały swój stosunek do komunistycznej doktryny.

W Polsce początkowo próbowano znaleźć rozwiązanie pośrednie, nie było już jednolitej linii politycznej – zarówno po stronie partii jak „Solidarności”. Nawet w kręgach lektorów PZPR pojawiły się ośrodki „rewizjonistyczne”, które starały się prowadzić propagandę ugodową, dążącą do porozumienia, zgody, trzeźwo patrzące na polityczną i gospodarczą sytuację w kraju. Wychłodził też bojowy radykalizm działaczy strony przeciwnej, skutecznie tonowany przez hierarchię kościelną, niezainteresowaną zbrojną konfrontacją w kraju. Jednak położenie gospodarcze Polski było coraz gorsze i stawało się oczywiste, że dni dotychczasowej władzy są policzone. Problemem tylko stawał się sposób jej zmiany. Kiedy jednak ze strony Kremla, z chwilą uruchomienia pierestrojki, zniknęła groźba interwencji zbrojnej, hamulce pękły. Obydwie strony: partyjna i solidarnościowa zaczęły ze sobą rozmawiać, układać się. W 1989 roku doszło do obrad Okrągłego Stołu, a 4 czerwca społeczeństwo w pierwszych po wojnie całkowicie wolnych wyborach, zmiotło PZPR z politycznej sceny. Powołany został zupełnie nowy parlament i rząd PRL, zaś działacz opozycyjny Tadeusz Mazowiecki zajął fotel premiera. Prezydentem – czasowo – został gen. Wojciech Jaruzelski. Droga do Rzeczypospolitej Polskiej i całkowitej zmiany sojuszy oraz układu w kraju, została otwarta. Porozumienia Okrągłego Stołu, dziś tak zaciekle atakowane przez ekstremistyczne ugrupowania polityczne, były pierwszym od wielu dziesięcioleci pokojowym sposobem radykalnego przejęcia władzy w państwie – bez awantur, przelewu krwi i „dawania świadectwa”. Polacy, dotąd wyspecjalizowani przede wszystkim w spektakularnych buntach i protestach, jednak czegoś się nauczyli, otrząsnęli z emocjonalnego romantyzmu, zaczęli dostosowywać się do norm obowiązujących w końcu XX wieku, zaczęli budo-

* * *

Osobnym zagadnieniem związanym z realiami Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej są sprawy związane z kulturą i oświatą. Jakby nie patrzeć, problemy związane z tym kierunkiem działalności społecznej zawsze zajmowały ważną rolę w PRL – nie wszędzie i niekoniecznie z indoktrynacyjnym podtekstem. Stosowano bardzo nośne hasła związane z potrzebą likwidacji analfabetyzmu, upowszechnienia dostępu do kultury, otwarcia równych szans dostępu do wiedzy i kultury. W pierwszych latach powojennych położono ogromny nacisk na likwidację analfabetyzmu, na elektryfikację, dostęp do radia (słynne „kołchoźniki” – odbiorniki nastawione na jedną – dwie stacje, na stałe podłączone do lokalnej sieci), do książek i prasy. Były to publikacje gazetowe, sierniężne, dodawane do codziennej prasy. Ale dzięki temu rzeczywiście książki dotarły „pod strzechy”. Były to często publikacje propagandowe, polityczne, przedstawiające

dzieje Polski i nasze tradycje w wypaczonym świetle. Ale były też pozycje z głównego kanonu literatury polskiej. Oslawione pochody pierwszomajowe, Dni Oświaty, Książki i Prasy, festyny i „zabawy ludowe” były połączone nie tylko z tańcami i konsumpcją alkoholu, ale i z dostępem do wartościowej książki.

Książce towarzyszyły objazdowe kina, występy zespołów teatralnych, które zgodnie z założeniami doktryny komunistycznej miały obowiązek dotrzeć do najdalszych zakątków kraju. Wykpiwane dziś Domy Kultury i wiejskie klubokawiarnie w większości przypadków rzeczywiście miały duże znaczenie w udostępnieniu kultury środowiskom, które dotychczas albo do niej dostępu nie miały, albo nie odczuwały potrzeby kontaktu z nią. Jeżeli odfiltrujemy akcenty propagandowe, była to praca zasługująca tylko na uznanie.

Polska Rzeczpospolita Ludowa była też państwem, które prowadziło odgórną, sterowaną politykę kulturalną. Ludzie pióra, kamery, radia i sceny byli traktowani bardzo serio, a nawet hołubieni – o ile oczywiście nie kontestowali nowego ustroju, nie mówiąc już o walce. Straszakiem były cenzura, limity papieru, zakaz publikowania tekstów któregoś z autorów. Przywódcy partyjni zawsze odczuwali respekt wobec twórców kultury i nauki, było w tym coś z kompleksu. Uśmiech budzą dziś wypowiedzi wielkich a zasłużonych ludzi naszego świata kultury, niegdyś odbierających nagrody państwowe i pozdrawiający goździkiem towarzysza Wiesława (Gomułkę) podczas pochodu pierwszomajowego – a dziś pokazujący swe rany moralne poniesione w czasach zbrodniczej „komuny”. Oczywiście byli twórcy koniunkturalni, którzy na zamówienie pisali peany na cześć Stalina i władzy robotniczo-chłopskiej – z czasem szybko jednak dali sobie spokój z taką twórczością albo odeszli w niebyt. Niektóre z tych utworów dziś często niesłusznie zostały zepchnięte w niebyt, gdyż reprezentowały naprawdę dobry poziom artystyczny i literacki. W tym czasie też powstały wybitne dzieła filmowe i seriale, znane m.in. z podtekstów, aluzji, mrugania okiem w stronę widza. Krążyły dowcipy i opowieści podkreślające nienachalną inteligencję czołowych przywódców partyjnych. Trzeba jednak podkreślić, że czas i poczucie frustracji sprawiły, że kadry partyjne z lat osiemdziesiątych XX wieku i ich poprzednicy sprzed kilku dziesięcioleci, pod względem intelektualnym i poziomu ogólnego znacznie się różniły. Oczywiście przedstawiciele tzw. „starej gwardii” intelektualnej w kraju, zdziesiątkowani w czasie wojny i pierwszych lat powojennych, upokarzani, zmuszani do emigracji i odchodzący na zawsze, już nie byli w stanie zapobiec kształtowaniu się elit nowego typu, które reprezentowały całkowicie inny poziom i niekorzystnie wpływały na obraz Polski w świecie.

Jak dziś należałoby ocenić Polską Rzeczpospolitą Ludową, z niezbyt odległego przecież dystansu? Przede wszystkim na tle ogólnej opinii, że nie istnieje ustrój idealny i ustrój od początku do końca zły i zbrodniczy. Każdy ma w sobie zjawiska korzystne i mniej sympatyczne. PRL była państwem narzuconym, z ustrojem, który nie pasował ani do tradycji, ani do mentalności społeczeństwa. Czyniono to niezdarnie, niezręcznie, a w niektórych czasach nie cofając się przed użyciem zbrodni i przemocy. Możliwość manewru była niewielka – taka, na jaką pozwolił sąsiad ze wschodu, przy błogosławieństwie państw zachodnich. Cywilizacyjnie cofnęliśmy się o kilkadziesiąt lat, nastąpiło załamanie etosu pracy, kanonem było zrównanie, szarość, bylejakość, zgrzebność – poza oczywiście kręgami wybranych.

Ale równocześnie zlikwidowano w państwie analfabetyzm, zrównano szanse w dostępie do wiedzy, kultury, do ochrony zdrowia, nie istniało bezrobocie, na ulicach było na ogół bezpiecznie, nie było ludzi bajecznie bogatych i żyjących w skrajnej nędzy – chyba że sami do takiego stanu się doprowadzili. Niedostatek był tak powszechny, że aż stał się na swój sposób normalny. Zdeństwowano i zniszczono wiele pamiątek kultury narodowej i niekorzystnie przebudowano system wartości – choć równocześnie silny nacisk był położony na tzw. imponderabilia i tradycje narodowe – traktowane wybiórczo, ale jednak... Wbrew spotykanym opiniom był to również czas wysokiego autorytetu Kościoła, stanowiącego alternatywę dla partyjnych agitatorów, murem popieranego przez społeczeństwo – za przekór nielubianemu ustrojowi.

W sumie trzeba stwierdzić, że Polska Rzeczpospolita Ludowa, państwo niechciane i narzucone, wpłynęła negatywnie na rozwój społeczeństwa, niektóre dziedziny życia zatrzymała czy nawet cofnęła. Jednak były też aspekty, które niektórym grupom społecznym dały szansę, nie spotykaną ani wcześniej, ani po roku 1989. Przeszłości nie przywrócimy, dzieje ludzkości nie znają „czarnych dziur”. W ciągu czterdziestu lat istnienia PRL wyrosły dwa pokolenia ludzi urodzonych i wychowanych w państwie socjalistycznym. Ludzie ci mają swoje doświadczenia, osiągnięcia i porażki. Coś też zbudowali, skoro na wyprzedzały owych „ruin”, jak się niekiedy głosi, błyskawicznie wyrosły fortuny... Lecz PRL jest również ostrzeżeniem, ukazaniem losów państwa i narodu, o którym decyduje się ponad głowami.

Andrzej Dudziak
Dział Instrukcyjno-Metodyczny

DROGI I BEZDROŻA PRL – BIBLIOGRAFIA

I. Dokumenty źródłowe

1. APARAT bezpieczeństwa w Polsce w latach 1953-1954 : taktyka, strategia, metody / wstęp Andrzej Paczkowski; wybór i oprac. Grzegorz Majchrzak, Andrzej Paczkowski. – Warszawa : IPN, 2004. – 458 s. – (Dokumenty / Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu; t. 10)
2. OPOZYCJA antykomunistyczna w Polsce 1944-1956 : wybór dokumentów / Zygmunt Hemmerling, Marek Nadolski; Uniwersytet Warszawski. Instytut Nauk Politycznych. – Warszawa : Ośrodek Badań Społecznych, 1990. – 523 s.
Bibliogr. s. 512-514
3. OPOZYCJA wobec rządów komunistycznych w Polsce 1956-1976 : wybór dokumentów / Zygmunt Hemmerling, Marek Nadolski; [dokumenty zebrali Bolesław Dereń i in.]; Uniwersytet Warszawski. Instytut Nauk Politycznych. – Warszawa : Ośrodek Badań Społecznych, 1991. – 542 s. : err.
Stanowi kontynuację: Opozycja antykomunistyczna w Polsce 1944-1956
4. POSTULATY 1970-71 i 1980 : materiały źródłowe do dziejów wystąpień pracowniczych w latach 1970-1971 i 1980 (Gdańsk i Szczecin) / zebrane i oprac. przez Beatę Chmiel i Elżbietę Kaczyńską. – Warszawa : Niezależna Oficyna Wydawnicza „Nowa” : Stowarzyszenie „Archiwum Solidarności”, 1998. – 275 s. – (Archiwum „Solidarności”. Dokumenty)
Bibliogr.
5. STUDIA i materiały z dziejów opozycji i oporu społecznego. – T. 1-4 / pod red. Łukasza Kamińskiego. – Wrocław : „Gajt”, 1998. – 4 t. (159; 151; 150; 159 s.) : il.

II. Opracowania

a. Pozycje zwarte

1. CENTRUM władzy w Polsce 1948-1970 / pod red. Andrzeja Paczkowskiego; Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk. – Warszawa : ISP PAN, 2003. – 306 s. : il.

2. DEKADA zmian : 1980-1989 / Wiesław Wiatrak. – Częstochowa : [Urząd Statystyczny w Katowicach], 2004. – 208 s.
Bibliogr. s. 199-200
3. DYKTATURA zdrady : Polska w 1947 roku / Ryszard Terlecki. – Kraków : „Arka”, 1991. – 163 s.
4. GRUDZIEN 1970 r. genezę Sierpnia 1980 r. / pod red. Kazimierza Kozłowskiego; Polskie Towarzystwo Historyczne. Oddział w Szczecinie [i in.]. – Szczecin : „Dokument”, 2000. – 147 s. : il. – (Regiony w Dziejach Polski. Pomorze Zachodnie; z. 8)
5. HISTORIA Polski 1864-2001 / Antoni Czubiński. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2002. – 487 s. : il., mapy
Bibliogr.
6. JAK to zrobiliście? : powstanie Solidarności w Polsce / Lawrence Goodwyn; [tł. z ang. Katarzyna Rosner, tł. przedmowy Bogumił Tadeusz Łączek]. – Gdańsk : Krajowa Agencja Wydawnicza, 1992. – 625 s.
Bibliogr. s. 608-614
7. KONSPIRACJA i walka zbrojna z „władzą ludową” w pierwszych latach powojennych – w świetle prawa: materiały konferencji naukowej, zorganizowanej przez Sąd Najwyższy w dniach 9-10 stycznia 1991 r. w Popowie / Sąd Najwyższy Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa : SNRP, 1992. – 209 s.
8. KRYZYSY i konflikty społeczno-polityczne w Polsce / Tadeusz Waichnowski; Akademia Spraw Wewnętrznych. Instytut Historii i Archiwistyki. – Warszawa : ASW, 1986. – 349 s.
Bibliogr. s. 329-349
9. LUDZIE i oblicza stalinizmu w Polsce w latach 1944-1956 / Bogusław Nowopolski. – Warszawa : „Comandor”, 1999. – 197 s.
10. MIT ojców założycieli : agonia komunizmu rozpoczęła się w Gdańsku / Zbigniew Branach. – Toruń : Agencja Reporterska Cetera, 2005. – 302 s.
Bibliogr. s. 293-295.
11. MŁODZIEŻ w oporze społecznym 1944-1989 / pod red. Moniki Kała i Łukasza Kamińskiego; Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. – Wrocław : IPN-KSZpNP : „Gaj”, 2002. – 163 s. – (Konferencje IPN; t. 5)
Bibliogr. przy ref.
Mater. z sesji naukowej zorg. we Wrocławiu w dn. 3-4.V.2001.
12. NAJNOWSZA historia Polski. [2], 1945-1980 / Wojciech Roszkowski. – Warszawa : „Świat Książki”, 2003. – 830 s.
Bibliogr.

13. NAJNOWSZA historia Polski. [3], 1980-2002 / Wojciech Roszkowski. – Warszawa : „Świat Książki”, 2003. – 294 s.
Bibliogr.
14. NIE paść na kolana : szkice o polskiej polityce lat powojennych / Marek Łatyński. – Wyd. 2 rozsz. – Wrocław : Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum, 2002. – 1085 s.
Bibliogr.
15. OD PAŹDZIERNIKA '56 do Grudnia '70 : ewolucja stosunków społeczno-politycznych na Wybrzeżu (1956-1970) / Kazimierz Kozłowski. – Szczecin : Wydaw. Naukowe US, 2002. – 495 s. : il. – (Rozprawy i Studia / Uniwersytet Szczeciński; 439)
16. OD SFALSZOWANEGO zwycięstwa do prawdziwej klęski : szkice do portretu PRL / Andrzej Paczkowski. – Kraków : Wydaw. Literackie, 1999. – 241 s. – (Obrazy Współczesności)
Noty bibliogr. s. 235-236
17. OPOZYCJA i opór społeczny w Polsce (1945-1980) : materiały konferencji z 20 lutego 1991 r. / red. Andrzej Friszke i Andrzej Paczkowski; Instytut Studiów Politycznych PAN [Polskiej Akademii Nauk]. Pracownia Najnowszej Historii Politycznej. – Warszawa : ISP.PAN. PNHP, 1991. – 26 s. – (Prace Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk)
18. OPOZYCJA polityczna w Polsce w okresie stanu wojennego / Krzysztof Łabędź; Uniwersytet Wrocławski. Wydział Nauk Społecznych. – Wrocław : UW, 1989. – 81 s.
19. OPOZYCJA polityczna w Polsce – wyzwania dla edukacji : pomiędzy oporem, emancypacją i transformacją / Kazimierz Przyszczypkowski; Wydział Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. – Poznań; Toruń : „Edytor”, 1993. – 154 s.
Bibliogr. s. 143-148
20. OPÓR społeczny w Europie Środkowej w latach 1948-1953 na przykładzie Polski, NRD i Czechosłowacji : wstępny raport z badań / Łukasz Kamiński, Andrzej Małkiewicz, Krzysztof Ruchniewicz. – Wrocław : „Atut”, 2004. – 399 s.
Bibliogr. s. 363-394.
21. ORGANY bezpieczeństwa PRL 1944-1990 : rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW / Henryk Dominiczak. – Warszawa : „Bellona”, 1997. – 438 s. – (Kulisy Wywiadu i Kontrwywiadu)
Bibliogr. s. 424-427

22. PÓŁ wieku dziejów Polski / Andrzej Paczkowski. – Wyd. 5 rozsz. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005. – 461 s. : mapy, dysk optyczny (CD)
Bibliogr. s. 438-446
23. REGLAMENTOWANA rewolucja : rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988-1990 / Andrzej Dudek. – Kraków : „Arcana”, 2004. – 511 s. : tab. – (Arkana Historii)
Bibliogr. s. 491-511.
24. ROZKŁAD i upadek sowietyzmu w Polsce / Jan Drewnowski. – Lublin : „Norbertinum”, 1991. – 214 s. : portr.
25. ROZLICZENIE z przeszłością czyli Od II do III Rzeczypospolitej / Henryk Chmielewski. – Zielona Góra : „Majus”, 2001. – 295 s. : il., mapy
Bibliogr.
26. RZĄDY zbirów : 1940-1990 / Henryk Pająk, Stanisław Żochowski. – Lublin : „Retro”, 1996. – 388 s.
27. RZĄDZĄCY rządzi : totalitaryzm w stosunkach władzy w PRL / Ludwik Habuda; [Politechnika Opolska]. – Opole : Oficyna Wydawnicza PO, 2001. – 288 s. – (Studia i Monografie / Politechnika Opolska; z. 125)
Bibliogr.
28. POLACY a stalinizm 1948-1956 / Dariusz Jarosz. – Warszawa : Instytut Historii PAN [Polskiej Akademii Nauk], 2000. – 244 s.
29. PŁONIE komitet : (grudzień 1970 - czerwiec 1976) / Marek Tarniewski [pseud.] (Jakub Karpiński) [nazwa]. – [Warszawa] : „Myśl”, [1990]. – 195 s. – (Biblioteka „Wolnego Głosu Ursusa”)
30. POLACY wobec nowej rzeczywistości 1944-1948 : formy pozainstytucjonalnego, żywiołowego oporu społecznego / Łukasz Kamiński. – Toruń : Wydaw. Adam Marszałek, 2000. – 283 s. : il., mapy
Bibliogr.
31. POLACY wobec przemocy 1944-1956 / pod red. Barbary Otwinowskiej i Jana Żaryna. – Warszawa : „Editions Spotkania”, 1996. – 384 s., [16] s. tabl. : il.
Bibliogr. s. 78-79
32. POLSKA droga do wolności : 1939-1995 / Pierre Buhler; [tł. Jerzy Eisler i in.]. – Warszawa : „Dialog”, 1999. – 737 s.
Bibliogr. s. 715-722.
33. POLSKA między II [Drugą] a III [Trzecią] Rzeczypospolitą : 1944-1989 / Zbigniew Jerzy Hirsz. – Białystok : „Totus”, 1993. – 284 s.
34. PORTRETY lat : Polska w odcinkach 1944-1993 / Jakub Karpiński. – [Wyd. 2 uzup.]. – Warszawa : Gebethner & Ska, 1994. – 314 s.

35. PUŁAPKI zaangażowania : intelektualiści w służbie komunizmu / Maria Hirszowicz. – Warszawa : „Scholar”, 2001. – 290 s.
Bibliogr.
36. PRZEŁOM : Polska 1976-1991 / Marek Gędek. – Lublin : „Norbertinum”, 2002. – 342 s. : mapy
37. PRZEŁOMY polityczne w Polsce Ludowej : doświadczenia lat 1956-1981 / Henryk J. Przybylski. – Warszawa : Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1986. – 215 s. – (Historia, Współczesność, Ludzie)
Bibliogr. s. 210-212.
38. SOLIDARNOŚĆ : analiza ruchu społecznego 1980-1981 / Alain Touraine [i in.]; przeł. [z fr.] Andrzej Krasiński; posłowiem opatrzył Paweł Kuczyński; [współpr. badawcza Grażyna Gęsicka i in.]. – [Warszawa] : „Europa”, 1989. – 73 s. : il.
Bibliogr. przy rozdz.
39. STRAJKI, bunt, manifestacje jako „polska droga” przez socjalizm / Andrzej Paczkowski. – Poznań : PTPN, 2003. – 141 s. – (Mała Biblioteka / Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk; t. 10)
40. TE POKOLENIA żałobami czarne... : skazani na śmierć i ich sędziowie / Maria Turlejska. – [Wyd. 3 i 2 popr., uzup. i opatrzone indeksem osób]. – Warszawa : Niezależna Oficyna Wydawnicza, 1990. – 476 s. – (Biblioteka Kwartalnika Politycznego „Krzytyka”)
41. WALKA z hitlerowskim i stalinowskim okupantem o niepodległość Polski / [Marian Pionk]. – Katowice : Katowicki Oddział ZWPOS – Związku Więźniów Politycznych Okresu Stalinowskiego 1939-1956 : Krajowe Studium Polski Podziemnej, 1998. – 260 s.
Bibliogr.
42. USTRÓJ komunistyczny w Polsce / Jakub Karpiński. – Warszawa : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego, 2005. – 335 s.
Wykaz publ. J. Karpińskiego s. 319-334.
43. WALKI uliczne w PRL [Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej] 1956-1989 / Antoni Dudek, Tomasz Marszałkowski. – [Kraków] : Krakowska Oficyna Wydawnicza, 1992. – 260 s.
Bibliogr. s. 254-260
44. WŁADZA i polityka w Polsce 1944-1956 / Władysław Ważniewski; Instytut Historii Akademii Podlaskiej w Siedlcach. – Siedlce : IH AP, 2001. – 178 s.
45. Z BADAŃ nad kryzysami politycznymi w Polsce / [red. Andrzej Głowacki]; Instytut Nauk Politycznych. – Szczecin : [Uniwersytet Szczeciński], 1990. – 161 s.

46. ZAŁAMANIE porządku etatystycznego : praca zbiorowa / pod red. nauk. Witolda Morawskiego i Wiesławy Kozek; Uniwersytet Warszawski. Instytut Socjologii. – Warszawa : UW. IS, 1988. – 446 s.
47. ZANIM powstała „Solidarność” / Tadeusz Nowak; post. Józef Życiński. – Wyd. 2. – Lublin : Norbertinum, 2005. – 118 s. : fot.
48. ZORGANIZOWANE ugrupowania antysocjalistyczne : (1976-1985) / Marek Zieliński; Akademia Nauk Społecznych [PZPR-Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej]. Centrum Studiów Polityki i Propagandy. – Warszawa : ANS, 1987. – 263 s. – (Siły Napędowe, Bariery i Zagrożenia Rozwoju Socjalizmu w Polsce)
Bibliogr. s. 253-263

b. Artykuły

1. AGONIA Peerelu / Antoni Dudek // *K a r t a*. – 1999, nr 27, s. 7-53
Kalendarium wydarzeń 26 IV 1988-12 IX 1989 r.
2. BILANS PRL-u / Maria Jadczak // *W i a d o m o ś c i H i s t o r y c z n e*. – 2004, nr 5, s. 35-41
Praca nagrodzona w konkursie „Wiadomości Historycznych”
3. BEZ wspólnej wizji PRL / Antoni Dudek // *R z e c z p o s p o l i t a*. – 2001, nr 287, s. A6
Spór o ocenę powojennego 45-lecia.
4. CO ZROBIĆ z komunistyczną przeszłością? – przykład Polski [ref.] / Andrzej Paczkowski // *Z e s z . H i s t.* – 2002, z. 139, s. 3-25
5. DLACZEGO upadł komunizm? / Marcin Kula // *R z e c z p o s p o l i t a*. – 2001, nr 287, s. A6
6. DROGA do Okrągłego Stołu / Andrzej Friszke // *W i ę ź*. – 2000, nr 4, s. 115-136
7. [DWUDZIESTY] XX wiek – nakaz bilansu / Tomasz Wituch // *A r c a n a*. – 1999, nr 2, s. 21-32
8. DZIEŃ, w którym złamano naród / Łukasz Kamiński // *T y g . P o w s z.* – 2002, nr 3, s. 5
9. GAMBIT prymasa : jak kardynał Wyszyński układał się z władzami PRL / Antoni Dudek // *W p r o s t*. – 2001, nr 20, s. 30, 32
10. GENEZA Polski Ludowej / Eleonora Salwa-Syzdek // *D z i ś*. – 2004, nr 8, s. 180-187
11. HISTORIA sprzeciwu : strajki, bunty, protesty – „polska droga” przez socjalizm / Andrzej Paczkowski // *T y g . P o w s z.* – 1999, nr 50, s. 8
12. HISTORYCY o Polsce Ludowej / Zenobiusz Kozik // *D z i ś*. – 1996, nr 2, s. 89-92

13. INWIGILACJA opozycji u schyłku PRL / Krzysztof Piątkowski // *Dziś*. – 2004, nr 1, s. 115-125
14. JAK było? / Kazimierz Kozielski // *Zesz. Hist. Solid.* – 1998, z. 4, s. 17-31
Represje w latach 1981-1989.
15. JAK pamiętać historię Kościoła w PRL / Andrzej Grajewski // *Więź*. – 2001, nr 10, s. 108-117
16. KŁOPOTY z pamięcią : dyskusje prasowe o historii PRL / Paweł Śpiwak // *Res. Pub. Nowa*. – 2001, nr 3, s. 13-26
17. KONTROLEROM z minionej epoki / Jan Krajnik // *Arcana*. – 1996, nr 1, s. 112-113
Inwigilacja i cenzura w PRL-u.
18. KTO obalił ustrój PRL / Henryk Słabek // *Dziś*. – 2003, nr 4, s. 78-88
19. KRÓTKA historia sprzeciwu : jak doszło do „Solidarności” / Zdzisław Szpakowski // *Gaz. Pol.* – 2000, nr 38, s. 16-17
20. KSIĘGA hańby / Bogusław Kopka // *Ozon*. – 2006, nr 5, s. 55-57
21. LATA klasycznego stalinizmu w Polsce 1948-1956 [materiały z konferencji w Toruniu] // *Czas Nowoż.* – 1999, t. 6, s. 5-331
22. LEWICOWA ocena PRL / Jan Golec // *Dziś*. – 2001, nr 10, s. 72-80
23. LIMITOWANA liberalizacja : opozycja w planach aparatu władzy PRL w połowie lat 80. / Antoni Dudek // *Arcana*. – 2003, nr 2, s. 101-119
24. NA ZAKRĘCIE / Wojciech Roszkowski; rozm. przepr. Jerzy Kłosiński // *Tyg. Solid.* – 2001, nr 37, s. 14-15
Dziedzictwo Sierpnia '80 a rzeczywistość polityczna.
25. NIE MA wolności bez „Solidarności” : kalendarium / Jan Skórzyński // *Rzeczpospolita*. – 2000, nr 203, s. A2-A6
26. OKALECZENIA Polski : o PRL-u w skrócie / Jacek Wegner // *Tyg. Solid.* – 2003, nr 30, s. 36-37
27. PIERWSZE lata PRL / Andrzej Cybulski // *Dziś*. – 1996, nr 5, s. 106-109
28. PISARZE do więzienia : władze PRL kontra literaci / Andrzej Grajewski // *Rzeczpospolita*. – 2003, nr 102, s. A8-A9
29. PO CO nam prawda o PRL? / Czesław Porębski // *Znak*. – 1998, nr 6, s. 43-48
30. POLAK wobec systemu : akceptacja, sprzeciw czy zagubienie? / Natalia Łuczyńska // *Prz. Powsz.* – 2004, nr 11, s. 207-218
31. POLSKA droga przez stalinizm / Andrzej Paczkowski // *Polityka*. – 2003, nr 10, s. 67-71
32. PRL coraz bardziej nieznany / Marek Tabin // *Zdanie*. – 1996, [nr] 2, s. 24-27
Dot. dyskusji „Spór o PRL”.

33. PROTOKÓŁ rozbieżności w sprawie wesołego baraku / Andrzej Paczkowski; rozm. przepr. Jarosław Kurski // *Gaz. Wybor.* – 1998, nr 244, s. 26-27
Ocena PRL-u.
34. PRYMAS wiedział, co robi... / Bohdan Cywiński // *Tyg. Powsz.* – 2000, nr 15, s. 1, 11
Podpisanie w 1950 roku „Porozumienia między przedstawicielami Rządu Rzeczypospolitej Polskiej i Episkopatu Polski”.
35. PRZESZŁOŚĆ w naszej pamięci / Andrzej Paczkowski // *Prz. Polit.* – 1996, nr 31, s. 18-20
Spór historyków o „bilans PRL”.
36. „ROBIĆ trzeba rząd z panami, a nie lokajami...”: (Prezydium OKP i Biuro Polityczne KC PZPR w VIII 1989 r.) / Antoni Dudek // *Arcana.* – 2000, nr 1, s. 31-41
37. ROK 1989 – PZPR przekracza Rubikon / Tomasz Mianowicz // *Arcana.* – 1999, nr 1, s. 159-167
38. RÓŻNE oblicza PRL : stalinizm w Polsce widziany z nietotalitarnej perspektywy / Dariusz Jarosz // *Przeгляд.* – 2001, nr 42, s. 46-47
39. „SOLIDARNOŚĆ” w grach SB 1981-1989 : (przeгляд wybranych problemów) / Henryk Głębocki // *Arcana.* – 2003, nr 2, s. 79-100
40. SPÓR o zachowania intelektualistów (1945-1956) / Henryk Ślabek // *Dzieje Najnow.* – 1995, nr 1, s. 63-70
41. ŚWIATŁO z Zachodu / Piotr Oseka // *Wprost.* – 2004, nr 39, s. 74-76
42. TAKTYKA lawirowania : ekipa Gierka wobec kardynała Wyszyńskiego / Antoni Dudek // *Tyg. Powsz.* – 2001, nr 21, s. 9
43. TARCZA i miecz / Paweł Piotrowski. – Cz. 1: Lata rewolucyjnego zrywu (1944-1956). Cz. 2: Lata niespokojnej stabilizacji (1956-1970). Cz. 3: Od kryzysu do kryzysu (1970-1976). – (Kronika komunizmu) // *Gaz. Pol.* – 2005, nr 16, s. 18; nr 18, s. 21-22; nr 23, s. 19-20
44. W UKŁADZIE „okrągłego stołu” / Krzysztof Wyszowski; rozm. przepr. Piotr Bączek // *Głos.* – 2002, nr 28, s. 10-11
45. WOJNA domowa w Polsce : geneza, uczestnicy, skutki / Kazimierz Szarski // *Dziś.* – 2002, nr 7, s. 42-56
Układ sił politycznych w latach 1944-1948.
46. ZAŁGANA historia powojennej Polski / Jerzy Krasuski // *Dziś.* – 1998, nr 11, s. 37-46
47. ZATRZYMANA rewolucja : debata „Jaka Polska” / Jerzy Holzer, Antoni Dudek; rozm. przepr. Andrzej Talaga // *Nowe Państwo.* – 2004, nr 11, s. 19-23
O relacjach między Rzeczpospolitą a PRL.

48. ZJADANIE „Solidarności” / Bronisław Świdorski // Res Pub. Nowa. – 2000, nr 10, s. 69-71
49. ZWIERZENIA gwarantów ustroju : stenogram z telekonferencji kierownictwa resortu spraw wewnętrznych 17 sierpnia 1989 r. / Henryk Dankowski, Zbigniew Pudysz, Zenon Trzciniński // Tyg. Powsz. – 2000, nr 34, s. 8

Marek Rezler

KALENDARIUM POZNAŃSKIEGO CZERWCA 1956 r.

PROLOG

- 21–24 I 1955 r. III Plenum KC PZPR zapoczątkowało ujawnianie przestępczych poczynań aparatu bezpieczeństwa
- 14–25 II 1956 r. Obrady XX Zjazdu KPZR, referat Nikity S. Chruszczowa potępiający kult jednostki (osoby Stalina)
- 12 III 1956 r. Zmarł Bolesław Bierut, główny organizator procesu stopniowej stalinizacji i sowietyzacji Polski. Edward Ochab jego następcą. Początek kryzysu wewnętrznego w kierownictwie PZPR.

Kwiecień 1956 Ogłoszenie amnestii dla więźniów politycznych
Zauważalne stają się objawy stagnacji w gospodarce kraju oraz wzrost świadomości społeczeństwa w kwestii wyzysku. Rozgrywki w kierownictwie PZPR (dogmatyczne stronnictwo „natolińczyków” kontra prореformatorskie „puławian”) prowadziły do pewnej „odwilży”. Pojawiły się warunki sprzyjające wybuchowi społecznemu.

PROTEST

Lipiec 1953 Konferencja w ZiSPO (Zakładach im. J. Stalina – H. Cegielskiego) na temat ustalenia metod zwiększenia wydajności pracy za cenę obniżenia kosztów własnych – m.in. wynagrodzeń.

Wrzesień 1954 Rada Zakładowa Wydziału W-3 (fabryka wagonów kolejowych) kierowana przez Edmunda Taszera, zorganizowała pierwszą milczącą demonstrację protestacyjną.

Październik 1955 Rada Zakładowa W-3 rozpoczęła wysyłanie pism protestacyjnych do organów władzy; z czasem robotnicza reprezentacja tego Wydziału stała się przedstawicielem całej załogi. Milczenie władz i kierownictwa fabryki skłoniły Radę Zakładową W-3 do wysłania trzyosobowej delegacji bezpośrednio do Warszawy, do Zarządu Głównego Związku Zawodowego Metalowców i do Ministerstwa Przemysłu Maszynowego.

Listopad 1955 Wzburzenie wśród załogi ZiSPO na wieść o nieprawidłowościach w obliczaniu wynagrodzeń.

Luty 1956 Dyskusja nad planem pięcioletnim, kierownictwo Fabryki ignoruje postulaty robotników dotyczące warunków pracy, płacy i związane ze sprawami socjalnymi

Marzec 1956 Spadek realnych dochodów robotników o 3,1-8,9 % w stosunku do roku poprzedniego. Kolejne demonstracyjne przestoje na poszczególnych wydziałach ZiSPO. Do Warszawy wyjechała kolejna delegacja, również z udziałem E. Taszera; odpowiedzią (podobnie jak poprzednio) były obietnice poprawy sytuacji. I sekretarz Komitetu Wojewódzkiego PZPR Leon Stasiak poczynania Rady Zakładowej W-3 określa jako przejaw warcholstwa.

21 IV 1956 Otwarte zebranie zorganizowane przez Komitet Zakładowy PZPR połączone z dyskusją nad problemami załogi. Milczące przestoje na W-3, obraźliwie dla robotników komentowane przez przybyłego tam dyrektora Zakładów, Józefa Trzcionkę. Na Wydziale wyrasta postać kolejnego przywódcy robotników, Stanisława Matyi.

Koniec kwietnia 1956 Do Warszawy wyjeżdża trzecia już delegacja z ZiSPO, z Edmundem Taszerem na czele. Kolejne fiasko.

Maj 1956 Zaostrzenie sytuacji, narady i spotkania aktywów różnych organizacji działających w Fabryce. Wydział W-3 ZiSPO nawiązuje kontakty z innymi fabrykami w mieście. Po raz pierwszy pojawia się zapo-

wiedź wyjścia na ulicę; równocześnie agenci Urzędu Bezpieczeństwa nasilają penetrację środowiska robotniczego w Poznaniu.

- 8 VI 1956 Masówka na W-3 z udziałem przedstawicieli Ministerstwa Przemysłu Maszynowego i organizacji działających w ZiSPO. Odpowiedź ministerstwa na postulaty robotników miała nastąpić w ciągu siedmiu dni. Nie nastąpiła.
- 16 VI 1956 Przerwy w pracy na W-3 w związku z milczeniem ministerstwa.
- 18 VI 1956 W fabryce rozeszła się wiadomość, że odpowiedź nadeszła, lecz jest przetrzymywana przez dyrektora Zakładów, J. Trzcionkę
- 20 VI 1956 Załoga W-3 zażądała przybycia dyrektora i złożenia wyjaśnień. Przedstawiciele Rady Zakładowej zaplanowali takie spotkanie na dzień następny.
- 21 VI 1956 Dyrektor odmówił rozmowy z całą załogą, zaczęto więc wybierać przedstawicieli. Wobec narastającego wzburzenia dyrektor przybył na W-3, lecz potraktował robotników arogancko, krótko stwierdził, że odpowiedzi z Warszawy nie ma, więc nie ma nic nowego do powiedzenia. W tej sytuacji zażądano przybycia przedstawicieli Centralnej Rady Związków Zawodowych i ministerstwa. Wybrano delegatów do prowadzenia z nimi dalszych rozmów. W razie odmowy przybycia przedstawicieli z Warszawy zagrożono strajkiem. Znowu pojawiła się zapowiedź demonstracji ulicznej.
- 22 VI 1956 Solidarność z załogą ZiSPO zadeklarowali robotnicy sąsiednich Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego, podobne nastroje wystąpiły w „Stomilu” i „Pomecie”

Do Poznania przybyli przedstawiciele CRZZ oraz Ministerstwa Przemysłu Maszynowego. Na W-3 w ZiSPO doszło do ich burzliwego spotkania z załogą; zamiast oczekiwanych wyjaśnień robotnicy zostali potraktowani ostro, agresywnie, jako osoby dające posłuch prowokatorom. W tej sytuacji rozmowy zostały zerwane, załoga fabryki postanowiła wysłać kolejną delegację do stolicy. Komitet Wojewódzki PZPR rozesłał przedstawicieli do poszczególnych fabryk Poznania, z zadaniem rozładowania napięcia i spacyfikowania nastrojów protestu.

23 VI 1956 Odprawa w Oficerskiej Szkole Wojsk Pancernych i Zmechanizowanych, na której zapowiedziano możliwość użycia wojska do stłumienia ewentualnych rozruchów ulicznych w Poznaniu.

Kolejna masówka na W-3. Ogólne wzburzenie wywołane biernością władz centralnych. Wybrano 17 delegatów z całych ZiSPO, którzy 25 czerwca mieli wyjechać do Warszawy na rozmowy z władzami rządowymi.

25 VI 1956 Wyjazd delegacji, do której dołączyli... przedstawiciele kierownictwa ZiSPO, z dyrektorem na czele. Razem delegatów było 28.

Wzrost napięcia wśród pracowników Miejskiego Przedsiębiorstwa Komunikacyjnego.

26 VI 1956 Rozmowy delegacji ZiSPO w Ministerstwie Przemysłu Maszynowego. Większość postulatów robotniczych zostało uznanych za uzasadnione, rozmowy miały być kontynuowane następnego dnia w Poznaniu. W nocy z 26 na 27 czerwca delegacja wróciła do stolicy Wielkopolski.

27 VI 1956 Delegaci po przybyciu do pracy złożyli sprawozdania z przebiegu rozmów. W ZiSPO odprężenie, lecz w ZNTK rozpoczęto strajk na tle płacowym – zażądano przyjazdu ministra komunikacji.

Do Poznania zgodnie z zapowiedzią przybyli delegaci ministerstwa z Romanem Fidelskim na czele. Jednak przedstawiona przez nich wersja ustaleń z poprzedniego dnia była zmieniona na niekorzyść strony robotniczej. Wobec powszechnych głosów oburzenia postanowiono postulaty ponownie przedyskutować. Na Wydziale W-8 doszło do krótkotrwałego strajku. Wśród robotników ZiSPO i ZNTK znów wzrosło napięcie, jednak zlockceważone przez kierownictwo PZPR i organów bezpieczeństwa. Wszakże w nocy z 27 na 28 czerwca Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego został postawiony w stan gotowości, zażądano też posiłków z Warszawy.

28 czerwca 1956 r.

Godzina 3.00 Na tramwajach pojawiły się ulotki zapowiadające strajk komunikacji miejskiej w Poznaniu

Godzina 5.45 Trzecia (nocna) zmiana pracowników ZiSPO pozostała w ubraniach roboczych i nie udała się do domów, zaś wśród pracowników poznańskich zakładów pracy rozeszły się wieści o zaplanowanym strajku w „Cegielskim”. Sygnałem do akcji miał być drugi sygnał syreny („buczka”) fabrycznej po godzinie 6.00. Na W-3 Edmund Taszer próbuje poinformować o kontynuacji rozmów, ale wkrótce kierownictwo ruchem przejmuje entuzjastycznie powitany Stanisław Matyja.

Godzina 6.00 Po syrenie ogłaszającej początek pracy pierwszej zmiany robotnicy z W-3 zaczęli obchodzić inne wydziały fabryki, tworząc łączną zwartą grupę pracowników całych zakładów.

Godzina 6.20 Kolejne buczki, otwarcie bramy wschodniej zakładów. Na ulicy Dzierżyńskiego (28 Czerwca 1956) zaczął się formować pochód robotników poszczególnych wydziałów ZiSPO.

Godzina 6.30 Uruchomienie głównej syreny ZiSPO, otwarcie głównej bramy w części zachodniej. Ostateczne uformowanie pochodu, z bramy Zakładów zniknęła tablica z napisem „Zakłady im. J. Stalina w Poznaniu”. Pochód liczący ok. 10 tys. osób, ruszył w kierunku centrum miasta.

Godzina 6.45 Na wysokości ul. Traugutta pochód bezskutecznie próbuje zatrzymać I sekretarz KW PZPR L. Stasiak.

Godzina 7.00 Na Rynku Wildeckim pochód podzielił się na dwa nurty: jeden poszedł ul. Przemysławą, drugi ul. Gwardii Ludowej (Wierzbęticami)

Godzina 7.20 Do pochodu robotników z ZiSPO dołączają pracownicy ZNTK.

Godzina 7.30 Obydwa nurty pochodu łączą się na ul. Marchlewskiego (Królowej Jadwigi) i wkraczą na Most Dworcowy. Stopniowo zaczynają do nich dołączać pracownicy innych zakładów Poznania.

Godzina 7.30-7.50 Postawienie w stan gotowości jednostek II i IV Korpusów Armijnych w Biedrusku i Wędrzynie.

Godzina 8.00 Unieruchomienie komunikacji miejskiej w Poznaniu.

Godzina 8.00-9.00 Pochód kroczy ulicami Roosevelta, Zwierzyniecką, Kraśzewskiego, Dąbrowskiego, Fredry i 27 Grudnia – ku placowi Wolności. Zbiórka wszystkich strajkujących załóg niemal wszystkich spotykanych po drodze zakładów, nastąpiła na placu J. Stalina (Adama Mickiewicza). Z próby wejścia przedstawiciele strajkujących na teren rozgłośni radiowej przy ul. Berwińskiego, zrezygnowano.

Godzina 9.00. Na placu Stalina jest już ok. 50 tys. zgromadzonych żądających podjęcia rozmów z przedstawicielami władz. Wśród demonstrantów pojawiają się grupy wspominające o możliwości odbicia więźniów z aresztu przy ul. Młyńskiej; pierwsze zgromadzenia pod bramą więzienia.

Godzina 9.10 Pierwsze rozmowy doraźnie wyłonionych delegatów z przedstawicielami Miejskiej Rady Narodowej (urzędującej w Zamku). Ogólna dezorientacja i brak decyzji. Próby rozmów z Wincentym Kraśką, sekretarzem propagandy KW PZPR.

Godzina 9.15 Rozproszenie przez demonstrantów oddziału milicji wysłanego do ochrony gmachu KW PZPR, nieudolna próba spacyfikowania nastrojów podjęta przez komendanta wojewódzkiego Milicji Obywatelskiej, mjr. Tadeusza Pietrzaka.

Godzina 9.30-10.00 Wincenty Kraśko próbuje uspokoić nastroje m.in. przemawiając z samochodu radiowego. Wśród demonstrantów rozchodzi się wiadomość o aresztowaniu robotnika ZNTK, która zostaje zinterpretowana jako wieść o pozbawieniu wolności delegatów z ZiSPO, prowadzących wcześniej rozmowy z przedstawicielami władz. Grupa zebranych wpadła do wnętrza gmachu KW PZPR niszcząc komunistyczne symbole i materiały propagandowe.

Stanisław Matyja podejmuje próbę utworzenia delegacji przewidzianej do rozmów z delegacją rządową zapowiadaną przez W. Kraśkę.

Wzmocnienie załogi gmachu Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego przy ul. Kochanowskiego. przez grupę operacyjną z Warszawy i pluton gospodarczy 10 pułku Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Godzina 10.00 Na Placu J. Stalina jest już ok. 100 tys. demonstrantów. W atmosferze beczynności i ogólnego niepokoju zaczęły się pojawiać

hasła wzywające do marszu na więzienie przy ul. Młyńskiej, na zagłuszenie stacji zachodnich przy ul. Dąbrowskiego i na gmach WUBP przy ul. Kochanowskiego. Dziś historycy są zdania, że w dużej mierze były to głosy prowokatorów służby bezpieczeństwa, obliczone na podgrzanie atmosfery, a bezkrytycznie podchwytywane przez zebranych w warunkach ogólnej dezorientacji. Członkowie delegacji robotniczej z poprzednich dni, znajdujący się w tłumie, próbowali interweniować – bez skutku.

W konsekwencji w tłumie zebranych na placu J. Stalina zaczęły się formować mniejsze pochody wyruszające w różnych kierunkach. Jedna grupa przeszła z flagami i transparentami przez teren Międzynarodowych Targów Poznańskich, inna zdemolowała urządzenia stacji zagłuszającej audycje rozgłośni zachodnich, na szczycie gmachu Ubezpieczalni Społecznej przy ul. Dąbrowskiego. Przejściowo też zajęto budynek Komitetu Miejskiego PZPR przy ul. Mickiewicza. Około 500 osób o godz. 10.15 zorganizowało demonstrację przed gmachem WUBP przy ul. Kochanowskiego. Pracownicy gmachu, zabarykadowani, nie zareagowali.

W Warszawie rozpoczęło nadzwyczajne posiedzenie Biura Politycznego KC PZPR.

Godzina 10.30-10.40 Tłum demonstrantów wypełnił ulicę Kochanowskiego. Wznoszono hasła antykomunistyczne, żądano uwolnienia delegatów robotniczych. Wybranej delegacji do gmachu nie wpuszczono, wreszcie próbowano rozproszyć demonstrantów strumieniem wody z prądownic przeciwpożarowych umieszczonych w oknach parteru.

Inna grupa demonstrantów dotarła do gmachu więzienia przy ul. Młyńskiej, pod hasłem uwolnienia uwięzionych delegatów robotniczych. Około godziny 10.50 udało się bramę otworzyć od wewnątrz. Strażnicy oporu nie stawiali, w ręce demonstrantów dostała się ich broń; kilkuset więźniów wydostało się na zewnątrz.

Godzina 11.00 Przy ulicy Młyńskiej w pobliżu gmachu sądu padła seria z broni maszynowej (nie wiadomo przez kogo oddana), raniąc Stefanię Owsianą, kasjerkę z baru mlecznego. Gmach więzienia i pobliskiego sądu zostały splądrowane.

Dyrektor Międzynarodowych Targów Poznańskich udostępnił wystawę wszystkim bez ograniczeń i konieczności opłacenia wstępu.

Wokół gmachu WUBP przy ulicy Kochanowskiego od ok. godziny 11.00 – 11.40 rozpoczęła się strzelanina, rozpoczęta przez funk-

cjonariuszy UB; padli pierwsi ranni, których i wtedy, i później wożono do różnych szpitali, głównie jednak do najbliższego, im. F. Raszei przy ul. Mickiewicza.

Godzina 11.30 Wymiana ognia między demonstrantami (w części przybyłymi spod więzienia przy ul. Młyńskiej) i załogą gmachu WUBP, nasila się. Oblężenie zaczyna nabierać form coraz bardziej zorganizowanych. Równocześnie po ulicach Jeżyc krąży samochód z megafonem ogłaszający wiadomość o wybuchu walk także w innych miastach Polski.

Godzina 11.40 Jeden z najaktywniejszych demonstrantów, kilkunastoletni Romek Strzałkowski został schwytany przez funkcjonariuszy UB i wkrótce zastrzelony w nie wyjaśnionych okolicznościach.

Godzina 12.00 W kierunku Poznania skierowano czołgi 19 dywizji pancерnej.

Godzina 12.20. Demonstranci zebrani na placu J. Stalina, zniechęceni brakiem wyniku ich postawy, powoli zaczęli się rozchodzić. Walki pod gmachem UBP trwają nadal.

Na ulicy Dąbrowskiego uniemożliwiono podchorążym (którym przełożeni zabronili używać broni) odblokowanie gmachu WUBP. Udało się opanować czołg, lecz bez amunicji. Nieudana próba demonstracyjnego wykorzystania maszyny pod atakowanym budynkiem.

Godzina 13.15 Wylamanie drzwi do zbrojowni więzienia przy ul. Młyńskiej, lincz na funkcjonariuszu UBP Zygmuncie Izdebnym. Coraz bardziej sprawnie działa służba sanitarna zajmująca się rannymi obydwu stron.

Godzina 14.00-14.30 Na lotnisko na Ławicy przybył generał Stanisław Popławski ze sztabem, obejmując dowodzenie akcją pacyfikowania miasta. Przed instytucjami publicznymi ustawiono czołgi 19 dywizji pancерnej, która weszła do miasta od strony ulicy Dąbrowskiego. Gmach WUBP został odblokowany.

Godzina 14.30-15.00 Opróżniono z broni Studium Wojskowe Akademii Rolniczej

Godzina 15.00-15.30 Pacyfikacja miasta przez czołgi, ulice są wyludnione, strzelanina stopniowo traci formę zorganizowaną.

Godzina 15.30-16.00 Rozbrojenie V Komisariatu MO przy ul. Krzyżowej (na Wildzie). Lokalne, dość chaotyczne walki koncentrują się na obszarze Jeżyc, w okolicy Mostu Dworcowego, Mostu Teatralnego, sporadycznie też występują w innych częściach miasta. W stronę Poznania skierowano czołgi z Wędrzyna i Sulęcina.

Godzina 20.00 Odprawa w nowej siedzibie sztabu gen. S. Popławskiego przy ul. Kościuszki. W mieście już było około 8 tysięcy żołnierzy, przeciwko ok. 50 punktom oporu uzbrojonych grup cywilów.

Godzina 20.30 Polskie Radio nadaje informację o „poważnych zaburzeniach w Poznaniu”. Nieudana próba opanowania przez demonstrantów posterunku MO w Czempiniu.

Godzina 22.00 Do Poznania wkraczają jednostki 10 Sudeckiej Dywizji Pancерnej.

Godziny 24.00-4.00 Likwidacja pojedynczych punktów oporu w mieście.

29 czerwca 1956

Godzina 4.00 Do Poznania wprowadzono 4 dywizję zmotoryzowaną. Początek systematycznej akcji aresztowania osób podejrzanych o udział w walkach.

Godzina 7.00 W sztabie gen. Popławskiego ustalono szczegóły metod likwidacji pozostałych jeszcze, kilkudziesięciu punktów ogniowych w mieście.

Godzina 10 30 Starcia ze zbrojnymi grupami cywilów w Kościanie i w okolicy Śremu

Godzina 12.00 Do gmachu KW PZPR przybył premier Józef Cyrankiewicz

Godzina 18.00 Strzelanina na ulicy Matejki.

Godzina 19.30 Premier Józef Cyrankiewicz z gmachu rozgłosi Polskiego Radia przy ul. Berwińskiego wygłasza osławione przemówienie o odrąbaniu ręki, która zostanie podniesiona przeciwko władzy ludowej.

30 czerwca Sporadyczne strzały na ulicach Poznania

KONSEKWENCJE

- 30 VI 1956 Pogrzeb niektórych ofiar walk z poprzednich dni, na Cytadeli
- 1 VII 1956 Msze żałobne za poległych, w kościołach Poznania
- 2 VII 1956 Pierwszy dzień normalnej pracy w fabrykach Poznania
- 3 VII 1956 Dymisja dyrektora ZiSPO, robotnikom w fabryce zaczęto wypłacać niesłusznie potrącone niegdyś kwoty podatku. Początek działania „punktu filtracyjnego” na Ławicy.
- 27 IX 1956 Początek procesów uczestników wydarzeń czerwcowych
- 22 X 1956 Ostatnie posiedzenie sądu w procesach poznańskich
- 24 X 1956 r. Wiec na Placu Defilad w Warszawie. Symboliczny początek „polskiego Października”
- 28 VI 1981 Odslonięcie Pomnika Poznańskiego Czerwca w Poznaniu.

Opracowano na podstawie zachowanych materiałów oraz pracy Jarosława Maciejewskiego i Zofii Trojanowiczowej: *Poznański czerwiec 1956* (Poznań 1990)

Andrzej Dudziak
Dział Instrukcyjno-Metodyczny

ROK 1956 – POZNAŃSKI CZERWIEC I INNE WYDARZENIA – BIBLIOGRAFIA

I. Opracowania ogólne

a. Pozycje zwarte

1. BIBLIOGRAFIA Poznańskiego Czerwca 1956 / Wiesława Albrecht-Szymanowska; pod red. Zofii Trojanowiczowej. – Poznań : „WiS”, 1996. – 138 s. – (Biblioteka Poznańskiego Czerwca '56; nr 3)

2. CEGIELSZCZACY mówią „jawnie i głośno” / Lawrence Goodwyn; przeł. [z ang.] Katarzyna Rosner. – [Poznań] : Stowarzyszenie „Poznański Czerwiec 56”, [1990]. – 75 s. – (Biblioteka Poznańskiego Czerwca 1956)
3. CZERWIEC 1956 w Poznaniu : fragmenty przygotowywanej przez autora monografii nt. wydarzeń czerwcowych w Poznaniu / Antoni Czubiński. – Poznań : Krajowa Agencja Wydawnicza, 1986. – 72 s., [8] s. tabl. : il. – (Z Dziejów Wielkopolski)
Bibliogr. s. 70-[73]
4. NA STOKU Cytadeli Poznańskiej : przewodnik po cmentarzach / Jarosław Bączyk, Arkadiusz Biłski; red. Barbara Fabiańska. – Poznań : Wielkopolskie Muzeum Walk Niepodległościowych w Poznaniu, 2005. – 183 s. : fot., portr.
5. NIEPOKONANI '56 Poznań / Henryk Ladorski. – Poznań : Związek Powstańców Poznańskiego Czerwca 1956 „Niepokonani '56”, 1992. – 210 s.
6. PACYFIKACJA zbuntowanego miasta : Wojsko Polskie w Czerwcu 1956 r. w Poznaniu w świetle dokumentów wojskowych / Edward Jan Nalepa. – Warszawa : „Bellona”, 1992. – 135 s., [8] s. tabl. : il.
7. PO OBU stronach barykady : Wojsko Polskie w Poznaniu 1956 w dokumentach / wstęp i oprac. Edward Jan Nalepa. – Warszawa : „Egros”, 1998. – 201 s., [8] s. tabl. : il., 2 mapy
8. POMNIK Poznańskiego Czerwca 1956 : symbol pamięci i sprzeciwu / Eugenia Renia Dabertowa, Marek Lenartowski. – Poznań : Komisja Zakładowa NSZZ „Solidarność” H. Cegielski, 1996. – 131 s., 32 tabl. : fot. – (Archiwum Wielkopolskiej „Solidarności”)
Dot. m.in. obchodów kolejnych rocznic.
9. POZNAŃ '56 / [wybór i oprac.] Maciej Roman Bombicki. – Poznań : „Ławica”, 1992. – 243 s.
Bibliogr. s. 234-235
10. POZNAŃ, czerwiec 1956-1981 / Antoni Czubiński. – Poznań : Krajowa Agencja Wydawnicza, 1981. – 18 s., [8] k. il. – (Z Dziejów Wielkopolski)
11. POZNAŃSKI czerwiec 1956 / pod red. Jarosława Maciejewskiego i Zofii Trojanowiczowej. – Poznań : Wydaw. Poznańskie na zlec. Społecznego Komitetu Budowy Pomnika Poznańskiego Czerwca 1956, 1981. – 347 s., [16] k. tabl. : il.
Zawiera także dokumenty 1956-1957 oraz wspomnienia.
12. POZNAŃSKI czerwiec 1956 / pod red. Stanisława Jankowiaka i Agnieszki Rogulskiej; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu. – Warszawa : IPN, 2002. – 103 s. – (Konferencje IPN; t. 2)
Materiały z sesji naukowej zorganizowanej 26 czerwca 2001 roku.

13. POZNAŃSKI Czerwiec '56 : nieznane dokumenty, opracowania, fotografie / materiały do dr. przygot. Zofia Trojanowiczowa. – Poznań : Komitet Obchodów 35 [Trzydziestej Piątej] Rocznicy Poznańskiego Czerwca '56, 1991. – 26 s., [4] s. tabl. : fot. – (Biblioteka Poznańskiego Czerwca '56; nr 2)
14. POZNAŃSKI czerwiec 1956 : pierwszy bunt społeczeństwa w PRL / Edmund Makowski. – Poznań : Wydaw. Poznańskie, 2001. – 395 s. : il., pl.
Bibliogr.
15. POZNAŃSKI Czerwiec 1956 w dokumentach / [oprac.] Stanisław Jan-kowiak, Edmund Makowski; Okręgowa Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Instytut Pamięci Narodowej w Poznaniu. – Poznań : OKBZPNP IPN, 1995. – 254 s.
Bibliogr. s. 237-240.
16. PRZYCZYNY wybuchu Powstania Poznańskiego w czerwcu 1956 roku / Stanisław Zuber. – Wyd. 2. – Poznań : Chrześcijański Związek Kombatan-tów Powstania Poznańskiego Czerwca 1956 r., 1998. – 307 s., 20 tabl. : fot.
17. WYDARZENIA czerwcowe w Poznaniu 1956 : materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii UAM w dniu 4 V 1981 roku / pod red. Edmunda Makowskiego; Uniwersytet im. Adama Mickie-wicza w Poznaniu. – [Wyd. 2]. – Poznań : Wydaw. Naukowe UAM, 1981. – 157 s.
18. WYDARZENIA poznańskie : czerwiec 1956 / Jan Ptasiński. – Warszawa : Krajowa Agencja Wydawnicza, 1986. – 124 s.

b. Artykuły

1. CISZA wokół Czerwca '56 / Piotr Lisiewicz // G a z . P o l . – 1997, nr 28, s. 4
2. CZERWIEC Wolnej Europy / Jolanta Hajdasz; rozm. przepr. Piotr Bojar-ski // G a z . W y b o r . (Poznań). – 2006, nr 17, dod. Pyrania nr 3, s. 13
- Pięćdziesiąta rocznica Poznańskiego Czerwca 1956 r.
3. DO DZIŚ – tajna prawda / Piotr Grochmański // G ł o s W i e l k o p . – 2001, nr 149, s. 4
4. DWA czerwce / Jerzy Eisler // B i u l . I P N . – 2001, nr 5, s. 27-32
Dot. m.in. Poznańskiego Czerwca 1956 r.
5. DWIE daty : w rocznicę Czerwca Poznańskiego i Radomskiego historia przeplata się ze współczesnością / Łukasz Perzyna // T y g . S o l i d . – 2003, nr 26, s. 6-7

6. ODTAJNIAMY dokumenty Czerwca 1956 // *Gaz. Pozn.* – 2001, nr 150, s. 4-9
7. PAŹDZIERNIK zaczął się w czerwcu [fragm.] / Krzysztof Kąkolewski, Andrzej Czarski, M.G. // *Tyg. Solid.* – 1996, nr 26, s. 18
Wydarzenia w Poznaniu w dn. 30 VI i 1 VII 1956 r.
8. POZNAŃ był pierwszy / Waldemar Żyszkiewicz // *Tyg. Solid.* – 2002, nr 26, s. 19
9. POZNAŃSKI Czerwiec – 46 lat później / (PS, abn) // *Tyg. Solid.* – 2002, nr 27, s. 7
10. POZNAŃSKI Czerwiec i czas „przekłętej” mitologii / Andrzej Górny // *Prz. Powsz.* – 1996, nr 6, s. 331-335
11. POZNAŃSKI Czerwiec nadal pełen tajemnic / Ireneusz Maria Kubacki // *Gaz. Pol.* – 1996, nr 26, s. 9
12. POZNAŃSKI Czerwiec 1956 roku w świetle prasy centralnej i regionalnej / Michał Kramarczyk // *Kron. Wielkop.* – 2003, nr 2, s. 76-86
13. POZNAŃSKI Czerwiec 1956 – „silne wzburzenie moralne” / Przemysław Bystrzycki // *Życie i Myśl.* – 1996, nr 2, s. 75-85
14. POZNAŃSKI Czerwiec 1956 r. w trojkiej perspektywie / Andrzej Górny // *Pan. Wielkop. Kult.* – 2006, nr 1, s. 4
15. PRAWDA o rozstrzelanym mieście / Piotr Grochmański // *Głos Wielkop.* – 2001, nr 150, s. 3
16. PRZEWODNIA siła narodu / Łukasz Kamiński, Stanisław Jankowiak / rozm. Barbara Polak // *Biul. IPN.* – 2001, nr 5, s. 5-23
Dot. m.in. Poznańskiego Czerwca 1956 r.
17. ROBOTNICY wyszli na ulice : poznański czerwiec 1956 / Wiesław Władyka // *Polityka.* – 2001, nr 26, s. 67-70
18. ROK 1956 był nasz – pokolenia przedwojennego : potrzebowaliśmy jedenaście lat by powiedzieć głośno, że mamy dość socjalizmu / Jan Nowak-Jeziorański // *Nasza Wielkop.* – 2004, nr 54, s. 34-35
Wspomnienie.
19. RUSZYLI z posad bryłę świata / Jan Nowak-Jeziorański // *Nasza Wielkop.* – 2005, nr 61, s. 24-25
Wspomnienia dot. związków z Poznaniem, m.in. Poznańskiego Czerwca 1956 r.
20. WOJSKO nie było monolitem / Bronisław Komorowski // *Rzeczpospolita.* – 2001, nr 150, s. A8
Odtajnione dokumenty dot. wydarzeń w Poznaniu 1956 r.

II. Przebieg wydarzeń, relacje, wspomnienia

a. Pozycje zwarte

1. POWSTANIE poznańskie 1956 roku : wspomnienia rodzin o zabitych : niektóre relacje manifestacji, walk i obrony / [oprac.] Marian Jan Potograbski. – Poznań : „Bonami”, 1997. – 155 s. : il.
2. POZNAŃSKI Czerwiec '56 [Dokument elektroniczny] / Barbara Miczk-Malcher, Agata Ławniczak. – Poznań : Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu, Radio Merkury w Poznaniu, 2005. – 1 płyta CD. – (Wydarzyło się w Wielkopolsce)
Słuchowisko dokumentalne.
3. POZNAŃSKI czerwiec 1956 : relacje uczestników / zbiór, wybór, oprac. Aleksander Ziemkowski. – Poznań : Aleksander Ziemkowski, 1995. – 767 s. : 1 pl.
4. UL. [ULICA] Kochanowskiego – 28-29 czerwca 1956 : fotografie i relacja / Leszek Paprzycki. – [Wyd. 2 popr. i uzup.]. – Poznań : Wydaw. Miejskie, 1996. – 47 s. : fot., 1 pl. – (Kronika Miasta Poznania)
5. WALKA o pamięć Czerwca '56 : obchody 26. rocznicy Czerwca w 1982 r. (stan wojenny) / Eugenia R. Dabertowa [oraz] Agnieszka Łuczak; Archiwum Wielkopolskiej „Solidarności”. – Poznań : Zarząd Regionu Wielkopolska NSZZ „Solidarność”, 2001. – 69 s. : il.
6. ZRANIŁE miasto : Poznań w czerwcu 1956 roku / Stanisław Jankowiak, Paweł Machcewicz, Agnieszka Rogulska. – Poznań; Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, 2003. – 215 s. : il.
Bibliogr.

b. Artykuły

1. BUNT nie był przypadkiem : polemika : jak ginęły ofiary Poznańskiego Czerwca 1956 / Leon Orkiszewski // *Głos Wielkop.* – 2006, nr 68, s. 29
2. BUNTOWNIK z Poznania / Piotr Bojarski // *Gaz. Wybor.* – 2004, nr 148, s. 16-17
Proces uczestników wydarzeń czerwcowych 1956 r.
3. CZERWIEC w radio / Stefan Lamęcki // *Gaz. Wybor.* (Poznań). – 2002, nr 149, s. 22
Wspomnienia pracownika Rozgłośni Polskiego Radia w Poznaniu.
4. [DZIESIĄTY] 10 pułk KBW w wydarzeniach poznańskich 1956 roku / Edward Jan Nalepa // *Woj. k. Prz. Hist.* – 1996, nr 2, s. 180-195

5. [DWUDZIESTEGO ósmego] 28 czerwca 1956 roku w szpitalu przy Szkolnej / Witold Jurczyk // *Gaz. Wybor.* (Poznań). – 2006, nr 53, dod. Pyrania nr 9, s. 16-17
6. DZIEWIĘTNASTU z Ławicy / Piotr Bojarski // *Gaz. Wielkop.* – 2001, nr 150, s. 3
Próby wyjaśnienia pogłoski o losach 19 żołnierzy zbuntowanych przeciwko pacyfikacji Poznania w 1956 r.
7. JAK ginęli poznaniacy : echa naszych publikacji : dla nich liczyła się wolność / Lech Dymarski // *Głos Wielkop.* – 2006, nr 24, s. 13
8. JAK ginęły ofiary Czerwca? : historia : kontrowersje wokół historycznej oceny zrywu poznaniaków / Zdzisław Parucki // *Głos Wielkop.* – 2006, nr 22, s. 15
9. JESZCZE o problematyce więziennej Poznańskiego Czerwca 1956 roku / Karol Pawlak // *Prz. Więzien. Pol.* – 1999, nr 22/23, s. 159-162
10. KALENDARIUM wydarzeń [Poznańskiego] Czerwca 1956 // *Gaz. Pozn.* – 2000, nr 149 dod. Expr. Pozn., s. 8-9
11. KARETKĄ wozilem rannych : polemika : jak ginęły ofiary robotniczego buntu sprzed 50 lat / Zygmunt Szmeja // *Głos Wielkop.* – 2006, nr 38, s. 16
12. MĘCZENNICZY i prowokatorzy / Paweł Kujawa // *Tyg. Nowy.* – 2001, nr 27, s. 6
13. MOCARZ ducha / Lucyna Kondrat // *Głos Wielkop.* – 2004, nr 238 dod. Głos Poznaniaka, s. V
Lekarz, uczestnik wydarzeń Poznańskiego Czerwca 1956 w Poznaniu.
14. [MOWA obrończa i odpowiedź na replikę Prokuratora wygłoszone na procesie przeciwko robotnikom oskarżonym o udział w wypadkach poznańskich w 1956 r.] / Stanisław Hejmowski // *Palestra.* – 2003, nr 7/8, s. 155-166
15. MÓJ czerwiec 1956 roku / Kornel Białoblocki // *Wojsk. Prz. Hist.* – 1996, nr 1, s. 237-238
16. NIEZNANE fakty Czerwca '56 ujrzą światło dzienne / Janusz Marciszewski // *Gaz. Pozn.* – 2001, nr 148, s. 4, 6-7
17. NOWA lista ofiar Poznańskiego Czerwca 1956 roku / Łukasz Jastrząb // *Kron. Wielkop.* – 2004, nr 2, s. 39-50
18. O CHŁOPCU, co chciał być Wołodyjowskim i kierowcy, co nie chciał Ruskich / Danuta Harasimowicz // *Gaz. Pol.* – 2001, nr 27, s. 19
Sylwetki uczestników Poznańskiego Czerwca – Romka Strzałkowskiego i Janusza Kułasa.

19. OCENIAJMY historię bez emocji / Kazimierz Konarski // *Głos Wielkop.* – 2006, nr 27, s. 17
20. PIERWSZY solidarny bunt / Arkadiusz Małyszka // *Głos Wielkop.* – 2004, nr 148, dod. *Głos Poznaniaka*, s. VI-VII
 Udział pracowników podpoznańskich zakładów pracy w wydarzeniach Poznańskiego Czerwca 1956 r.
21. PAŁKA, kolbą, kulą / Kazimierz Brzezicki // *Głos Wielkop.* – 2004, nr 149, s. 9
22. POKAZOWY proces trzech : historia : bunt robotników Poznania w dokumentach komunistycznej „bezpieki” / Rafał Kościański // *Głos Wielkop.* – 2006, nr 73, s. 29
23. POWSTANIE poznańskie / Ksawery Śliwiński // *Przew. Katol.* – 2006, nr 13, s. 38-39
24. POZNAŃSKI czerwiec 1956 : historyczny teatr faktu / Andrzej Zwoliński // *Wychowawca.* – 2001, nr 6, s. 14-15
25. PRAWNIK / Małgorzata Musierowicz // *Tyg. Powsz.* – 2003, nr 27, s. 15
 Stanisław Hejmowski, adwokat, obrońca w procesach uczestników Poznańskiego Czerwca 1956 r.
26. PROBLEMATYKA więzienna Poznańskiego Czerwca 1956 r. / Krystian Bedyński // *Prz. Więzien. Pol.* – 1998, nr 18, s. 61-78
27. PROCES dziewięciu : historia : Powstanie Poznańskie w dokumentach komunistycznej „bezpieki” / Rafał Leśkiewicz // *Głos Wielkop.* – 2006, nr 64, s. 32
28. REWOLUCJA w Mrowinie / Piotr Bojarski // *Gaz. Wybor.* (Poznań). – 2002, nr 149, s. 24, 23
 Wydarzenia Poznańskiego Czerwca 1956 w Zakładzie Karnym w Mrowinie, pow. Poznań.
29. „STRZELANO do tłumu bezbronnego” / Stanisław Hejmowski // *Tyg. Powsz.* – 2001, nr 26, s. 5
30. ŚMIERĆ przez przypadek : historia : jak ginęły ofiary Poznańskiego Czerwca 1956 (1) / Łukasz Jastrząb // *Głos Wielkop.* – 2006, nr 12, s. 15
 Fragment książki „Rozstrzelano moje serce w Poznaniu – straty osobowe Poznańskiego Czerwca 1956 r. i ich analiza”. Dalsze części w numerach sobotnich *Głosu Wielkopolskiego* (Wyd. 1). – nr 18; 24; 30; 36; 42; 48; 54; 60 i dalsze.
31. TE FOTOGRAFIE oglądali jedynie pracownicy Urzędu Bezpieczeństwa // *Gaz. Pozn.* – 2001, nr 148, s. 4, 6-7

32. TO BYŁ czwartek / Eugenia R. Dabertowa // *Głos Wielkop.* – 1999, nr 148, dod. *Solidarność – Poznań* nr 586, s. 31
33. UJAWNIĆ prawdę / Leon Kieres; rozm. Paweł Z. Kujawa // *Tyg. Nowy.* – 2001, nr 27, s. 6
34. ZAKŁAMAĆ historię i... : polemika : „okoliczności były różne” / Julita Nowak // *Głos Wielkop.* – 2006, nr 27, s. 17
35. ZDEPTANE trawniki / Zenon Bosacki // *Gaz. Wybor.* – 2001, nr 149, dod. *Magazyn* nr 26, s. 20-21
Czerwiec '56 w Poznaniu.
36. ZDOBYCZE rewolucji / Michał Grzegorzewicz; rozm. przepr. Zenon Bosacki // *Gaz. Wybor.* – 2001, nr 149, dod. *Magazyn* nr 26, s. 22-23
Procesy uczestników wydarzeń poznańskich 1956 r.
37. ZŁOTOUSTY i chuligani / Piotr Bojarski // *Gaz. Wybor.* – 2001, nr 150, s. 14-15
Stanisław Hejmwski – adwokat poznański, obrońca w procesach uczestników wydarzeń Poznańskiego Czerwca 1956 r.
38. ZŁOTOUSTY i chuligani : o Stanisławie Hejmwskim, obrońcy poznańskich robotników w 1956 roku / Piotr Bojarski // *Raportarz Pozn.* – 2003, s. 220-233

Wypowiedzi na temat Poznańskiego Czerwca 1956 na stronach internetowych „Głosu Wielkopolskiego”: www.glos.com/2005/czerwiec56

III. Wydarzenia 1956 roku w perspektywie krajowej i międzynarodowej

a. Pozycje zwarte

1. DZIENNIK węgierski 1956 / Wiktor Woroszyński. – Warszawa : „Więź”, 1990. – 71 s. : il. – (Biblioteka „Więzi”; t. 62)
2. EMIGRACJA wobec Października : postawy polskich środowisk emigracyjnych wobec liberalizacji w PRL w latach 1955-1957 / Paweł Ziętara. – Warszawa : „LTW”, 2001. – 406 s.
Bibliogr.
3. I DO szabli... : Polska i Węgry : punkty zwrotne w dziejach obu narodów w latach 1956 oraz 1980-1981 / János Tischler; przekł. Botond Héjj. – Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 2001. – 226 s.
4. NA ZAKRĘCIE historii – rok 1956 / Jerzy Eisler, Robert Kupiecki. – Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1992. – 50 s. – (Biblioteczka Wiadomości Historycznych)

Bibliogr. s. 49

5. PARYŻ, Londyn i Waszyngton patrzą na Październik 1956 r[oku] w Polsce / Marcin Kula; Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk. – Warszawa : ISP PAN, 1992. – 485 s.
6. PAŹDZIERNIK '56 / Wiesław Władyka. – Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1994. – 86 s. – (Dzieje PRL)
Nota bibliogr. s. 83
7. PAŹDZIERNIK 1956 : pierwszy wyłom w systemie : bunt, młodość i rozsaudek / zebrał i zredag. Stefan Bratkowski. – Warszawa : „Prószyński i S-ka”, 1996. – 243 s.
8. PAŹDZIERNIK 1956 – punkt odniesienia : mozaika faktów i poglądów, impresje historyczne / Tadeusz Kisielewski. – Warszawa : „Neriton” : Instytut Historii PAN [Polskiej Akademii Nauk], 2001. – 466 s.
9. POLSKA 1944/45-1989 : Polska 1956 – próba nowego spojrzenia : materiały sesji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii PAN, Polskie Towarzystwo Historyczne i Instytut Studiów Politycznych PAN w Warszawie w dn. 21-22 października 1996 r. : studia i materiały. [T.] 3 / [rada red. Michał Głowiński i in.]. – Warszawa : Instytut Historii PAN [Polskiej Akademii Nauk], 1997. – 297 s. : 1 mapa
10. POLSKA – ZSRR 1956 / Robert Łoś. – Łódź : Robert Łoś, 1999. – 171 s.
Bibliogr.
11. POLSKI październik '56 : początek drogi / [wybór i oprac.] Maciej Roman Bombicki. – Poznań : „Ławica”, 1993. – 380 s.
Bibliogr. s. 370-371.
12. POLSKI rok 1956 / Paweł Machcewicz. – Warszawa : „Mówią Wieki”, 1993. – 258 s., [8] k. fot.
Bibliogr. s. 250-[259]
13. PRZEŁOMOWY rok 1956 : Poznański Czerwiec, Polski Październik, Budapeszt : materiały międzynarodowej konferencji naukowej, Poznań 26-27 czerwca 1996 roku / pod red. Edmunda Makowskiego i Stanisława Jankowiaka. – Poznań : Wydaw. Poznańskie, 1998. – 264 s.
14. REWOLUCJA węgierska 1956 w polskich dokumentach / oprac. János Tischler; Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk. – Warszawa : ISP.PAN, 1995. – 205 s. – (Dokumenty do Dziejów PRL; z. 8)
15. REWOLUCJA węgierska 1956 roku : reformy, bunt i represje 1953-1963 / pod red. György Litvána; tł. Janusz Stawiński. – Warszawa : Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 1996. – 287 s.
Bibliogr.
16. WĘGRY : dokumenty i materiały lipiec 1956 – czerwiec 1957 / [tł. Ester Ławnik, Alicja Malobęcka]. – Warszawa : „Książka i Wiedza”, 1983. – 332 s.

17. WOJSKO wobec polskiego października '56 : rezolucje, uchwały, listy / wybór, wstęp i oprac. Edward Jan Nalepa; Akademia Obrony Narodowej. – Warszawa : AON, 2002. – 400 s.

b. Artykuły

1. EMIGRACJA polska w Wielkiej Brytanii wobec wydarzeń poznańskich 1956 roku / Andrzej Zaćmiński // *Prz. Zach.* – 2002, nr 3, s. 133-153
2. INSUREKCJA bezkrawa / Antoni Zambrowski // *Gaz. Pol.* – 2006, nr 2, s. 24
Warszawski Październik '56.
3. KOLUMBOWIE Października / Antoni Dudek // *Wprost.* – 2001, nr 42, s. 36, 38
Przewrót polityczny w 1956 roku.
4. LICZYĆ na własne siły / Tadeusz Bielecki. – (Z londyńskiego archiwum SN; cz. 43) // *Nowa Myśl Pol.* – 2002, nr 49, s. 18
Fragm. przem. z 1956 roku.
5. NATO śledzi polski Październik : z archiwów Paktu Północnoatlantyckiego / Robert Kupiecki // *Tyg. Powsz.* – 2003, nr 42, s. 7
6. ODWILŻ 1955 i konflikty 1956 roku / Tadeusz Binek // *Dziś.* – 2003, nr 9, s. 91-95
7. PAŹDZIERNIK '56 : między legendą a rzeczywistością / Andrzej Werblan // *Dziś.* – 2002, nr 3, s. 79-89
8. PAŹDZIERNIKOWA odwilż w Głównym Zarządzie Politycznym Wojska Polskiego / Urban Staniszewski // *Prz. Hist.-Woj.* – 2003, nr 3, s. 155-161
9. POLSKIE wątki węgierskiego powstania i walki o wolność 1956 roku [t.] / Miklós Horváth // *Akcent.* – 2002, nr 1/2, s. 276-282
10. POZNAŃSKI Budapeszt [t.] / Andras B. Hegedüs // *Wprost.* – 1996, nr 26, s. 80-81
Wydarzenia w Budapeszcie i Poznaniu w 1956 r.
11. REAKCJA Zachodu na Poznański Czerwiec 1956 roku / Stanisław Jankowiak // *Kron. Wielkop.* – 1996, nr 3, s. 31-53
12. WYMARSZ z placu Defilad / Wiesław Władysław // *Polityka.* – 2001, nr 43, s. 78-80
Październikowy przełom w 1956 roku.

Agnieszka Rogulska
OBEP IPN Poznań

OBRAZ POZNAŃSKIEGO CZERWCA W LITERATURZE

I. Trauma Poznańskiego Czerwca

Poznański Czerwiec 1956 jako wydarzenie historyczne doczekał się obszernej bibliografii naukowej. Napisano o nim kilkanaście książek, wygłoszono wiele referatów, publikowano fotografie i relacje.

Jednym z nowszych wydawnictw poświęconych Poznańskiemu Czerwcowi jest album *Zranione miasto. Poznań w czerwcu 1956 roku* opracowany w Instytucie Pamięci Narodowej przed niespełna trzema laty, a zawierający najobszerniejszy do tej pory wybór zdjęć operacyjnych Wojewódzkiego Urzędu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu.

Na początku bieżącego roku w wyniku współpracy Kuratorium Oświaty w Poznaniu, poznańskiego Oddziału IPN oraz Zarządu Regionu Wielkopolska NSZZ „Solidarność” ukazał się pakiet edukacyjny mający służyć uczniom i nauczycielom podczas przygotowywania się do obchodów 50. rocznicy wystąpień w Poznaniu.

W przygotowaniu jest m.in. antologia wierszy związanych z Poznańskim Czerwcem, opracowywana przez dziennikarza „Głosu Wielkopolskiego” – Stefana Drajewskiego.

Zdając sobie sprawę ze znaczenia buntu poznańskich robotników, który w ciągu zaledwie kilku godzin ze święta wolności przerodził się w bratobójczą walkę, warto postawić pytanie o to, czy został on upamiętniony na kartach literatury pięknej. Słowem, czy i jak Poznański Czerwiec funkcjonuje w utworach prozatorskich oraz poetyckich?

Kilka lat temu temat ten podjął poznański pisarz Sergiusz Sterna-Wachowiak w eseju *Symbol i rana: Czerwiec 1956 w poezji i prozie*. W artykule tym znalazło się miejsce dla omówienia większości bohaterów powieści – nazwijmy je za Sterną-Wachowiakiem – „czarnoczwartkowych” oraz ich przeżyć z dnia 28 czerwca 1956 r. Jednocześnie autor eseju odwołuje się do opublikowanych w książce *Poznański Czerwiec 1956* opracowanej przez Jarosława Maciejewskiego i Zofię Trojanowiczową relacji autentycznych uczestników i świadków wydarzeń, które niejednokrotnie inspirowały pisarzy. Omawiając nastroj wiadomego czerwcowego poranka, jego odmienność od wczoraj, podkre-

ślane w wielu utworach, a także przewidywalność zdarzeń, do których tego dnia doszło, Sterna-Wachowiak przytacza obrazy zarówno z poezji, jak i prozy. Wiedzie go to w efekcie do postawienia tezy, że „Czarny Czwartek był i dla wielu nadal jest tekstem, czyli ukrytym w pozornym chaosie wypadków porządkiem figur stylistycznych, kulturowych komunikatów, gier słownych, znaczeń, a pewnie i aluzji czy cytatów”. Wyjaśnia jednak dalej, że wielokrotne próby przekładu tragicznych wydarzeń na znaki kulturowe, próby interpretowania Czerwca 1956 roku, a nawet manipulowania nim zawiodły. „Trauma Czarnego Czwartku – rana rzeczywistości i rana pamięci – miała stać się symbolem. Rana i symbol, rzeczywisty fakt i rzeczywistość znaku kulturowego zostały «popchnięte» ku sobie. Ale się nie spotkały, nie przeniknęły wzajemnie i stan ich nachylenia ku sobie trwa, niespełniony”.

Takowy stan rzeczy wynika z niejednoznaczności przekazów dotyczących Poznańskiego Czerwca. Pierwszą grupę stanowią teksty transparentów niesionych przez robotników („Żądamy chleba”, „Żądamy obniżki cen”, „Chcemy żyć”), napisów tworzonych przez nich na gorąco („Wolność”, „Chleba”, „My chcemy wolnych wyborów”, „Precz z ruską demokracją”), śpiewanych pieśni (*My chcemy Boga, Rota, Boże coś Polskę*), a także wznoszonych w pochodzie okrzyków („Chodźcie z nami”, „Wypuścić aresztowanych”). Do drugiej grupy zaliczyć można komentarze władzy, a właściwie blokadę bieżącej informacji w radiu i rozrzucenie ulotki-odezwy o odcięciu się od „chuligańskich mętów” w dniu 28 czerwca, nazajutrz fałszywy komunikat PAP o agenturalnej i reakcyjnej prowokacji robotniczego buntu oraz przemówienie premiera Józefa Cyrankiewicza o odrąbaniu ręki, w późniejszym terminie ocenę sytuacji przez Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej oraz VII Plenum KC PZPR. Ponieważ świadectwa opublikowane przez zagranicznych dziennikarzy w postaci reportaży z fotografiami na łamach takich czasopism, jak „Quick”, „Spiegel”, „Paris Match”, nie były i nadal nie są powszechnie znane polskim czytelnikom, wypada pozostać przy wyżej wymienionych krajowych dokumentach i świadectwach, których właściwy podział przebiega na linii: świadectwa prawdy a propaganda. Stąd wynika dwujęzyczność tekstu, za jaki uznać można Poznański Czerwiec 1956 roku. Sterna-Wachowiak mówi przy tym jeszcze o rozwidleniu języka, antagonizowaniu społeczeństwa oraz kolonizacji wyobraźni i wyjaśnia: „Chcę powiedzieć, że następuje «zniknięcie» rzeczywistości, czyli fakty są zastępowane przez wzajemnie sprzeczne, walczące ze sobą opinie: pierwsza głosi konieczność «odrabiania rąk szaleńcom», druga podnosi chwałę «zbrudzonych» wolnością rąk Braci «Bandytów» [jest to cytat z wiersza J. Małeckiego 28 czerwca]. Kluczem do rozwikłania psychodramy jest prawda, faktyczny stan rzeczy. Tymczasem prawda jest zakazana, zamykana w tajnych archiwach, prawdę mówi się co najwyżej szeptem, w domu, wśród zaufanych. Tylko na nielicznych

prawda spada z nieba na płatku balonowej ulotki i tylko ku nielicznym wyrwa się na skrawku więziennego gipsu”.

W skrócie: chodzi o poszukiwanie symbolu Czerwca, o to, czy mógłby on być symbolizowany przez rany odniesione przez obie strony, czy symbolem może być krew, zarówno robotników, dzieci, przechodniów, jak i ubeków, milicjantów, żołnierzy? Pojawia się przy tym także pytanie o możliwość utraty niewinności przez manifestujący tłum. Do postawienia go skłoniła autora eseju o symbolu i ranie wnikliwa lektura literatury Czarnego Czwartku, która, jak zaznacza, „nie jest najwyższej próby, prawdziwych arcydzieł w niej nie ma i obok rzeczy niezłe napisanych pojawiają się utwory – mówiąc szczerze – z pogranicza grafomanii”. Lekturze poddane zostały wiersze i powieści pisane „na gorąco”, ale i te powstające „po latach”, wydawane jako samizdaty (maszynopisy powielane przez autorów), publikowane w obiegu emigracyjnym, niezależnym i oficjalnym, poświęcone Czerwcowi zaledwie we fragmencie, jak i w całości. Sterna-Wachowiak nie zapomniał też o pracach, jak sam je nazywa, „o zacięciu historiograficznym”, czyli wspomnianym już *Poznańskim Czerwcu 1956* Maciejewskiego i Trojanowiczowej, *Wydarzeniach czerwcowych w Poznaniu 1956* pod redakcją Edmunda Makowskiego oraz *Wydarzeniach poznańskich czerwiec 1956* Jana Płasińskiego i *Czerwcu 1956 w Poznaniu* Antoniego Czubińskiego, dwóch książkach pisanych z odmiennej, prokomunistycznej perspektywy.

Sergiusz Sterna-Wachowiak stoi na stanowisku, że nie można o 28 czerwca 1956 r. opowiadać, sytuując się poza czy nawet ponad zasadniczym sporem o wartości i racje reprezentowane przez obie walczące tego dnia strony. Jego zdaniem nie można „nie skłamać i nie napisać prawdy”, bo oznaczałoby to uznanie, iż „ludzie w okrągłych czapkach i ludzie z ceratowymi teczkami okazali się sobie warci, mordując się wzajemnie”. Dwa języki i dwie przestrzenie Poznańskiego Czerwca w literaturze pozostać muszą faktem. Sugestia autora eseju *Symbol i rana* jest taka, że to za sprawą nieistnienia historiografa (Tacyta czy lepiej Tukidydesa) poznańskiego powstania i konieczności opierania się wyłącznie na niewielkiej w gruncie rzeczy ilości świadectw i niepewnej pamięci szczegółu. Być może również z tego powodu pisarze i poeci chętnie sięgali po osoby i figury symboliczne (np. Dawid i Goliat, Klio i Kora, Chrystus, Judasz, Poncjusz Piłat, Don Kichot i Sancho Pansa, Hamlet i Fortynbras, Goethe, Mickiewicz, Słowacki, Norwid i Wyspiański, Beckett i Godot, Camus, doktor Rieux i Tarrou) w literackich opisach Czarnego Czwartku, który nie ma suwerennego znaku ogarniającego jego własną prawdę i sens.

Istotną kwestią jest ponadto powolne przeinterpretowywanie wydarzeń czerwcowych w miarę upływu czasu, zwłaszcza podczas Polskiego Października i słynnych „procesów poznańskich”, na których padło wiele ważnych słów

i sądów na temat rzeczywistych bohaterów 28 czerwca 1956 r. Prawda ujrzała światło dzienne między innymi w wystąpieniach mecenasa Stanisława Hejnowskiego. Był to jednak właściwie tylko przeblysk. Od 5 czerwca 1957 r. temat Poznańskiego Czerwca znalazł się z woli Władysława Gomułki za „żałobną kurtyną milczenia”. Fakty te oczywiście zasiliły literaturę. Sterna-Wachowiak postanowił ją analizować zgodnie z chronologią powstawania i drukowania utworów, dlatego w pewnej chwili dostrzegł kielkujący w niej sens terapeutyczny, polegający czasem na zamazywaniu owej podwójności – sprzecznego nurtu wydarzeń. Ponieważ do końca jest to niemożliwe i jego zdaniem Czerwiec 1956 na zawsze pozostanie dwujęzyczny, rozumie poszukiwanie jego symbolu jako „walkę o prawdę, o kształt pamięci i sens tamtego dnia, czyli o wartości ratujące przed rozdzieleniem mimo dwujęzyczności Czerwca i jego podwójnie złożonego stanu rzeczy”. Tym, na co jeszcze zwraca uwagę Sterna-Wachowiak, jest alegoria „miasta zadżumionego” (występująca w *Krwi* A. Górnego, wierszu M. Jastruna *Po zarazie*, w powieści J. Korczaka, *Nieznacznym ruchu gąsienicy* w psalmach W. Bąka) przyciągająca „to, co najbardziej rzeczywiste, traumę Czarnego Czwartku”, poza tym wychylenie Czerwca 1956 ku przyszłości, widoczne choćby w takich wierszach, jak *Czarny Czwartek* F. Fenikowskiego i *28 Czerwca* J. Małeckiego, a także wplatanie Czerwca w fabułę utworów o innej problematyce (*Ciemnia* B. Latawiec, *Kamyk Dawidowy* P. Rakowskiego) oraz instalowanie go w scenografii innych polskich Miesiący, które Czerwiec swym powstańczym charakterem antycypował w sensie historycznym i moralnym.

Trauma Poznańskiego Czerwca, o której mowa wyżej, zostaje przez autora eseju na koniec wyjaśniona – jest nią bratobójstwo, bratnia krew. Od tego problemu literatura czarnoczwartkowa, niezależnie od przyjmowanej perspektywy narracyjnej czy poetyckiej symboliki, nigdy się nie uwolni. Pozostaje empatia.

II. Wiersze

Próbując wyłonić elementy obrazu Poznańskiego Czerwca, jakie pojawiają się w wierszach z nim związanych, trzeba zastrzec, że stanowią one dość ograniczony zestaw, co wynika przede wszystkim ze specyfiki wydarzeń, jakie miały miejsce w Poznaniu.

Poeci, autorzy wierszy-impresji, wierszy-apeli, wierszy konsolacyjnych, wspomnieniowych, a także piosenek układanych w więzieniu na Młyńskiej sięgali głównie po takie fakty, jak pochód maszerujący przez miasto, tłumy ludzi, sztandary, świst kul, rany, krew, przewrócone tramwaje, czołgi stojące na ulicach. Widać to zarówno w tekstach, które stanowią niemal natychmiastową re-

akcję na wydarzenia (*Rozstrzelano moje serce* K. Ilakowiczówny, 28 czerwca J. Małeckiego, *Czarny Czwartek* F. Fenikowskiego, wiersze K. Doberschuetza, piosenki W. Marciniaka), jak i w powstających wiele lat później utworach o charakterze niejako obrachunkowym, inspirowanych kolejnymi polskimi tragediami (*Historia* S. Barańczaka, 27 VI 1956 Andrzeja K. Waśkiewicza, *O dni i lata* R. Krynickiego). Często na prawach cytatu pojawiają się w wierszach „czerwcowych” fragmenty robotniczych śpiewów, wznoszone w tłumie okrzyki i skandowane hasła, a także napisy widniejące w tzw. czarny czwartek na transparentach i tablicach. Zapamiętane zostały także w poezji – jako obraz „ręki obciętej – czującej niemoc więźnia” (A. Babiński, *Wypadki poznańskie*, wiersz z lat 50.) – słowa premiera Józefa Cyrankiewicza z przemówienia wygłoszonego 29 czerwca 1956 r. zapowiadające obcinanie rąk „prowokatorom i szaleńcom, którzy ośmielą się je podnieść na władzę ludową”.

Szczególnie wiele jest utworów upamiętniających ofiary śmiertelne poznańskiej rewolty i oddających im hołd. Świadczy to o sile traumy, jaką wydarzenia z 28 czerwca i tuż po nim następujące wniosły w świadomość historyczną nie tylko uczestników Poznańskiego Czerwca, ale i tych, którzy z biegiem lat dowiadywali się o nim coraz więcej (np. J. Małecki, 28 czerwca, R. Chojnacki, *Apel poległych*, K. Marilis, *Pamięci poległych w czerwcu 1956*, Z. Pawłowicz, *Dwa Krzyże*). Najwyraźniejsze piętno na poezji tej odcisnęła ofiara dla wielu najbardziej wzruszająca – trzynastoletni Romek Strzałkowski. Jego śmierć stała się głównym tematem wierszy między innymi Anny Noskowicz (*Ulica Kochanowskiego*), Emilii Waśniowskiej (*Poznański chłopiec*) Józefa Ratajczaka (*Reportaż ze śródmieścia*, *Projekt na pomnik*) i Janiny Koleckiej (*Romkowi Strzałkowskiemu*).

Innym obrazem, który po lekturze wierszy „czarnoczwartkowych” zapada w pamięć, jest obraz „kuli grzęznącej w miększu chleba podawanego w otwartej dłoni” (A. Sikorski, [nie dobiegł do dziewczyny]), „dwóch chlebów przebitych kulami” (A. Ważyk, *Krwawy czerwiec 1956*) i krwi robotników pomieszanej z chlebem (K. Doberschuetz, *Śpij spokojnie, mały chłopczyku* i *Gdy o godność chodzi*). Kilkakrotnie przywoływany jest ponadto motyw walki bratobójczej (K. Doberschuetz, *Śpij spokojnie, mały chłopczyku*, W. Szynglewski, *Czerwiec 1956*, W. Degler, *W rocznicę Czerwca*).

Oczywiście nie można zapomnieć o pomniku Poznańskiego Czerwca znanym jako Poznańskie Krzyże. On również, już od momentu powstania, na trwałe chyba wpisał się w język poetyckiego obrazowania wydarzeń związanych z Czerwcem 1956 (A. Sikorski, [nie dobiegł do dziewczyny], J. Grupiński, *Sen*, M. Tuszewski, *Pomnik*, T. Januchta, *Poznański Czerwiec*).

W utworach poetyckich podkreśla się też wielokrotnie pragnienie wolności, które spowodowało, że robotnicy odważnie upomnieli się o godne życie

(J. Małecki, *28 Czerwca*, W. Marciniak, *Raz pewnego czwartku...*, W. Szynkiewski, *Czerwiec 1956*, piosenka więzienna W. Marciniaka *Za Wolność*). W kontekście wolności jednocześnie przywołuje się ofiary, jakich ona wymagała, a więc wspomniane już – bratobójczą walkę i śmierć.

O wierszach „czerwcowych” trudno opowiadać. Ich lektura przynosi czasem wrażenie głębokiego współodczucia, duchowego zespolenia poety z upominającym się o swoje prawa ludem Poznania, czasem rodzi pytania o sens poniesionych ofiar, czasem z kolei stanowi próbę jednoznacznego interpretowania tragicznych wydarzeń (zwykle niezbyt udaną), często – ma być pocieszeniem, wyrażać nadzieję lub podsumowywać historię Poznańskiego Czerwca i późniejszą.

III. Powieści

Publikacją książkową w całości poświęconą Poznańskiemu Czerwcowi jest *Krew* Andrzeja Górnego, wydana w niezależnej oficynie „PoMOST” w 1989 roku. Są to wspomnienia uczestnika Poznańskiego Czerwca, dziennikarza o imieniu Ryszard, a właściwie jego spowiedź rozpoczęta w dniu odsłonięcia pomnika – Poznańskich Krzyży. W ramach monologu głównego bohatera i jego wspomnień prezentowane są nie tylko wydarzenia z dnia 28 czerwca 1956 r., ale również psychiczne konsekwencje dla ich uczestnika, zmagającego się przez lata z zasianymi podczas walk czerwcowych wątpliwościami moralnymi. Pierwszą poznajemy już na samym początku książki, gdy Ryszard zastanawia się, czy pracownik Urzędu Bezpieczeństwa, który przesłuchiwał go przed 25 laty, ma prawo być w tłumie na placu Mickiewicza i wraz z czerwcowymi powstańcami świętować odsłonięcie pomnika. Postać ubeka jawi się jako życiowa zmora bohatera, ktoś, o kim natrętnie myśli, komu nie może wybaczyć jego przeszłości, mało tego – kogo rozlicza nawet z teraźniejszości. Ze swoją przeszłością Ryszard też zresztą ma kłopoty. Roztrząsa ją na wszelkie możliwe sposoby i w różnych sytuacjach.

A co się takiego zdarzyło w tej czerwcowej przeszłości bohatera i później, w związku z Czarnym Czwartkiem przez niego przeżytym? Otóż, Ryszard był ranny 28 czerwca 1956 r. i znalazł się tego dnia w szpitalu im. Raszei. Zanim dowiadujemy się o nim czegoś więcej, poznajemy relację pielęgniarki, która tego dnia pomagała pod gmachem UB rannym z obu stron barykady (*Zapis 1*), oraz rozmyślenia innego rannego (*Zapis 2*), którego historia wylaniająca się z gorączkowych majaczeń przypomina autentyczną sprawę Jana Suwarta, oskarżonego i sądownie w tzw. procesie dziewięciu.

Dopiero kolejny *Zapis* dotyczy Ryszarda, który wiadomego czerwcowego dnia „Wyszedł z domu rano, żeby kupić elektryczną maszynkę do gotowania.

Spotkał Jurka, który już do niego biegł. Padli sobie w objęcia. Nareszcie! Nareszcie! Nie mówili, że strajk, że Cegielski wyszedł, że idą wszyscy pod Komitet, lecz to jedno słowo śpiewali, tańczyli, rycieli i zatoczywszy się pod mur, oparli o niego, znieruchomieli". Przyjaciół poniósł ze sobą robotniczy pochód, oprowadzający ich po najważniejszych miejscach z punktu widzenia uczestników wydarzeń, a potem krążący po mieście „jakby to był taki kołowrót, który kręci się bez przerwy i nie może to mieć końca". Ryszarda odnajdujemy już na początku tego rozdziału, rannego, przypominającego sobie z trudem, co zaszło. Od tego momentu zaczynamy się zmagać z narracją książki, która jest niby strumieniem świadomości, z którego powoli wynurzają się zdarzenia i myśli przeszłe i przyszłe, bez chronologii, tak jak biegnie myśl bohatera. Rozbrajanie komend dzielnicowych milicji, opanowanie więzienia, uwolnienie więźniów, palenie dokumentów w sądzie, dyskusje manifestujących, wywieszanie transparentów w Komitecie Wojewódzkim PZPR, wizyta demonstrantów w rozgłośni radiowej, niszczenie stalowej pajęczyny urządzeń zagłuszających na dachu Ubezpieczalni przy ul. Dąbrowskiego, ostrzeliwanie chłopca na ul. Kochanowskiego, wciąganie milicjantów do pochodu, rzucanie butelkami z benzyną w gmach UB, negocjacje robotników Cegielskiego z delegacją z Warszawy, opanowanie czołgów przez demonstrantów, morderstwo na dworcu PKP, postrzelenie tramwajarki pod UB, zabicie chłopca, który przechwyił trzymany przez nią sztandar, kolumny czołgów na ulicach miasta, pochód z okrwawionym sztandarem, konfiskowanie świadkom filmów fotograficznych, przesłuchania przez UB, zatrzymania uczestników i świadków wydarzeń, gromkie, patriotyczne i religijne śpiewy tłumu, procesy poznańskie – zestawienie to długie i nużące, w dodatku nie pomaga uchwycić istoty, myśli przewodniej książki ani zrozumieć jej sensu. A zawiera się on w porządkowaniu rzeczywistości, które odbywa się nieustannie w psychice bohatera i nie jest związane wyłącznie ze sferą kombatanctwa i martyrologii, ale też z przeżyтым w szpitalu romanssem, w wyniku którego do osobistych konsekwencji Poznańskiego Czerwca można dodać nieświadome ojcostwo Ryszarda (nieświadome, ponieważ dowiaduje się o nim dopiero po wielu latach od własnej żony).

Wiele, a właściwie prawie wszystko mówi tytuł książki Andrzeja Górnego. Krew polala się w czerwcu po obu stronach barykady, obie strony mają swoich rannych – dla obu dzień 28 czerwca 1956 r. może stanowić nieuleczalna traumę. W przypadku głównego bohatera jest to trauma wypalająca go wewnętrznie, nadająca podstawowy sens kolejnym latom życia, poświęconym rozmyśleniom i roztrząsaniu tego, co było, jak i dlaczego było.

W książce Bogusławy Latawiec zatytułowanej *Ciemnia* i opowiadającej, między innymi, o realiach stanu wojennego w Poznaniu, o środowisku nauczycielskim i uczniowskim jednego z tutejszych liceów, które sprzeciwiło się narzu-

conym przez władze normom, Poznański Czerwiec występuje na prawach wspomnienia. Jest rok 1981, noc z 12 na 13 grudnia, narratorka-autorka opowiada o powracających samochodem od rodziny znajomych, którzy znaleźli się nagle nieopodal Komendy Wojewódzkiej MO na ulicy Kochanowskiego. „W tym roku, w dwudziestą piątą rocznicę czerwcowych wypadków w Poznaniu Rynio [jadący samochodem] mówił o nich przed kamerami telewizyjnymi. Filmowano go na środku tej właśnie jezdni, na tle budynku komendy. W oknach widoczne były sylwetki pracowników, przyglądali się robieniu zdjęć”. Krótka relacja z dnia 28 czerwca 1956 r. zdana przez bohatera przed kamerą sprowadza się do przywołania faktu rzucania butelek z benzyną w stronę gmachu UB (w celu jego podpalenia) oraz przypomnienia sobie jednej ofiary – chłopaka trafionego w oko. Zastanawiające jest, że narratorka powieści dwukrotnie w odniesieniu do Poznańskiego Czerwca używa słowa „wypadki”, które wybitnie pomniejsza znaczenie robotniczego protestu, jest w dodatku tożsame z określeniem stosowanym w nomenklaturze ubeckiej. (W komentarzach naniesionych przez funkcjonariuszy UB przy fotografiach o charakterze operacyjnym, zgromadzonych i opracowanych w kilku albumach, określenie to pojawia się wymiennie z określeniem „zajścia”. Zob. *Zranione miasto*.)

W prozie Bogusławy Latawiec znalazł się passus poświęcony budynkowi, w którym w 1956 roku mieścił się Wojewódzki Urząd do spraw Bezpieczeństwa Publicznego: „[...] od tamtego czerwca już dwukrotnie położono na nim nowe tynki. Serie z broni, które Poznaniacy oglądali gromadnie przez kilka pierwszych miesięcy, dawno zniknęły. W niedziele całe rodziny z dziećmi pielgrzymowały do tego miejsca, aby naocznie stwierdzić rozmiar nienawiści, nasycić się jej smakiem. Wprawdzie tylko nieliczni stawali przed gmachem, głośno komentując ślady walki, pokazując je sobie palcami. Większość obchodziła wkoło kwadrat ulic, zwalniając jedynie przed głównym wejściem i jak na komendę: – Na lewo patrz! – odwracała głowy, aby w skupieniu ocenić rozmiar szkód, natężenie strzelaniny”. Wspomniany gmach – symboliczny dla uczestników Poznańskiego Czerwca, staje się w *Ciemni* łącznikiem między latami 50. a 80. To do niego działacze opozycji demokratycznej wzywani są na przesłuchania, podobnie jak kiedyś przeciwnicy stalinowskiego reżimu, a następnie uczestnicy i świadkowie 28 czerwca. Cytowana powyżej króciutka opowieść o pielgrzymkach obserwatorów gmachu brzmi zabawnie i w zasadzie trudno ją zweryfikować, nie ma jednak powodów, by nie wierzyć, że ciekawość ludzi mogła wywołać takie „ogłędactwo”. (Jedna z „Kronik filmowych” z 1956 roku, której fragment został wykorzystany w dokumentalnym filmie poznańskiego oddziału TVP *Pierwszy był Poznań*, dokumentuje mieszkańców Poznania oglądających zniszczenia gmachu UB. Według oryginalnego komentarza materiał nakręcono 30 czerwca.)

Wątek dojrzewania narratorki-autorki snuje się w omawianej powieści równoległe z przedstawianiem zdarzeń i osób czasu stanu wojennego, przetykanym rozmaitymi osobistymi i rodzinnymi wspomnieniami. Jednym z nich – istotnym dla rozwoju duchowego Bogusławy – jest właśnie wspomnienie 28 czerwca 1956 r. Wtedy to wraca ona pociągiem z Gdańska do Poznania. Ponieważ pociąg zatrzymano w polu, musi pieszo iść do domu. Cieszy się, obserwując rodzinne miasto z nieznanej dotąd perspektywy. Pierwsze jej wrażenie po usłyszeniu strzałów to uchwycenie podobieństwa sytuacji do filmu wojennego. Dopiero w domu od zatroskanego ojca, który spędził dzień w mieszkaniu, położonym niedaleko Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego, dowiaduje się, co zaszło. Dzięki temu i my, czytelnicy, mamy okazję poznać literacki obraz wcześniej rano uformowanego robotniczego pochodu, zmierzającego do centrum miasta. Ten Poznański Czerwiec obserwowany z okien mieszkania przez naocznego świadka – ojca narratorki jest relacjonowany pośrednio, bo poprzez jej narrację, do której przenikają dodatkowo podwójne komentarze: ojca i jej własne. W narracji tej znalazło się miejsce dla wielu szczegółów, na przykład dla przewróconego tramwaju, dla pieśni *My chcemy Boga i Boże, coś Polskę* oraz skandowanych okrzyków „Wol-noś-ci, chle-ba”. Ojciec narratorki jest jednym z tych, którzy nic nie wiedzieli o rozwoju sytuacji w Zakładach Cegielskiego przez ostatnie dni przed 28 czerwca. Tym bardziej dziwi go robotniczy pochód, który bardzo długo przesuwiał się pod oknami, a dołączać do niego zaczęła również młodzież z okolicznych bram. Cisza, jaka zapadła po przejściu pochodu, nie pozwoliła obserwatorowi pracować. „Nie mógł pisać, chodził po mieszkaniu. Wyszedł na balkon kuchenny, od strony rynku. Baby zwijały prędko stragany, targowisko pustoszało. W kościele była jakaś śpiewana nie wiadomo czemu msza. U sąsiadów nikogo nie zastał. Zszedł na dół, kiedy usłyszał pojedyncze strzały i wtedy dopiero od kobiet mieszkających w oficynie dowiedział się, że w «Stalinie» wrzało od kilku dni”. Pojawia się tu odwołanie do ówczesnej nazwy Zakładów Cegielskiego przemianowanych na Zakłady Przemysłu Metalowego im. J. Stalina w 1953 roku.) Następnym punktem zdarzeń, jaki poznajemy, jest przyjazd pod gmach Politechniki dwóch ciężarówek z ludźmi, którzy rozbijają magazyn z bronią Studium Wojskowego, w każdym razie wyłaniają się stamtąd z karabinami i z kieszeniami wypchanymi prawdopodobnie nabojami. Krótki opis wart jest przytoczenia: „Odybyło się to błyskawicznie, wyglądało jak świetnie zorganizowany napad na bank”. Ciężarówki zaraz potem bardzo szybko odjechały w stronę centrum miasta, a dochodzące do mieszkania narratorki odgłosy świadczyły o tym, że strzelanina się wzmogła. Ojciec Bogusławy nagle komentuje wydarzenia: „– Teraz wypuszczą Gomułkę – powiedział, a ja po raz pierwszy w życiu poczułam, jak o nasz dom, o nasz wykusz otarła się historia, jej szorstka skóra pachnąca mokrym strachem. Przysięgła-

bym, że przez pokój przemknęło nagle spłoszone, mokre zwierzę”. Tymczasem zapada już wieczór, a bohaterowie z niecierpliwością oczekują powrotu matki narratorki, która prowadziła tego dnia egzaminy w szkole na drugim końcu miasta. Bogusława usadawia się w wykuszowym oknie i wypatruje matki. Udaje jej się przy okazji zaobserwować, jak podwórkowi koledzy pozbywają się naboju, wrzucając je do ścieku. Niepokoi się tym, co się dzieje w mieście i tym bardziej drży o matkę. Strach dziewczyny potęguje dodatkowo panika ojca, który z telefonu sąsiadów bezskutecznie próbuje dokąś dzwonić – telefon jest zablokowany. Bardzo krótkimi zdaniem, jakby urywanym tchem Bogusława opowiada o zamieszanu pod bramą, o krzykach jakiejś kobiety, o zabitym dziesięciolatku, o własnym strachu. Tymczasem powraca jej matka, niezwykle wyczerpana, i z płaczem opowiada o sytuacji w mieście, przez które zmuszona była iść kilka godzin. Znowu mamy do czynienia z tekstem bliskim wiarygodnej relacji świadka: „Wszędzie pełno wojska, wozy pancerne, nawet czołgi na rogach ulic. – Tyle zabitych – powtarzała belkotliwie, jakby była pijana. Ugrzęzła w tłumie pod szpitalem. Obok, całkiem blisko, toczyła się regularna bitwa. Oblegli gmach na Jana z Czarnolasu. Co chwilę nieśli przez tłum na noszach ludzi, może i zabitych, nie widziała. Ubrania, fartuchy mieli we krwi, zostawiali krwawe ślady na chodnikach. Ranni jęczeli”. O przeprowadzonej przez władze pacyfikacji Poznania przypomina w książce Bogusławy Latawiec kończące fragment poświęcony rodzinnym przeżyciom z 28 czerwca 1956 r. nocne tętnienie czołgów jadących kolumną w kierunku „Cegielskiego”.

Powieść Małgorzaty Musierowicz zatytułowana *Kalamburka*, wydana w 2001 roku i z założenia mająca wieńczyć poznańską sagę rodu Borejków, jest skonstruowana nietypowo jak na element cyklu popularnie zwanego przez czytelników Jeźycjadą. Akcja powieściowa podzielona na rozdziały według rocznych dat schodzi coraz głębiej w przeszłość – od roku 2000 do 1935. Dzięki temu bohaterowie młodnieją na kartach książki, a kolejne fabularne tajemnice czy niedopowiedzenia z poprzednich części cyklu powoli się wyjaśniają. W *Kalamburce*, jak w żadnej innej jeżyckiej powieści, na pierwszy plan wysuwa się historia, odciskająca piętno na głównych i nie tylko postaciach książki. Częścią tej historii jest rok 1956. Poza wzmiankami rozrzuconymi w tekście poświęcono mu w *Kalamburce* osobny rozdział.

Wątek dotyczący Poznańskiego Czerwca 1956 roku zaczyna się snuć w momencie, gdy bohaterka, z którą jest bezpośrednio związany – Gizela, przyjeżdża w 1997 roku do Poznania z pielgrzymką parafialną i zjawia się na placu Mickiewicza, aby wziąć udział w spotkaniu z Papieżem. Z uwagą przygląda się architektonicznym zmianom, jakie zaszły w Poznaniu w ciągu ostatnich lat: „W miejscu, gdzie po wojnie straszyły ruiny, a przez wiele lat potem rozciągał się nikomu niepotrzebny, błotnisty placyk, teraz pobudowano nowoczesny,

lśniący zielonkawym szkłem, gładki budynek przytykający bokiem do Akademii Muzycznej. Na wprost furkotwały biało-żółte flagi – cały plac Mickiewicza był wspaniale udekorowany. Papieski ołtarz stał pod pomnikiem Czerwca 1956” (M. Musierowicz, *Kalamburka*). Następnie dzięki zastosowaniu przez autorkę powieści mowy pozornie zależnej poznajemy wspomnienia zamyślanej Gizeli. „Nie do wiary. W pięćdziesiątym szóstym stała właśnie tu, gdzie teraz stoi, i krzyczała razem z innymi: «Chleba! Wolności!». Ten plac nosił wtedy imię Stalina. Kto by wtedy przypuszczał, jak to wszystko się skończy! Nie chciało jej się wprost wierzyć, że tego dożyła”. Po tych słowach akcja przeskakuje z powrotem do 1997 roku.

Papież wówczas, pod Poznańskimi Krzyżami, w homilii skierowanej przede wszystkim do młodzieży opowiadał o powojennej historii, w tym także o robotniczym proteście z 1956 roku. Myśli Gizeli oraz napotkanego przez nią na placu Ignacego Borejki kierują się w przeszłość. „Na pewno myśleli w tej chwili o tym samym. O rannych w szpitalu Raszei. O czołgach na ulicy Krasieńskiego, na Słowackiego, Kochanowskiego i Mickiewicza. A Papież myślał o tym razem z nimi, bo właśnie mówił o pomniku Czerwca '56 i o tragicznych wydarzeniach, które były protestem przeciwko zniewalaniu serc i umysłów ludzkich”. Zdaje się też, że to czerwcowe powstanie ma na myśli Gizela, gdy rozmawiając z młodocianym kieszonkowcem, który żali się na brak sprawiedliwości w świecie, wypowiada słowa: „Jak chcieliśmy, żeby było sprawiedliwie, to do nas strzelali”.

Akcja rozdziału pod tytułem 1956 rozpoczyna się 27 czerwca informacją o tym, że: „Nigdzie nie było już chleba, a ludzie, nie wiadomo czemu, wykupywali mydło i mąkę”. Nieco dalej – w rozmowie dwóch bohaterek, Gizeli i Mili, która chce zdawać egzaminy na studia ekonomiczne – pojawia się temat zakłamanych państwowych statystyk, wzrastających cen, podwyższanych norm i obniżanych zapłat. Gizela, pracownica Zakładów Odzieżowych im. Komuny Paryskiej, czyli dzisiejszej „Modeny”, gniewnie wykrzykuje: „Oszukali nas z podatkami. A sami sobie przyznali wielkie premie. O! to jest ekonomia! [...] A tyle obiecywali! U Cegielskiego na W-3 były już masówki. A w ZNTK od rana dziś strajkują”.

Tego samego dnia po południu młodsza bohaterka świętowała z przyjaciółmi ostatni zdany egzamin i wraz z nimi pojechała do rodziców jednego z kolegów do Puszczykowa. Bawili się tam całą noc, rozmawiając także o polityce. Szczególne znaczenie ma skierowana do kolegów wypowiedź Ignacego Borejki o przyczynach upadku imperiów. Jest to, prawdopodobnie świadomie przez autorkę wpleciony w odpowiedni kontekst, komentarz intelektualisty dotyczący sytuacji gospodarczej i społeczno-ekonomicznej kraju w latach 50. Oczywiście, nic nie jest powiedziane wprost – wszak Ignacy z charakterystyczną dla siebie

pasją, opowiada o słabości wewnętrznej cesarstwa rzymskiego, która była właściwym powodem jego załamania się. Odnosi się także do kwestii moralnych i do „wewnętrznych prawideł człowieka”, które nie pozwalają przetrwać systemom opartym na kłamstwie. W jego przemowie padają wreszcie słowa: „Tyrania [...] a więc tłumienie wolności, będącej energią, spowodowała upadek imperium rzymskiego i spowoduje jeszcze niejedną”, a kiedy po dziewiątej rano następnego dnia dotarli na stację kolejową, „okazało się, że wszystkie pociągi są odwołane, ponieważ w Poznaniu zaczęły się rozruchy”.

Narracja w tym momencie przeskakuje do Poznania, gdzie wczesnym rankiem do pracy wstaje Gizela. Od tego momentu wydarzenia z dnia 28 czerwca 1956 r. obserwujemy głównie z jej perspektywy. Idąc do pracy, zauważa wielkie kolejki przed sklepami spożywczymi, przebiegające ulicami grupki mężczyzn, słyszy też buczenie syreny fabrycznej i echo śpiewanego przez wielki tłum hymnu *Boże, coś Polskę*. Tę niecodzienną sytuację wyjaśnia jej napotkany syn znajomego, który dziwi się: „To pani nie wie? Strajk! Od Cegielskiego wyszli na ulicę! Idą na KW!”. Już w pracy, gdzie także trwało poruszenie, dowiaduje się od majstrowej o strajkach w całym mieście, o pochodzie cegielszczaków i innych robotników – członków partii i bezpartyjnych, idących w kierunku placu Wolności. Kobiety w zakładzie są zdenerwowane, martwią się o dzieci i o brak zapasów, ulegają popłochowi – poznajemy ich komentarze o buncie ludzi pracy i aresztowanej robotniczej delegacji. „Przed ósmą usłyszały przez uchylone okna niezwykle odgłos – szum, gwar, rosnący pomruk tłumu i stukot setek drewniaków. [...] ogromny, niewiarygodnie liczny pochód tysięcy ludzi szedł przez całą szerokość i długość ulicy. Ubrani byli w granatowe kombinезony, w mundury kolejarskie i tramwajarskie, w zwykłe wreszcie ubrania”. Narrator przyjmuje punkt widzenia Gizeli i odnotowuje wznoszone w tłumie okrzyki „Chcemy chleba!”, „Chcemy wolności!”, a także śpiewy. Bohaterka zaczyna reagować emocjonalnie na to, co widzi. Mowa pozornie zależna pozwala poznać jej myśli: „To, że wołano o wolność jawnie, na ulicy – już było wolnością. Nie przypuszczała, że jeszcze zobaczy coś takiego”. Chwilę później z obserwatorki staje się aktywną uczestniczką wydarzeń i woła przez okna w stronę tłumu: „Idziemy z wami! Wypuście nas!”. Po wyważeniu stalowej bramy i otwarciu drzwi hal od zewnątrz pracownice zakładów odzieżowych dołączają do pochodu. Wraz z nimi Gizela, która najpierw słucha okrzyków, a za moment zaczyna śpiewać ze wszystkimi polski hymn. Narrator dużo mówi o jej niecodziennych emocjach: „Wreszcie ogarnęła ją wielka radość, bo po raz pierwszy poczuła się naprawdę wolna, otoczona tyłu tysiącami wolnych ludzi, w wolnym mieście”.

Wydarzenia dnia 28 czerwca 1956 r. przedstawione są chronologicznie. (Wydaje się, że co najmniej kilka szczegółów autorka zaczerpnęła z relacji za-

mieszczonych w publikacji *Poznański Czerwiec 1956* opracowanej przez J. Maciejewskiego i Z. Trojanowiczową, np. wyważenie bramy zakładu Gizeli, powitanie milicjantów pod Zamkiem, spisywanie rannych w szpitalu). Robotniczy pochód około dziewiętej dociera na plac Stalina, pod Zamek, na którego wieży powiewa już biała flaga – „znak, że władza poddała się ludowi”. Wśród tłumu pojawia się opanowany przez demonstrantów radiowóz Polskiego Radia. Na Domu Partii robotnicy wywieszają hasła „Wolność” i „Chleba”. Na plac wjeżdżają ciężarówki z milicjantami, którzy powitani zostają okrzykiem: „Milicja z nami!”. Tłum unieruchamia bohaterkę, tak że idzie wraz z nim aż do Ubezpieczalni Społecznej, gdzie manifestanci niszczą urządzenia zagłuszające zagraniczne stacje radiowe, a następnie pod Urząd Bezpieczeństwa na ulicę Kochanowskiego.

Tymczasem na „staroświeckiej stacyjce lotniskowej” w Puszczykowie młodzież dowiaduje się, że nic się nie zmieniło – „z powodu demonstracji Cegielskiego wstrzymano wszelki ruch pociągów do i od stacji Poznań Główny i nie wiadomo, co będzie dalej”. Po głębokim zastanowieniu Ignacy Borejko, niepokojący się o los matki i brata, decyduje się wrócić do Poznania pieszo. Zatrzymującej go i uświadamiającej mu niebezpieczeństwo takiej podróży Mili Ignacy odpowiada, wyprzedzając poniekąd rozwój wypadków: „Już nigdzie nie będzie bezpiecznie. To nie skończy się na manifestacjach. Jest oczywiste, że tyrani użyją przemocy. I wcale nie będzie trzeba wojsk najeżdżcy: niewolnicy sami będą strzelać do niewolników”. Słowa te stanowią groźne i niemal symboliczne zakończenie jego nocnej wypowiedzi i już niebawem ziszczą się na poznańskim bruku przed gmachem UB.

Młodzież przebywająca w Puszczykowie po południu otrzymuje kolejne wieści z Poznania. Spod granic miasta wrócił właśnie młody motocyklista z informacją, że „wszystko jest obstawione mnóstwem wojska, wozami pancernymi i czołgami”. Opowiada ponadto o czołgach na ulicach Poznania i o strzałach do tłumu z gmachu UB. Dziewczęta reagują płaczem, chłopcy są wściekli. Domyślają się, że słaby odgłos detonacji, jaki słyszeli, to dźwięk strzelającego czołgu.

Paralelizm akcji toczącej się na „staroświeckiej stacyjce lotniskowej” w Puszczykowie i w Poznaniu zaznacza się po raz kolejny. Znowu rozwój wypadków śledzimy z perspektywy Gizeli, którą znajdujemy ranną w szpitalnej kapticy. Odzyskując powoli przytomność, przypomina sobie szczegóły wydarzeń. „Z oparów dziwnego oszołomienia wypłynął obraz czołgu, oblepionego cywilami, którzy powiewali biało-czerwoną flagą; wystrzwały z okien wysokiego budynku; tramwaj, z hukiem i zgrzytem przewrócony na bok, przy skrzyżowaniu. I samolot, który krążył ponad tym wszystkim, przelatując tuż nad tłumem. I od-

dział maszerujący ulicą Dąbrowskiego, przywitany owacją tłumu i okrzykami: «Niech żyje Wojsko Polskie!» [...]».

Rozglądając się wokół po kaplicy, Gizela odnotowuje wielką liczbę łóżek z rannymi i odgłosy działań toczących się na ulicach miasta – „grzechot strzałów, wycie karettek pogotowia, okrzyki i detonacje”. Dzięki zegarkowi bohaterki dowiadujemy się, że jest już po ósmej wieczorem; personel szpitalny jest bardzo zajęty, wciąż dowożeni są kolejni ranni. Między nimi „błąkają się” poszukujący swoich bliskich. W pewnym momencie jeden z lekarzy enigmatycznie informuje pacjentów: „Kto może, niech stąd znika [...]. Na parterze już chodzą i robią listę rannych!”. W końcu Gizelę, zmierzającą z mozołem ku wyjściu, odnajdują Miła i Ignacy. Na zewnątrz trwają jeszcze walki, jeżdżą wozy milicyjne, maszeruje wojsko, a „przy wylocie ulicy Krasieńskiego minęli zgrupowanie czołgów, stojących w ciszy i bezruchu jak zaczajone tygrysy”.

IV. Podsumowanie

Przedstawione wyżej powieści różnią się znacznie zarówno podejściem do tematu, jak i formą, są wszakże reprezentatywne dla literatury „czarnoczwartkowej”. Trudno zresztą posługiwać się nieschematycznymi układami fabularnymi, zwykle opartymi na wspomnieniach lub relacjach, czy powoływać do życia kolejnych bohaterów spoza historycznie ustalonego kręgu (np. robotnik, dziecko obserwujące wydarzenia, ubek, pielęgniarka), gdy chce się jeszcze raz opowiedzieć o Poznańskim Czerwcu. Jednoznacznie wyinterpretować go się nie udaje, można zatem poszukiwać nowych możliwości usytuowania Czerwca w polskiej historii lub w życiu bohaterów literackich, jak uczyniła to Małgorzata Musierowicz. Odwoływać się można ponadto do pomnika Poznańskiego Czerwca (jak czynią autorzy wierszy omawianych powyżej), który po latach stał się symbolem, i to nie tylko tego jednego, czerwcowego dnia – być może właśnie tym symbolem, o którego poszukiwaniach w prozie i poezji pisał Sergiusz Sterna-Wachowiak.

BIBLIOGRAFIA

a. Pozycje zwarte

1. BARAN na złotej morwie / Marian Grześcizak. – Toruń : Wydaw. Adam Marszałek. – 2004, 153 s.

Zawiera m.in. poemat „Oto, czwartek w czerni, 28 czerwca 1956 roku”.

2. CIEMNIA. [Powieść] / Bogusława Łatawiec. – Warszawa : „Pomost”, 1989. – 172 s.
3. CZERWIEC 1956 w Poznaniu : fragmenty przygotowywanej przez autora monografii n.t. wydarzeń czerwcowych w Poznaniu / Antoni Czubiński. – Poznań : Krajowa Agencja Wydawnicza, 1986. – 72 s. – (Z Dziejów Wielkopolski)
4. GORĄCY popiół. [Wiersze] / Mieczysław Jastrun. – Warszawa : Państw. Instytut Wydawniczy, 1956. – 62 s.
5. KALAMBURKA. [Powieść] / Małgorzata Musierowicz ; [il. Małgorzata Musierowicz]. – Łódź : „Akapit Press”, 2001. – 285 s.
6. KREW : powieść / Andrzej Górny. – Poznań : „Opcja”, 1991. – 260 s.
7. LITERATURA przełomów politycznych 1956, 1968, 1981 : antologia w opracowaniu szkolnym / wybór, wstęp i oprac. Krystyna Heska-Kwaśniewicz. – Katowice : „Książnica”, 2000. – 238 s. – (Dla Szkół Średnich)
Nota bibliograficzna.
8. MYŚLAĆ – Ojczyzna... : wybór utworów poetyckich na wieczornice, poranki i akademie dla szkół podstawowych i gimnazjów / wybór Teresa Śliwińska. – Poznań : Katolickie Stowarzyszenie Wychowawców. Oddział w Poznaniu, 2003. – 294 s.
Scenariusze imprez okolicznościowych związanych m.in. z Poznańskim Czerwcem 1956.
9. NIEZNACZNY ruch gąsienicy. [Opowiadanie] / Jerzy Korczak. – Wrocław : „Rubikon”, 1992. – 150 s.
10. POZNAŃSKI czerwiec 1956 / pod red. Jarosława Maciejewskiego i Zofii Trojanowiczowej. – Poznań : Wydaw. Poznańskie, 1990. – 429 s.
11. POZNAŃSKI Czerwiec 1956 : pierwszy bunt społeczeństwa w PRL / Edmund Makowski. – Poznań : Wydaw. Poznańskie, 2001. – 395 s.
Bibliografia s. 375-381
Zawiera m.in. wiersz Kazimierzy Iłlakowiczówny *Rozstrzelano moje serce w Poznaniu*.
12. TU, NA tym miejscu... Rzecz na 50. Rocznice Powstania Poznańskiego '56 / Marek Jędraszewski, Andrzej Sikorski. – Poznań : Drukarnia i Księgarnia Św. Wojciecha, 2006, 32 s. + CD
Scenariusz przedstawienia o Poznańskim Czerwcu '56
13. WĘZEL. [Powieść] / Józef Ratajczak. – Poznań : Wydawnictwo WiS, 1996. – 195 s.
14. WIÓRY. [Powieść] / Krystyna Kofta. – Wyd. 3 popr. – Warszawa : „W.A.B.”, 1996. – 191 s.
15. WYDARZENIA czerwcowe w Poznaniu 1956 : materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii UAM w dniu 4 V 1981 roku /

pod red. Edmunda Makowskiego ; Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. – Poznań : Wydaw. Naukowe UAM, 1981. – 157 s.

16. WYDARZENIA poznańskie : czerwiec 1956 / Jan Ptasieński. – Warszawa : Krajowa Agencja Wydawnicza, 1986. – 124 s.
17. ZRANIONE miasto. [Album] / Stanisław Jankowiak, Paweł Machcewicz, Agnieszka Rogulska. – Poznań ; Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, 2003. – 215 s.: il.

b. Artykuły

1. CHODZI o Romka, kolegę z klasy. [Reportaż] / Beata Pawlak ; współpr. Michał Bauer // *Gaz. Wybor.* – 1996, nr 149, s. 15-16
Okoliczności śmierci Romka Strzałkowskiego podczas Poznańskiego Czerwca 1956 r.
2. DWA krzyże. [Wiersz] / Włodzimierz Ścisłowski // *Głos Wielkop.* (Wyd. 1,1[2]). – 1994, nr 148, s. 3
3. DZIECI Poznania. [Reportaż] / Tomasz Soldenhoff // *Res Publica.* – 1989, nr 6, s. 59-67
Dot. dzieci – ofiar wydarzeń Poznańskiego Czerwca 1956.
4. MAŁGORZATA Musierowicz: Kalamburka / Magdalena Walusiak. [on-line]. Dostępny w Internecie: <http://www.kultura.org.pl/lupa.php?nid=52>
5. MAŁGORZATA Musierowicz: Kalamburka / Natalia Budzyńska. [on-line]. Dostępny w Internecie: http://www.pk.poznan.pl/2001/24/P_12.htm
6. NIEZNACZNY ruch gąsienicy / Jerzy Korczak // *Kultura.* – 1986, nr 7-8, s. 466-467
7. OSKARŻONY : Czerwiec Pięćdziesiąt sześć, według zeznań na procesach i relacji świadków Poznańskiego czerwca 1956 / Izabela Cywińska, Włodzimierz Braniecki // *Głos Wielkop.* (Wyd. 1,2). – 1990, nr 149, s. 4
8. PAMIĘCI Romka Strzałkowskiego. [Wiersz] / Marek Tuszewski // *Dziś i jutro.* – 1990, nr 123, s. 4
Dot. Romka Strzałkowskiego, ofiary wydarzeń Poznańskiego Czerwca 1956
9. POMNIK. [Wiersz] / Marek Tuszewski // *Expr. Pozn.* – 1990, nr 124, s. 3
10. POZNAŃ / Marek Bukowski // *Twórczość.* – 1989, nr 1, s. 37-40
Fragm. opowiadania *Gry bez granic* dot. wypadków czerwca 1956 r. w Poznaniu.
11. [POZNAŃSKI] Czerwiec 1956 w poczty / Agnieszka Dębska // *Napis.* – 2000, ser. 6, s. 273-281

12. ROZSTRZELANO moje serce w Poznaniu. [Wiersz] / Kazimiera Iłakowiczówna // *Żoł. Pol.* – 1991, nr 25-26, s. 10
13. STAR – B-45455. [Reportaż] / Michał Bauer // *Gaz. Wielkop.* – 1996, nr 149, s. 4-5
14. STULATKA z Garbar / Marek Obarski // *Nurt.* – 1989, nr 6, s. 24-26
Fragm. powieści pt. *Twarz demona* dot. Poznańskiego Czerwca 1956.
15. SYMBOL i rana : czerwiec 1956 w poezji i prozie / Sergiusz Sterna-Wachowiak // *Kron. M. Pozn.* – 1995, nr 4, s. 61-96 ; *Odra.* – 1991, nr 6, s. 29-63 ; nr 9, s. 23-31
16. TYM razem serio / Monika Anna Pogoda. [on-line]. Dostępny w Internecie: <http://www.mateusz.pl/goscie/wdrodze/nr340/13-wdr.htm>
17. ŚPIJ spokojnie mały chłopczyku / Konrad Doberschuetz // *Wiarus.* – 1993, nr 4, s. 9 ; *Głos Wielkop.* (Wyd. 1,2). – 1990, nr 149, s. 4
Wiersz poświęcony śmierci Romka Strzałkowskiego.
18. Z POZNAŃSKIEJ celi. [Wiersze] / Włodzimierz Marciniak // *Kron. M. Pozn.* – 1996, nr 2, s. 238-240
Zawiera m.in.: Za wolność. – Ubekom salwy nad mogiłami. – Czerwiec 1956.

Bibliografię oprac.:
Urszula Cimoch
Agnieszka Rogulska

Tomasz Mizerkiewicz

TYRTEUSZ Z BIBUŁY.

Literatura drugiego obiegu jako reakcja
na wydarzenia polityczne lat 1968, 1970, 1976, 1980-81

„Drugi obieg” (in. obieg bezdebitowy, potocznie zwany „bibułą”) to nazwa wydawanej poza cenzurą twórczości literackiej, prac naukowych (zwłaszcza historycznych) i prasy bieżącej w latach 1976-1989. W literaturze pierwsze próby tworzenia obiegu niezależnego, pozbawionego kontroli państwowej, miały miej-

sce około roku 1968, kiedy pojawił się polski *samizdat*, czyli teksty, które po przeczytaniu przepisywano w kilku egzemplarzach i rozpowszechniano. Członkowie Komitetu Obrony Robotników, założonego w 1976 roku, przyczynili się do powstania pierwszych podziemnych oficyn wydawniczych (np. NOW). Już po kilku latach przedsięwzięcie to rozrosło na niebywałą skalę, oblicza się, że w latach 1980-81 wydawano w Polsce przynajmniej 1,5 tys. pism drugoobiegowych. Wśród literatów pomysł publikowania własnych utworów w obiegu bezdebitowym został błyskawicznie rozpropagowany, do tego pisarze szybko założyli niezależne czasopisma literackie („Zapis”, „Puls”, „Kultura Niezależna” i in.).

Do pierwszych autorów drugiego obiegu należeli pisarze i pisarki pokolenia Nowej Fali (Barańczak Krynicki, Zagajewski, Kornhauser), którzy próbowali najpierw w oficjalnych drukach zwalczać nowomowę partyjną, domagali się ujawnienia prawdy o wydarzeniach lat 1968-1970, obnażali fałsz konsumpcyjnego komunizmu ery gierkowskiej itd. Równie czynny był wkład twórców mających za sobą udział w propagowanej przez stalinizm literaturze socrealistycznej, a następnie uparcie zwalczających zwyrodnienia władzy komunistycznej (np. Andrzejewski, Ficowski, Konwicki, Kamińska).

Podstawową przyczyną powstania drugiego obiegu było rozczarowanie środowisk twórczych do ponawianych przez kolejne reżimy komunistyczne obietnic stworzenia socjalizmu z ludzką twarzą. Dla pisarzy najlepszym dowodem na kłamliwość obietnic składanych przez rządy po kolejnych zrywach robotniczych i inteligentkich, była trwałość i wszechmoc cenzury. Potyczki z urzędem kontroli publikacji (mieszczącym się na ul. Mysiej w Warszawie), opisane np. przez Kazimierza Orłosia w *Historii „Cudownej meliny”*, przekonywały, że władza walczyć będzie zawsze z obywatelami o pełną kontrolę nad środkami komunikacji społecznej, gdyż dzięki temu może wywierać nacisk na świadomość społeczną i formować ją wedle własnych potrzeb.

W tej sytuacji cały drugi obieg, jego struktura, był reakcją na wydarzenia polityczne lat 1968-1981. Nie tylko rodzaj uprawianej poezji czy prozy, ich antykomunistyczna tematyka czy wymowa, ale samo stworzenie drugiego obiegu było groźną alternatywą dla oficjalnej kultury PRL-owskiej. Na przykład wydawcy publikowali różne dzieła przeszłości zabronione przez cenzurę (*Dzieje rodziny Korzeniewskich* Wańkowicza, *Parafia w Wyszkowie* Żeromskiego, *Zniewolony umysł* Miłosza i in.), przez co zmuszali czytelników do nowego przemyślenia relacji polsko-radzieckich i polskiej tożsamości w XX wieku w oparciu o zatrważającą wiedzę o zbrodniach komunizmu. W niezależnej kulturze pojawiały się też zjawiska typowe dla normalnego życia literackiego, np. otwarte polemiki, spory światopoglądowe. Dowodem na ową „normalność” były również zachowania rynku podziemnego. Każde dzieło cieszące się wzięciem u czytelników było po wielokroć wydawane (np. *Bibuła* Piłsudskiego, *Donosy* Mrożka, *Kościół*,

lewica, dialog Michnika, pisma wybrane Kisiela), zaś szlagierowy *Folwark* zwierzęcy ukazał się ponad 25 razy. Z tego powodu cały drugi obieg był jak gdyby nauką uczestniczenia w wolnym państwie, w którym obywatel ma prawo do swobodnej wypowiedzi, jest zachęcany do aktywności, decyduje o znaczeniu lub błahości większości zjawisk.

Interpretowanie dzieł literackich drugiego obiegu musi uwzględniać zatem ten wyjątkowy sposób „komunikacji”, który umożliwił dziełu dotarcie do czytelnika. Twórczość niezależna szybko zyskała niezwykle wysoką rangę w świadomości czytelników, właściwie stanowiła jedyną uważnie czytaną twórczość w tamtym okresie. Pisarze występowali pod pseudonimami, ale nieraz zrywali maski i pisali pod własnymi nazwiskami, narażając się na szykany ze strony władz. Oprócz dzieł odrzuconych przez cenzurę drugi obieg publikował coraz więcej dzieł pisanych od razu z myślą o wydawcach niezależnych (np. *Wscho- dy i zachody księżycy* Konwickiego). Niektórzy najmłodszy twórcy debiutowali w drugim obiegu i niczego nie wydawali w oficynach państwowych (np. najzdolniejszy poeta młodej generacji Jan Polkowski). W drugim obiegu zmianie uległy konwencje literackie, np. źle widziano teksty aluzyjne, które wcześniej zmuszeni byli pisać autorzy w obawie przed cenzurą. Uczono się mówienia wprost o wypaczeniach i absurdach życia w państwie komunistycznym i debatowano nad sposobami literackiego przewyciężenia grożącego literaturze w takiej sytuacji zbytniego upolitycznienia.

To zagrożenie stało się bardziej realne w czasie stanu wojennego. Wówczas to literatura świadomie podjęła wysiłek zapisu walki społeczeństwa z różimem Jaruzelskiego. Nastąpił powrót do wypróbowanych, romantycznych wzorców pisania o martyrologii narodowej. Zwłaszcza w poezji stanu wojennego przywołano mesjanizm romantyczny, parafrazowano Mickiewicza czy Norwida. Walczący naród podlegał idealizacji, wróg zyskiwał znamiona spotwornia- ła, nawet wulgarne. Poezja ta interpretowała stan wojenny jako kolejną okupa- cję, czego wyrazem były chociażby nowe słowa do znanych piosenek z czasów II wojny światowej (np. rozpoczynające się od słów „Siekiera, motyka...”, „Trzy- nastego grudnia roku pamiętnego...”). W prozie dominował dokumentaryzm, publikowano 'dzienniki, raporty, pamiętniki. Pojawił się nurt twórczości nazwany potem realizmem antysocjalistycznym; były to książki prezentujące świat pań- stwa socjalistycznego w konwencji realistycznej, ale zarazem z bardziej czy mniej jawną tendencją. Ich celem było bowiem napiętnowanie „systemu”, stało się tak np. w *Raporcie o stanie wojennym* Nowakowskiego, *Moc truchleje* Głowackiego. Opisuję tylko pokrótce te zjawiska antykomunistycznej twórczości li- terackiej drugiego obiegu, gdyż ich obszerne interpretacje i opisy zostały już dokonane przez badaczy (zob. bibliografia poniżej). Interpretatorzy z reguły twierdzili, że upolityczniona twórczość bezdebitowa nazbyt często rezygnowała

z wartości artystycznych na rzecz zobowiązań wobec czytelnika, ukazywała świat w sposób nieskomplikowany, dzielając powszechnie uznawany podział rzeczywistości na „złych” komunistów i „dobre” społeczeństwo.

Opinie podobne częste były zarówno w krytyce literackiej, jak i w badaniach literackich z lat 90, wyraziły one konieczność przewartościowania, rozliczenia owej twórczości z jej dokonań *stricte* estetycznych. Dzisiaj warto już inaczej pisać o twórczości drugiego obiegu i przywrócić sporo z jej dawnej ważności. Była to przecież ostatnia formacja polskiej literatury uważnie przeczytana na Zachodzie i na całym świecie (słynnym dowodem było tłumaczenie na suahili *Raportu o stanie wojennym* Nowakowskiego). Ponadto wysoka ranga społeczna ówczesnej literatury sprawiała, że była to twórczość istotnie wpływająca na świadomość społeczną i lekceważenie jej wartości artystycznej może powodować, że nie dostrzeżemy jej niebagatelnego znaczenia zarówno dla życia umysłowego w Polsce współczesnej. Aby to znaczenie sobie uświadomić, trzeba koniecznie interpretować ową twórczość od nowa i w inny niż dotychczas sposób. Poniżej proponuję zatem kilka takich ujęć czy perspektyw, z których literatura drugiego obiegu może być intrygująca dla dzisiejszego czytelnika.

W obronie twórczości bezdebitowej, warto wytoczyć jeszcze jeden argument. Otóż w niezależnych wydawnictwach pojawiały się nie tylko dzieła agitujące przeciw komunizmowi, ale drukowano sporo wysokoartystycznej literatury, która nieraz z przypadkowych względów była odrzucana przez cenzurę. Przebojami rynku drugoobiegowego były przecież dzieła Gombrowicza, poezja i proza Miłosza, sztuka Jarry’ego *Ubu król*, powieści Milana Kundery itd. Nikt dzisiaj nie kwestionuje wartości artystycznej owej literatury, można wręcz napisać pracę o tym dlaczego w drugim obiegu trudna artystycznie literatura była traktowana jako przestrzeń wolności. Polkowski w wierszu *Rosja* wymyślał się w „zwykłe”, niepolityczne metafory poety rosyjskiego, Josifa Bodskiego, i mówił: „dzięki tym słowom zsuwa sobie z karku obrożę”. Antykomunistyczna była dla czytelników drugiego obiegu po prostu każda dobra artystycznie literatura, gdyż kształciła gust estetyczny, który pozwalał dostrzec ohydę estetyczną państwa komunistycznego i jego kultury (o czym pisał wprost Barańczak w *Książkach najgorszych*). Antykomunistyczna była także – to kolejny ciekawy problem – znaczna część polskiej tradycji literackiej. Czytanie III cz. *Dziadów* Mickiewicza, *Kordiana* Słowackiego, *Nad Niemnem* Orzeszkowej, opowiadań Żeromskiego, gdzie znajdowały się wątki antyrosyjskie, prowadziło zwykle do stwierdzenia ich uderzającej aktualności, odbierano je jako dzieła antyreżimowe. Ciekawe efekty przyniosłaby taka interpretacja owych utworów, która próbowałaby zrekonstruować czym były wspomniane lektury szkolne dla młodych czytelników lat 70. i 80.

Szczególnie warto obserwować osobę autora tekstów literackich publikowanych w drugim obiegu. Autorzy nieraz przez lata poddawani byli licznym manipulacjom i naciskom ze strony władz, zmagali się z cenzurą, ich wizerunek był w ten sposób wypaczany. Drugi obieg dawał im możliwość korekty własnego wizerunku publicznego, wielu pisarzy wspominało o euforii, jaka ich ogarnęła na myśl o możliwości nieskrępowanego wyrażenia własnych myśli i emocji. Można więc zestawiać ze sobą teksty tego samego autora wydane w obiegu oficjalnym z utworami opublikowanymi w drugim obiegu (Andrzejewskiego, Konwickiego, Woroszyńskiego i in.) i pokazywać zarówno „schizofrenię” autora, jak i próby zbudowania spójnego obrazu samego siebie. Z tego powodu można opisać zachowania autora, który jest naraz pierwszo- i drugoobiegowy, w terminach psychoanalizy. Liczne mechanizmy wyparcia, autocenzury, zapomnienia, powrotu do spraw urazowych itp., jakie śledzić możemy na przykładzie poszczególnych pisarzy, prowadzą do myśli ogólniejszej. Mianowicie pozwalają na interpretowanie całej literatury drugiego obiegu jako propozycji seansu psychoanalitycznego dla społeczeństwa polskiego. Do tego rodzaju odczytań zachęcają zresztą tytuły niektórych utworów np. *Kompleks polski* Konwickiego.

Interpretatorzy zarzucający tendencyjność literaturze drugiego obiegu nieraz wyolbrzymiali swoje argumenty. Na przykład opisywane przez twórców postaci sekretarzy partyjnych, którzy zawsze mieli grube karki i mongolskie rysy twarzy odczytywali jako nierealistyczne, satyryczne poniżenie przeciwnika politycznego. Z dzisiejszej perspektywy chciałoby się zrewidować ten pogląd, gdyż oglądanie zdjęć prominentów partyjnych przekonuje, iż te właśnie cechy „antropolgiczne” powtarzają się na fotografiach, po prostu taki wygląd fizyczny „wyrabiała” ówczesna kultura materialna, zwyczajowe zachowania, a zwłaszcza wzorce człowieka z ZSRR. W ogóle silną stroną realistycznej prozy drugiego obiegu staje się po czasie egzotyka opisanego przez nią świata. Zwłaszcza młody czytelnik dostrzeże wiele uderzających go dziwności. Warto byłoby dokończyć opis dokonań literatury drugiego obiegu poprzez analizę powracających w niej motywów. Wybrany „niesamowitość” byłby kluczem do ukazania specyfiki tamtej kultury. Motyw kolejki, podróży autobusem i tramwajem (motyw mściwego kierowcy), ówczesna telewizja itp. zostały po wielokroć opisane przez literaturę niezależną i oczekują takiej drobiazgowej analizy. Możliwości takiej interpretacji chciałbym zasygnalizować na przykładzie motywu telefonu. Jak wiadomo, telefony dlatego stały się ważnym tematem literatury drugiego obiegu, że zostały wyłączone na jakiś czas po wprowadzeniu stanu wojennego, potem zaś miało miejsce jawne podsłuchiwanie wszystkich rozmów obywateli. Rzecz to opisana w wielu książkach (*Raport...* Nowakowskiego, wiersz *Rozmowność* Piotra Sommera i in.). Sam ów fakt ujawnia obsesję militarną komunizmu, który elementem działań wojskowych uczynił wszystkie dziedziny życia. Ponadto po-

dejmuje wspomnianą wcześniej sprawę dążenia władzy do pełnego panowania nad komunikacją społeczną. Ale można też przecież mówić o lęku władzy przed wszystkimi zdobyczami technologicznymi, których rozprzestrzenianie sprzyjało rewolcie społecznej, i napisać pracę o filozofii maszyn, które „same” zwalczały komunizm (jeszcze lepszym dowodem na to jest oczywiście kariera powielacza, a potem ksero, które napędziły rozwój drugiego obiegu). Ówczesna władza szczyliła się lotem w kosmos pierwszego Polaka (Hermaaszewskiego), ale nowoczesna technologia została tak „zrozumiana” przez Polaków, że w ostatecznym rozrachunku przyczyniła się do obalenia systemu. Pomysł podobny daje się rozwijać dalej i można utrzymywać, że literatura drugiego obiegu ukazała, iż Polacy „zrozumieli” magnetofon, odtwarzacze video, pierwsze komputery i inne ówczesne nowinki techniczne w taki sposób, że stały się one ich sprzymierzeńcami.

Na własnego badacza czeka wciąż sprawa relacji między literaturą drugiego obiegu a piosenką rockową lat 70. i 80. Pisma niezależne przez długi czas pomijały obecność w polskiej kulturze oficjalnej ważnych dla młodzieży zjawisk muzycznych, takich jak np. festiwal w Jarocinie, rozwój subkultur młodzieżowych: hippisowskiej, punkowej, heavy-metalowej. Z czasem te właśnie subkultury miały stworzyć „trzeci obieg”, czyli twórczość niezależną zrywającą z politycznymi zobowiązaniami drugiego obiegu. Niewątpliwie jednak kultura rockowa była z dużą podejrzliwością i nieufnością traktowana przez władze, zresztą niektóre z grup muzycznych wchodziły w otwarte zatargi z reżimem, np. zespół „Perfect”. Warto wreszcie docenić potencjał wywrotowy drzemiący w popularnej wówczas muzyce rockowej i zinterpretować porównawczo wybrane teksty piosenek z podejmującymi te same tematy utworami poetyckimi drugiego obiegu. W odniesieniu do omówionych powyżej motywów ciekawe byłoby np. prześledzenie znaczeń piosenki *Telefony* grupy „Republika”. I tutaj dałoby się problem łatwo rozwinąć, tj. zająć się wizerunkiem scenicznym wybranych artystów i związanej z tym wizerunkiem „ideologii”. Taki wizerunek („Oddziału Zamkniętego”, „Dezertera”, „Brygady Kryzys”, „Kultu” i in.) można skonfrontować z autokreacją słynnych i wydawanych przez drugi obieg bardów „Solidarności”: Kaczmarskiego, Gintrowskiego i in. Czy byłoby trudno dowieść, że grupy rockowe, raz po raz wchodzące w konflikty z władzą, były w istocie równie, a może bardziej antykomunistyczne niż owi bardowie?

Współczesny czytelnik, któryby przejrzał kilka numerów wydawanych przez władze komunistyczną dzienników („Trybuna Ludu”, „Rzeczpospolita” i in.) uderzony będzie partactwem reklamowym ówczesnej władzy. Komunizm Gierka i Jaruzelskiego, pomimo koncentracji sił propagandowych nieudolnie chwalił się swymi osiągnięciami. Literatura drugiego obiegu umiejętnie wyszydzała powtarzalność sloganów wiecowych, brzydotę estetyczną świąt pań-

stwowych, zaś jednym z częściej wyrażanych doznań mieszkańca PRL-u był szczerzy, instynktowny wstręt. Zbigniew Herbert podjął ów problem w słynnym wierszu *Potęga smaku*. W twórczości bezdebitowej znaleźć można też motyw kontaktu z fragmentem kultury zachodniej. Barańczak w wierszu *Przeglądając czasopismo „Home & Garden”* wyraził uczucia wywoływane przez obraz świata zachodniego, jaki wylania się nie z propagandowego tekstu politycznego, ale z „odprysku” kultury materialnej zza żelaznej kurtyny. Pismo zachodnie zupełnie mimowiednie obnażało całą nędzę PRL-u i deprecjonowało wszystkie zabiegi „reklamowe” krajowych środków masowego przekazu. W tym też kontekście można interpretować motyw telewizora, który był częstym tematem literatury drugoobiegowej.

To tylko propozycje, podpowiedzi interpretacyjne. Wynikają one z przekonania, że wbrew rozpowszechnionej opinii, iż drugi obieg to twórczość nieciekawa, zasklepiąca w walce z „komuną”, ówczesna literatura i kultura niezależna stanowić może teren niezwykle pasjonujący dla dzisiejszego czytelnika. Prócz wszystkich wspomnianych powodów, dodać trzeba być może najważniejszy – wszyscy żyjemy dzisiaj w świecie drugiego obiegu. To paradoksalne sformułowanie oznacza, że wolne media, jakie narodziły się wraz z pierwszą „bibułą” w 1976 roku, stanowią fundament polskiej kultury współczesnej stworzonej po przemianie ustrojowej roku 1989. Czytelnik ze zdumieniem znajduje w pismach drugiego obiegu artykuły znanych dziś polityków i działaczy społecznych. Jak pisałem, literatura drugiego obiegu była swego czasu wartością naprawdę wysokiej rangi, nikt nie wątpił w istotność literatury, tysiące osób zjawiało się na spotkaniach z poetami czytającymi swe zawiłe nieraz utwory liryczne. Aby więc zrozumieć ówczesną literaturę nie należy lekceważyć jej z powodu np. zaangażowania politycznego. Należy tak o niej napisać, aby wydobyć ową istotność, czyli znaczenie dla zasadniczej przemiany całego naszego współczesnego życia.

BIBLIOGRAFIA

I. Bibliografie, katalogi

1. BIBUŁA : Polskie wydawnictwa niezależne 1976-1989 r. [on-line]. Dostępny w Internecie: <http://www.incipit.home.pl/bibula/>
2. BIBLIOGRAFIA druków niezależnych Białostocczyzny 1980-1990 / Kazimierz Litwiejko. – Białystok : Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego, 2001. – 124 s.

3. BIBLIOGRAFIA druków zwartych II obiegu w zbiorach Biblioteki Archidiecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Białymstoku / zebra. i oprac. Mieczysław Olszewski. – Białystok : Wydaw. „BUK”, 2005. – 301 s.
4. BIBLIOGRAFIA łódzkich wydawnictw niezależnych 1977-1989 / oprac. Włodzimierz Domagałski i Andrzej Janecki ; Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Łodzi. – Łódź : WiMBP, 1992. – 40 s.
5. BIBLIOGRAFIA niezależnych wydawnictw ciągłych z lat 1976-1990 / pod red. Stefani Skwirowskiej ; [oprac. materiału Stefania Skwirowska i Joanna Podurgiel ; przy współpr. Wojciecha Jankownego i in.] ; Biblioteka Narodowa. Instytut Bibliograficzny. – Warszawa : BN, 2001. – XIII, 593 s.
6. BIBLIOGRAFIA niezależnych wydawnictw ciągłych z lat 1976-1990 : indeksy / [oprac. Stefania Skwirowska i Joanna Podurgiel] ; Biblioteka Narodowa. Instytut Bibliograficzny. – Warszawa : BN, 2001. – 131 s.
7. BIBLIOGRAFIA podziemnych druków zwartych opublikowanych w Krakowie od wprowadzenia stanu wojennego 13 XII 1981 do roku 1990 / Krzysztof Jaśko. – Kraków : Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego, cop. 2004. – 208 s.
8. BIBLIOGRAFIA podziemnych druków zwartych z lat 1976-1989 / oprac. Grażyna Federowicz, Krystyna Gromadzińska, Maria Kaczyńska ; Biblioteka Narodowa. Instytut Bibliograficzny. – Warszawa : BN, 1995. – 498 s.
9. BIBLIOGRAFIA prasy opozycyjnej w PRL do wprowadzenia stanu wojennego / Adam Konderak. – Lublin : Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1998. – 298 s.
10. BIBLIOGRAFIA publikacji podziemnych w Polsce : 1 I 1986 – 31 XII 1987 / Wojciech Chojnacki, Marek Jastrzębski. – Warszawa : Editions Spotkania, [1993]. – 327 s.
11. CZASOPISMIENICTWO w woj[ewództwie] bydgoskim w latach 1980-1992 : (zarys bibliograficzny) / Stefan Pastuszewski, Daniel Bernard Rudnicki. – Bydgoszcz : „Świadectwo”, 1993. – 184 s.
Bibliogr. s. 115-174. – Indeksy.
12. KATALOG czasopism niezależnych 1976-1990 w zbiorach Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie / Wiesława Pazura. – Lublin : WBP : Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2002. – 103 s.
13. KATALOG czasopism niezależnych Działu Wydawnictw Periodycznych : 1976-1991 / oprac. Elżbieta Kowalska, Joanna Skrzypkowska ; Bibliote-

ka Publiczna m. st. Warszawy. Biblioteka Główna. – Warszawa : BP, BG, 1995. – 76 s.

Bibliogr. s. 76

14. KATALOG czasopism niezależnych wydanych w latach 1976-1990 w zbiorach Archiwum Peerelu / [oprac. Agnieszka Iwaszkiewicz; koordynacja Agnieszka Rudzińska]. – Wyd. 2. – Warszawa : „Karta”, 1996. – 150 s.
15. KATALOG czasopism niezależnych w Książnicy Pomorskiej wydanych w latach 1980-1989 / [oprac. Elżbieta Kamińska i in.]; Książnica Pomorska. – Szczecin : KP, 1994. – 116 s.
16. KATALOG druków zwartych drugiego obiegu wydawniczego 1976-1990 ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej / wstęp i oprac. Jan Brzeski, Adam Roliński. – Kraków : Biblioteka Jagiellońska. Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego : „Księgarnia Akademicka”, 2001. – 469 s. – (Bibliotheca Jagiellonica. Fontes et Studia ; t. 12)
17. KATALOG druków zwartych wydanych w Polsce poza cenzurą w latach 1976-1990 w zbiorach Ośrodka Karta. – Warszawa : „Karta”, 1999. – 180 s.
18. KATALOG zbiorów Archiwum Opozycji : (do 1990 roku) / [oprac. całości Agnieszka Iwaszkiewicz]. – Warszawa : Ośrodek „Karta”, 2001. – 358 s.
19. KSIĄŻKI niezależne '87 / [zespół bibliotekarzy współpracujących przy gromadzeniu materiałów, sporządzaniu opisów oraz tworzeniu komputerowej bazy danych i redagowaniu bibliografii Barbara Arnold i in. ; red. całości przygot. Teresa Głowacka, Wanda Kronman-Czajka i Anna Sitarską] ; Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Koło NSZZ [Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego] „Solidarność”, Społeczny Komitet Nauki, Biblioteka Narodowa. – Warszawa : BN, 1991. – 35 s.
20. LITERATURA i krytyka poza cenzurą 1977-1989 : (bibliografia druków zwartych) / Jadwiga Czachowska, Beata Dorosz. – Wrocław : „Wiedza o Kulturze”, [1992]. – 117 s.
21. MATERIAŁY do bibliografii druków zwartych wydanych poza zasięgiem cenzury : 13 XII 1981 - 31 XII 1988 / Marek Jastrzębski. – Warszawa : BN, 1994. – 488 s.
22. PRZYCZYNEK do bibliografii wydawnictw podziemnych lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych / oprac. Włodzimierz Gołąb. – Poznań : Wydaw. AR, 1993. – 32 s. – (Zeszyty Biblioteki Głównej Akademii Rolniczej w Poznaniu ; z. 1)
23. WROCŁAWSKIE pisma bezdebitowe 1973-1989 : bibliografia / Szczepan Rudka ; Uniwersytet Wrocławski. Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych. – Wrocław : „Mimex”, 1992. – 155 s.

24. WYDAWNICTWA historyczne drugiego obiegu w Polsce : materiały do bibliografii adnotowanej za lata 1980-1987 / Krzysztof Łabędź ; Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych. – Warszawa : COMSNP, 1989. – 399 s.
25. WYDAWNICTWA niezależne 1976-1989 w zbiorach Biblioteki Śląskiej / Biblioteka Śląska ; oprac. Joanna Pracka, Barbara Zgryzek. – Katowice : BŚ, 1994. – 58 s.
26. WYDAWNICTWA niezależne w zbiorach Biblioteki Śląskiej. Cz. 1 / Biblioteka Śląska ; [oprac.] Joanna Pracka, Barbara Zgryzek. – Wyd. 2 popr. i uzup. – Katowice : BŚ, 1996. – 102 s.

II. Opracowania

1. BEZ cenzury : 1976-1989 : literatura, ruch wydawniczy, teatr / oprac. Jerzy Kandziora, Zyta Szymańska. – Warszawa : IBL, 1999. – XLVIII, 1156 s.
2. BEZ namaszczenia : książki i literatura polska / Marek Adamiec. – Lublin : Stowarzyszenie Literackie „Kresy”, 1995. – 202 s. – (Biblioteka „Kresów”. Seria Krytyki ; t. 8)
3. CO NAM zostało z tych lat... : opozycja polityczna 1976-1980 z dzisiejszej perspektywy / pod red. Jerzego Eislera ; Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. – Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, 2003. – 236, [1] s.
4. CZASOPISMA drugiego obiegu w zbiorach BU KUL / Anna Gabłońska. [on-line]. Dostępny w Internecie:
http://pater.kul.lublin.pl/akademia/2003_06_16/czasopisma_drugiego_obiegu.htm
5. DRUGI obieg : historia, sława, zmierzch / Bereś Witold // *Kultura*. – 1990, nr 11/518, s. 100-107
6. DRUGI obieg : zbiór referatów wygłoszonych na seminarium poświęconym niezależnemu ruchowi wydawniczemu w Łodzi, Łódź 6 czerwca 1991 r. / Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Łodzi, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. Okręg Łódź. – Łódź : WiMBP, 1991. – 56 s.
7. FENOMEN drugiego obiegu / Jarosław Klejnocki // *Odra*. – 1990, nr 5, s. 54-60
8. JAK się pisało o historii... : problemy polityczne powojennej Polski w publikacjach drugiego obiegu lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych / Magdalena Mikołajczyk. – Kraków : „Księgarnia Akademicka”, 1998. – 265 s.

Bibliogr. s. 241-260.

9. KONCEPCJE polityczne w prasie NSZZ „Solidarność” w latach 1980-1981 / Krzysztof Łabędź. – Toruń : Wydaw. Adam Marszałek, cop. 2004. – 307 s.
Bibliogr. s. 294-305.
10. KTO był kim w drugim obiegu?: słownik pseudonimów pisarzy i dziennikarzy : 1976-1989 / oprac. zespół Cecylia Gajkowska [i in.] ; pod red. Dobrosławy Świerczyńskiej ; przedmową poprzedził Andrzej Friszke. – Warszawa : Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk. Wydaw., 1995. – 285, [2] s.
Bibliogr. s. 19-21.
11. MĄDREMU biada? Szkice literackie. – Paryż : Libella, 1990. – 146 s. – (Historia i Teraźniejszość ; 17)
12. NIEZALEŻNY ruch wydawniczy, czyli „drugi obieg” albo „poza cenzurą” / Marta Dorota Skrzypiec. [on-line]. Dostępny w Internecie: <http://free.polbox.pl/z/zso2/n2.htm>
13. OKOLICZNOŚCIOWA poezja polityczna w Polsce w latach 1980-1990 / Dąbrowska Danuta, Szczecin : Wydawn. Naukowe Uniw. Szczecińskiego, 1998. – 206 s. – (Rozprawy i Studia; Uniw. Szczeciński ; t. 286)
14. PARAGRAF : ostatnie lata PRL. T. 1-2 / [red.] Aleksander Herzog, Józef Mroczek, Wiesław Zabłocki. – Kraków : Fundusz Gospodarczy, cop. 1998. – 2 t. (540 ; 522 s.)
15. PIŚMIENICTWO – systemy kontroli – obiegi alternatywne / pod red. Janusza Kosteckiego i Aliny Bodzkiej. T. 1-2. – Warszawa : Biblioteka Narodowa, 1992. – 2 t. (375 ; 422 s.) – (Z Dziejów Kultury Czytelniczej w Polsce ; 7-8)
16. POEZJA drugiego obiegu wobec kłamstwa propagandy / Danuta Dąbrowska // R u c h L i t. – 1995, z. 5, s. 621-631
17. POZA cenzurą: wrocławska prasa bezdebitowa 1973-1989 / Szczepan Rudka. – Warszawa ; Wrocław : Wydaw. Naukowe PWN, 2001. – 464 s.
18. POZNAŃSKI Czerwiec '56 na znaczkach poczty podziemnej : 1982-1989 / Henryk Brzozowski. – Poznań : „Bonami”, 1996. – 32 s.
19. PRASA Polski Podziemnej : nie publikowane gazetki Biura Informacji i Propagandy – Okręgu Kielce SZP, ZWZ, AK z lat 1940-1943 / [wybór tekstów i oprac.] Stanisława i Władysława Felcmanowie. – Kielce : „Jedność”, 1999. – 431 s.
20. PROBLEMATYKA religijna w prasie wychodzącej poza zasięgiem cenzury w latach 1976-1980 / Wojciech Bogaczyk. – Lublin : Lubelskie Wydaw. NZS [Niezależnego Zrzeszenia Studentów], 1989. – 102 s.
21. PRZED i po. Szkice o poezji krajowej przełomu lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych / Stanisław Barańczak. – Londyn : Aneks, 1988. – 172 s.

22. STRUKTURY nadziei / Grzegorz Nawrocki. Warszawa : Pokolenie, 1988. – 175 s. – (Biblioteka „Reportera”)
Wydawnictwa nielegalne polskie – 1980-1989
23. ŚLADY przełomu : o prozie polskiej 1976-1996 / Przemysław Czapliński. – Kraków : Wydaw. Literackie, 1997. – 265, [3] s. – (Obrazy Współczesności)
24. WIDZIAŁEM wolność w Warszawie / Jerzy Malewski [pseud.] (właśc. Włodzimierz Bolecki). – Londyn : Polonia, 1989. – 216 s.
25. WYDAWNICTWA podziemne w powojennym Krakowie : materiały sesji naukowej odbytej 26 czerwca 1992 roku / Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa. – Kraków : „Secesja”, 1993. – 226 s. – (Rola Krakowa w Dziejach Narodu ; 12)
Zawiera m.in. bibliografię druków zwartych wydanych poza zasięgiem cenzury w Krakowie w latach 1978-1990 / Wojciech Frazik.
26. „ZAPIS” : zarys monograficzny, bibliografia zawartości / Leszek Szaruga. – Szczecin : Wydaw. Naukowe US, 1996. – 67 s. – (Rozprawy i Studia / Uniwersytet Szczeciński ; t. 239)
27. ZBUNTOWANE wiersze : o języku poezji stanu wojennego / Dabort Dobrochna. – Poznań : Wydaw. WiS, 1998. – 278 s.
28. ZIELONA wrona : antologia poezji okresu stanu wojennego / wybór, wstęp i oprac. Danuta Dąbrowska. – Szczecin : „Polskie Pismo i Książka”, 1994. – 253 s.

Bibliografię oprac.:
Urszula Cimoch
Tomasz Mizerkiewicz

BIBLIOGRAFIE OSOBOWE

Jan Twardowski
(1915-2006)

Jan Twardowski – ur. 1.06.1915 – zm. 18.01.2006 – kapłan-poeta. Urodził się w Warszawie w rodzinie inteligenckiej o szlacheckim rodowodzie. W dzieciństwie często przebywał u rodziny, w majątku pod Płockiem, gdzie stykał się z przyrodą i tradycyjnym życiem dworskim. W okresie nauki w Gimnazjum Matematyczno-Przyrodniczym im. T. Czackiego w Warszawie (od 1927) związał

się ze środowiskiem pisma „Kuznia Młodych”. Tam zadebiutował wierszem „Skarga” (1932), publikował lirykę, prozę, recenzje, prowadził rubrykę „Poradnik literacki”. Po zdaniu matury (1935) rozpoczął studia polonistyczne, na Uniwersytecie Warszawskim, przerwane przez wojnę. W czasie okupacji niemieckiej przebywał w Warszawie, uczestniczył w akcji pomocy Żydom. Wstąpił do Armii Krajowej, brał udział w powstaniu warszawskim. Podczas walk na Woli został ranny. Po upadku powstania ukrywał się w miejscowości Końskie pod Kielcami. Pod koniec wojny wstąpił do seminarium duchownego. Ukończył studia filologiczne na UW (1947). W 1948 roku otrzymał święcenia kapłańskie.

Pracował jako wikariusz w parafii, katecheta w Państwowej Szkole Specjalnej w Pruszkowie, w Domu Dziecka w Koszajcu. Po powrocie do Warszawy (1951) m.in. uczył religii w gimnazjum, historii literatury w seminarium duchownym. Był rektorem ss. Wizytek w Warszawie, prowadził duszpasterstwo dzieci i dorosłych, utrzymywał kontakty ze środowiskiem literackim. Równocześnie rozwijał twórczość literacką. Publikował swoje wiersze m.in. w „Tygodniku Powszechnym”, „Przewodniku Katolickim”, „Twórczości”, „W drodze”. Przebywał w Paryżu (1983) jako rekolekcjonista środowisk emigracyjnych, a w 1985 roku w Nowym Jorku, gdzie otrzymał nagrodę Fundacji im. Alfreda Jurzykowskiego.

Pierwszy tomik wierszy „Powrót Andersena” ukazał się w 1937 roku. Od tam twórczość Twardowskiego stopniowo zyskiwała czytelników. Powszechne uznanie przyniósł tomik „Znaki ufności” (1970), co było przełomem w ograniczanych dotąd możliwościach wydawania.

Pisał poezję pełną wiary, prostoty i humoru. Jego wiersze mają formę osobistego zwierzenia, rozmowy czy modlitwy przesiąkniętej dziecięcą ufnością. Rozważania filozoficzne i etyczne kończą zwięzłe aforyzmy. Cała twórczość odzwierciedla miłość poety do Boga, natury i wszelkich żywych stworzeń.

Był laureatem licznych nagród.

Napisał m.in.: poezję – „Powrót Andersena” (1937), „Wiersze” (1959), „Znaki ufności” (1970), „Poezje wybrane” (1979), „W kolejce do nieba” (1980), „Niebieskie okulary” (1982), „Rachunek dla dorosłego” (1982), „Który stwarzasz jagody” (1983), „Nie przyszedłem pana nawracać. Wiersze 1937-1985” (1986), „Sumienie ruszyło” (1989), „Śmiech Pana Boga” (1991), „Nie bój się kochać” (1991), „Śpieszmy się kochać ludzi” (1994 – wybór wierszy), „Rwane prosto z krzaka” (1996), „Niebo w dobrym humorze” (1998); przypowieści, rozmyślenia i anegdoty – „Zapisane w brulionie” (1986), „Wszędy pełno Ciebie” (1991), „Niecodziennik” (1991), „Niecodziennik wtóry” (1995), „Trochę plotek o świętych” (1996); utwory dla dzieci – „Zeszyt w kratkę” (1973), „Nowy zeszyt w kratkę” (1986), „Patyki i patyczki” (1987), „Droga krzyżowa” (1989), „Najnowszy zeszyt w kratkę” (1997); wspomnienia o pisarzach – „Rozmowy pod modrzewiem” (1999).

a. Pozycje zwarte

1. JAN Twardowski : kalendarium życia i twórczości 1915-2002 / Stanisław Grabowski. – Warszawa : Warszawski Dom Handlowo-Wydawniczy, 2004. – 65 s.
2. JAN Twardowski : kapłan-poeta / oprac. Waldemar Smaszcz; Filia Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku. Wydział Humanistyczny. – Białystok : FUW, 1991. – 32 s.
3. JEDYNIEMILOŚĆ ocalleje / z Janem Twardowskim rozmawia Milena Kindziuk. – Warszawa : „Pax”, 1999. – 169 s.
4. „JESTEM bo Jesteś” / z księdzem Janem Twardowskim rozmawia Helena Zaworska. – Kraków : Wydaw. Literackie, 1999. – 152 s.
5. KS. JAN Twardowski : poeta nadziei : życie i twórczość / Waldemar Smaszcz. – Białystok : „Unikat”, 2003. – 125 s.
6. KSIĄDZ Jan Twardowski : szkic o poecie / Stanisław Grabowski. – Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1999. – 197 s.
Bibliogr. książek J. Twardowskiego.
7. KSIĄDZ Jan Twardowski w Białymstoku / Waldemar Smaszcz. – Białystok : Oficyna Wydawnicza Wojewódzkiego Ośrodka Animacji Kultury, 1999. – 50 s.
8. KSIĄDZ Jan w Płocku / Waldemar Smaszcz. – Płock : Książnica Płocka, 2000. – 51 s. : il.
9. LISTY i liściki / Aldona Kraus; [graf. Bożena Abratowska]. – Warszawa : [Ofi], 2005. – 52 s. : fot., il.
Beletrystyka.
10. LUDZIE, których spotkałem : Waldemara Smaszcz rozmowy z ks. Janem Twardowskim. – Wyd. 2 rozsz. – Białystok : „Unikat”. – 227 s.
11. ŁASKĄ zdumiony : moje szczęśliwe wspomnienia / Jan Twardowski; oprac. Jadwiga Marlewska. – Warszawa : „Pax”, 2002. – 149 s.
12. NA POCZĄTKU był wiersz czyli 13 nowych odczytań poezji ks. Jana Twardowskiego / Andrzej Sulikowski. – Kraków : „Znak”, 1998. – 136 s. – („Znak” dla Szkoły)
13. NA PLEBANII w Lesznie / Jan Twardowski opowiada, Waldemar Wojdecki notuje. – Warszawa : Wydaw. Archidiecezji Warszawskiej; Leszno : „Lumen”, 1996. – 85 s. : fot. kolor.
14. NIECODZIENNE rozmowy z księdzem Janem Twardowskim / tekst i fot. Marian Schmidt. – Warszawa : Prószyński i S-ka, 2000. – 146 s. : il.
Zawiera także teksty wierszy J. Twardowskiego.
15. PO WIERSZ tak prosty, że każdy zrozumie : o poezji księdza Jana Twardowskiego / Bogdan Zeler. – Katowice : „Unia”, 2001. – 127 s.

16. POEZJA Jana Twardowskiego w szkole średniej / Urszula Miech. – Cieszyn : „Bakalarz”, 1998. – 90 s.
Bibliogr. s. [92]
17. POEZJA wymiaru sanctum : Kamieńska, Jankowski, Twardowski / Zofia Zarębianka. – Lublin : Wydaw. Towarzystwa Naukowego KUL, 1992. – 208 s. – (Katolicki Uniwersytet Lubelski. Zakład Badań nad Literaturą Religijną; 18)
Bibliogr. s. 193-204
18. ROZMOWA z księdzem Twardowskim / Helena Zaworska – Jan Twardowski. – Wyd. 2. – Kraków : Wydaw. Literackie, 2000. – 152 s. : il.
19. „SERCE czyste...” : świat poetycki ks. Jana Twardowskiego / Andrzej Sulikowski. – Wyd. 2 zm. – Lublin : „Gaudium”, 2001. – 363 s.
Bibliogr.
20. SERDECZNIE niemodny i szczęśliwie zapóźniony : Jan Twardowski w oczach własnych, recenzentów i czytelników / [zebrała i oprac. Aleksandra Iwanowska]. – Poznań : Księgarnia Świętego Wojciecha, 2000. – 324 s. : il. kolor.
Bibliogr. twórczości J. Twardowskiego.
21. ŚPIESZMY się kochać ludzi... / Helena Wolny; przygot. do dr. Stanisław Wolny. – Kielce : „Tarcza”, 2001. – 32 s.
Bibliogr.
22. ŚWIAT poetycki księdza Jana Twardowskiego / Andrzej Sulikowski. – Lublin : Redakcja Wydawnictw KUL, 1995. – 382 s. – (Katolicki Uniwersytet Lubelski. Zakład Badań nad Literaturą Religijną; 23)
Bibliogr. twórczości J. Twardowskiego, s. 324-362
23. TO CO Boskie, to, co ludzkie : materiały z sesji „Poezja religijna, metafizyczna, czy...?” [Wrocław, listopad 1994 r.] / pod red. Rafaela Pyzalki. – Wrocław : Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, 1996. – 112 s.
24. W MISJI słowa : Twardowski, Pasierb, Damrot, Św. Wojciech : Tydzień Kultury Chrześcijańskiej w Kościerzynie 1994-1998 / Tadeusz Linkner. – Pelplin : „Bernardinum”, 1998. – 371 s. : fot., portr.
25. ZGODA na świat / z Janem Twardowskim rozmawia Milena Kindziuk. – Kraków : „M”, 2001. – 268 s. : il.

b. Artykuły

1. ANIOŁ Stróż od moich wierszy / Jan Twardowski; rozm. przepr. Jan Bończa-Szabłowski // *R z e c z p o s p o l i t a*. – 2001, nr 298, s. A17
2. DOBRY Ksiądz Jan // *P o l i t y k a*. – 2006, nr 4, s. 91

3. DUCHOWY elementarz : fenomen poezji księdza Jana Twardowskiego / Wojciech Wencel // *Nowe Państwo*. – 2002, nr 2, s. 55-57
4. DZIECIĘCA wiara / Jan Twardowski; rozm. przepr. Jan Bończa-Szabłowski // *Rzeczpospolita*. – 2005, nr 126, s. A9
5. HUMOR poety [przem.] / Helena Zaworska // *Wprost*. – 2001, nr 12, s. 122
6. JESTEM nastolatkiem / Jan Twardowski; rozm. przepr. Marek Kalinowski // *Gaz. Pol.* – 2000, nr 45, s. 16
7. „JESTEM szczęśliwym księdzem” / Jan Twardowski; rozm. przepr. Anna Przewoźnik, Roman Rataj // *Niedziela*. – 2002, nr 20, s. 32
8. KAWALER Orderu Uśmiechu / Stanisław Grabowski // *Poezja i Dziecko*. – 2005, nr 1, s. 33-37
 Posłowie do książki „Jan Twardowski dzieciom”.
9. KS. JAN Twardowski / Teresa Ferenc, Zbigniew Jankowski // *Topos*. – 2000, nr 1, s. 88-89
10. KS. JAN Twardowski : (01.06.1915-18.01.2006) / Mariusz Kubik // *Gaz. Wybor.* (Stołeczna). – 2006, nr 19, s. 9
11. KSIĄDZ Jan Twardowski – poeta Ewangelii / Ryszard Zajączkowski // *Nasz Dziennik* (Wyd. 3). – 2006, nr 18, s. 10
12. KSIĘDZA Jana Kościół ogromny / Jan Turnau // *Gaz. Wybor.* – 2006, nr 17, s. 19
13. KONSTRUKCJE przezroczyści albo mała teoria „uczonego analfabetyzmu” [ref.] / Andrzej Skrendo // *Fa-Art*. – 2002, nr 1, s. 108-113
14. KU WARTOŚCIOM / Magdalena Kotowicz // *Polonistyka*. – 2004, nr 9, s. 21-24
15. „LUBIĘ pisać dla dzieci” / Jan Twardowski; rozm. przepr. Teresa Dziurzyńska // *Wychow. w Przedszk.* – 2002, nr 1, s. 12-15
16. LUDZIE polskiej książki / oprac. Barbara Petrozolin-Skowrońska // *Wydawca*. – 2001, [nr] 1, s. 26-28, 30
 M.in. Jan Twardowski.
17. METAFIZYKA przystosowana : o wierszach ks. Jana Twardowskiego / Tomasz Żukowski // *Bez Dogmatu*. – 2000, nr 46, s. 29-30
18. MIEJSCE poety / Piotr Śliwiński // *Dekada Lit.* – 2002, nr 3/4, s. 19-22
19. MILCZENIE Boga / Jerzy Łoziński // *Twórczość*. – 2000, nr 5, s. 152-154
20. MIŁOŚĆ widzi najlepiej / Jan Twardowski; rozm. przepr. Katarzyna Janowska, Piotr Mucharski // *Tyg. Powsz.* – 2006, nr 5, s. 11
 Zapis wywiadu udzielonego w audycji „Rozmowy na nowy wiek” w Programie 1 TVP.

21. MISTRZ słowa i życia / Waldemar Smaszcz; rozm. przepr. Adam Białous // *Nasz Dziennik* (Wyd. 3). – 2006, nr 30, s. 11
22. „MOJĄ ojczyzną jest rzeka” / Jan Twardowski; rozm. przepr. Zygmunt Kowalczyk // *Pro Libris*. – 2001, nr 1, s. 92-94
23. NIEWIDOMA dziewczynka czyli wszyscy jesteśmy niewidomi / Małgorzata Satora // *Poezja i Dziecko*. – 2004, nr 2, s. 49-55
24. ODKRYJMY mądrość na nowo / Jan Twardowski; rozm. przepr. Anna Jarmusiewicz // *Rzeczpospolita*. – 2000, nr 42, s. D6
25. ODSZEDŁ Poeta / Milena Kindziuk // *Niedziela* (A). – 2006, nr 5, s. 15
26. ODWROTNIE / Adam Boniecki // *Tyg. Powsz.* – 2006, nr 5, s. 9
27. POETA bliski człowiekowi // *Nasz Dziennik* (Wyd. 2). – 2006, nr 17, s. 10
28. POETA najbardziej kochany / Krzysztof Masłoń // *Rzeczpospolita*. – 2006, nr 16, s. A11
29. POEZJOZIELNIK / Ryszard Matuszewski // *Gaz. Wybor.* – 2001, nr 300, dod. s. 14-15
30. POLNĄ ścieżką do nieba / Natalia Budzyńska // *Przew. Katol.* – 2006, nr 5, s. 10-11
31. PRZED portalem w Krakowie : z cyklu „Album spotkań z ks. Janem Twardowskim” / Andrzej Sulikowski // *Fraza*. – 2000, nr 3, s. 200-205
32. „PRZEMIJAMY by przetrwać” / Jarosław Borowiec // *Tyg. Powsz.* – 2006, nr 5, s. 14-15
33. „...SERCE daleko bo obok...” / Krzysztof Tomaszewski // *Poez. Dzisiaj*. – 2002, nr 25/26, s. 260-262
34. SŁOWNIK poetów dla dzieci : Stanisław Grochowiak, Jan Twardowski, Ludwik Wiszniewski / Jędrzej Konieczka // *Poez. i Dziec.* – 2003, nr 1, s. 35-42
35. SMUTEK i wdzięczność / Bohdan Urbankowski // *Gaz. Pol.* – 2006, nr 4, s. 14-15
36. SPIESZMY się kochać życie : o księdzu Janie Twardowskim / Agnieszka Dorota Kawka // *Not. Wyd.* – 2000, nr 10, s. 30-33
37. TESTAMENT księdza Twardowskiego / Wojciech Wencel // *Ozon*. – 2006, nr 4, s. 58-60
38. UMARŁA klasa : z cyklu „Album spotkań z ks. Janem Twardowskim” / Andrzej Sulikowski // *Pogranicza*. – 2000, nr 5, s. 58-64
39. WARTOŚĆ Izy / Paweł Ferenc // *Prz. Powsz.* – 2000, nr 7/8, s. 80-85
40. WIERSZE z lepszego świata / Piotr Śliwiński // *Newsweek Polska*. – 2006, nr 4, s. 88-90

41. „WIERZĘ, że wytłumaczysz, kiedy mi zamkniesz oczy” / Jan Twardowski; rozm. przepr. Krystyna Czuba // *Nasz Dziennik* (Wyd. 2). – 2006, nr 29, s. 12
42. WSPOMNIENIE o ks. Janie Twardowskim / Jan Bończa-Szabłowski, Józef Życiński, Piotr Wojciechowski // *Rzeczpospolita* (W 3). – 2006, nr 18, s. A10
43. WYPOMINKI za śp. ks. Jana Twardowskiego / ks. Tymoteusz // *Nasz Dziennik* (Wyd. 2). – 2006, nr 29, s. 10-11
44. Z TĘSKNOTY za Prawdą / Aleksandra Iwanowska // *Rzeczpospolita*. – 2005, nr 118, dod. s. 6-7
45. ZA CO (nie) kochamy księdza Twardowskiego / Piotr Śliwiński // *Polonistyka*. – 2003, nr 3, s. 137-140
46. ZA WSZYSTKO : księdzu Janowi Twardowskiemu na 90-lecie / Tomasz Fiałkowski // *Tyg. Powsz.* – 2005, nr 24, s. 20
47. ZDZIWIENIE / Paweł Ferenc // *Twórczość*. – 2000, nr 5, s. 154-155
48. ZDZIWIENIE : wyprawa w świat księdza Jana Twardowskiego / Jan Grzegorzczak // *W Drodze*. – 2001, [nr] 8, s. 4-20
49. ŻYCIE jak różaniec / Milena Kindziuk // *Nasz Głos*. – 2006, nr [2], s. 33-34
50. ŻYCIE moje jak różaniec / Aneta Jezierska // *Nasz Dziennik* (Wyd. 3). – 2006, nr 30, s. 2

III. MATERIAŁY REGIONALNE

A. PRZEGLĄD NOWOŚCI REGIONALNYCH

BORWIŃSKI Jerzy

Zabytkowe okna i drzwi w Poznaniu : [album] / red. i oprac. Agata Wawraszek; tłum. Kornelia Śmigielska. – Poznań: Wydaw. Miejskie, 2005. – 157 s. : fot., rys.

Zabytkowa stolarka okienna i drzwiowa od XVII do XX wieku w rysunku i fotografii.

CZARNKÓW na dawnej pocztówce : [album] / zespół red. Elżbieta Gajda [i in.]; tłum. Joanna Stanclik. – Czarnków: Wydaw. Nadnoteckie Echa, 2005. – 192 s. : fot.

Tekst także w jęz. niemieckim

Wybór pocztówek z widokami Czarnkowa od końca XIX wieku do II wojny światowej.

DOMASŁOWSKI Jerzy

Kościół ewangelicko-augsburski w Poznaniu i w zachodniej Wielkopolsce w latach 1919-2005. – Poznań: Parafia Ewangelicko-Augsburska w Poznaniu, 2005. – 176 s., [24] s. tabl. : fot., il., portr.

Historia i dzień dzisiejszy kościoła ewangelicko-augsburskiego w Poznaniu i wybranych miejscowościach Wielkopolski.

[DWIEŚCIE dwa razy] 202 x Wielkopolska / pod red. Włodzimierza Łęckiego; Paweł Anders [i in.]. – Poznań: Wydaw. Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu, 2005. – 494 s. : fot.

Kolejna, rozszerzona edycja przewodnika krajoznawczego po Wielkopolsce.

GOSPODAROWANIE wodą w Wielkopolsce : praca zbiorowa / pod red. Krzysztofa Kasprzaka. – Poznań: Wydaw. „Abrys” Spółka z o.o., 2005. – 86 s. : il., tab., wykr.

Publikacja zawiera materiały konferencji „Gospodarowanie wodą w Wielkopolsce – nowe szanse i wyzwania” zorganizowanej w 2004 roku.

HANDKE Krzysztof, HANDKE Piotr, WAWRZY尼亚K Jarosław

Kwaterna Powstańców Wielkopolskich 1918-1919 na cmentarzu w Lesznie.
– Leszno: Instytut im. Gen. Stefana „Grota” Roweckiego, 2005. – 152 s. : fot.,
il., portr. – (Biblioteka „Grota”; nr 16)

Biogramy powstańców uzupełnione dokumentami i fotografiami.

INFORMATOR o stowarzyszeniach kulturalnych, regionalnych i społecznych, związkach twórczych, fundacjach i agencjach artystycznych województwa wielkopolskiego. – Poznań: Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu. – 175 s. – (Informator Województwa Wielkopolskiego)

Informator zawiera wizytówki organizacji i stowarzyszeń działających na rzecz popularyzacji kultury, nauki i edukacji oraz upowszechniania historii i tradycji regionu.

JANUSZKIEWICZ Marcin J., PLESKACZYŃSKI Adam

Księga różnaitości wielkopolskich. – Poznań: Wydaw. Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu, 2006. – 319 s. : fot., il., portr. – (Biblioteka „Kroniki Wielkopolski”)

Wybór ciekawostek dot. historycznej i współczesnej Wielkopolski.

KALENDARIUM Solidarności w Rogoźnie [pow. Oborniki] 1980/1981 / oprac. Angelika Pilarska, Krzysztof Działo; Komitet Obchodów 25 rocznicy Powstania Solidarności, Muzeum Regionalne w Rogoźnie; fot. Bernard Kopaniarz [i in.]. – Rogoźno: Rogozińskie Centrum Kultury, 2005. – 51, VIII s. : fot., il.

Dzieje NSZZ „Solidarność” w Rogoźnie na tle wydarzeń w regionie i kraju.

KALENDARZ imprez kulturalnych województwa wielkopolskiego [na rok] 2006 / Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu. – Poznań: WBPICAK, 2006. – 383 s.

Na okładce podtytuł: Rok Mozartowski. Rok Giedroycia

KOŁO Śpiewacze Halka [w Chodzieży] 1920-1965 / Krystyna i Roman Kabat, Zygmunt Hornowski / pod red. Henryka Zydorczaaka; Towarzystwo Miłośników Ziemi Chodzieskiej. – Chodzież: Miejska Biblioteka Publiczna w Chodzieży im. Stefana Michalskiego, 2005. – 186 s. : fot., il., portr. – (Zasłużeni dla Ziemi Chodzieskiej; t. 4)

Historia chóru w Chodzieży. Zawiera m.in. kalendarium działalności oraz biogramy i wykaz członków.

KSIĄŻKI o Wielkopolsce wydane w 2004 roku : (wybór) / Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu. – Poznań: WBPiCAK, 2005. – 101 s.

Bibliografia zawiera 408 opisów książek poświęconych Wielkopolsce wydanych w 2004 roku wraz z indeksami autorskim i rzeczowym.

KSIĘGA pamiątkowa I Liceum Ogólnokształcącego w Lesznie / red. Zdzisław Adamczak, Aleksander Piwoń. – Leszno: I LO, 2005. – 352 s. : fot.

Historia szkoły wydana z okazji jubileuszu 450-lecia. M.in. wykazy pracowników i absolwentów.

KURZAWA Zofia, KUSZTELSKI Andrzej

Historyczne kościoły Poznania : przewodnik / fot. Brunon Cynałowski [i in.]; red. Dorota Drzewiecka, Maria Jankowska. – Poznań: Księgarnia św. Wojciecha, 2006. – 253 s. : fot.

Historia, architektura i wystrój wnętrz najstarszych kościołów Poznania. W części wstępnej omówienie roli miasta jako ośrodka kościelnego od XIII wieku do współczesności.

LESZCZYŃSKIE impresje : plener malarski Leszno 2005 / oprac. Izabela Topczewska. – Leszno: Centrum Kultury i Sztuki w Lesznie, 2005. – Teka, (12) k. : il.

Reprodukcje prac uczestników pleneru na kolorowych pocztówkach.

ŁAZUGA Waldemar

Znany i nieznaną prezydent Poznania : rzecz o Jarogniewie Drwęskim / red. Joanna Gaca-Wyczółkowska; oprac. graf. Anna Pawlak. – Poznań: Wydaw. Miejskie, 2005. – 246 s. : fot., il., portr.

Życie i działalność prezydenta Poznania w okresie międzywojennym (1875-1921) w obszernej monografii opracowanej przez poznańskiego historyka.

ŁOSIŃSKI Włodzimierz

Historia sportu w powiecie wągrowieckim [1923-2000] : suplement / Ośrodek Sportu i Rekreacji w Wągrowcu. – Wągrowiec: „M-Druk”, 2005. – 245 s. : fot., tab.

Uzupełnienie publikacji wydanej w 2000 roku.

NA CZTERY fajerki : czyli znani poznaniacy gotują / teksty M. Derwich [i in.]. – Poznań: Kwartet, 2005. – 153 s. : fot., portr.

Upodobania kulinarne przedstawicieli różnych środowisk oraz przepisy ulubionych potraw.

OCALIĆ od zapomnienia : dzieje Szkoły Podstawowej nr 4 im. Adama Mickiewicza w Lesznie / zespół red. Krzysztof Adamczak [i in.]. – Leszno: SP nr 4, 2005. – 48 s. : fot.

Publikacja wydana z okazji jubileuszu 85-lecia szkoły.

PATRONI wielkopolskich ulic / zebrał i oprac. Paweł Anders. – Poznań: Wydaw. Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Centrum Animacji Kultury, 2006. – 297 s., [32] s. tabl. : fot., portr. – (Biblioteka „Kroniki Wielkopolski”)

Słownik biograficzny. Na fotografiach tablice pamiątkowe, pomniki i inne pamiątki historyczne poświęcone indywidualnym i zbiorowym patronom ulic.

[PIĘTNASTOLECIE] 15-lecie Nauczycielskiego Kolegium Języków Obcych w Kaliszu 1990-2005 / red. Małgorzata Wrotkowska. – Kalisz: NKJO w Kaliszu, 2005. – 95 s. : fot., il.

Historia szkoły oraz wykazy pracowników i absolwentów.

PLAN rozwoju miasta Poznania na lata 2005-2010 : wyciąg : studia nad kierunkami rozwoju miasta / red. Janusz Meissner, Małgorzata Felczak; Urząd Miasta Poznania. Wydział Rozwoju Miasta. – Poznań: Wydaw. Miejskie, 2005. – 135 s. : pl.

Publikacja zawiera analizy i opinie na temat priorytetów w planach rozwoju miasta na wymienione lata.

POSTAWY społeczno-religijne archidiecezjan poznańskich : praca zbiorowa / pod red. Witolda Zdaniewicza i Sławomira H. Zaręby; Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC. – Poznań: Księgarnia św. Wojciecha, 2005. – 273 s. : tab., wykr.

Publikacja z zakresu socjologii religii zawiera kilkanaście publikacji na temat religijności wiernych kościoła rzymskokatolickiego w archidiecezji poznańskiej w kontekście społecznym.

POWIATY województwa wielkopolskiego. – Poznań: US, 2005. – 23 s. : tab., wykr.

Informacja statystyczna za 2004 rok.

POZNAŃ we wczesnym średniowieczu. T. 5 / pod red. Hanny Kócki-Krenz; Instytut Prahistorii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. – Poznań: Wydaw. Poznańskie sp. z o.o., 2005. – 393 s. : fot., il., wykr.

Publikacja zawiera wyniki badań archeologicznych Instytutu Prahistorii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza na Ostrowie Tumskim w Poznaniu.

POZNAŃSKI bedeker kulturalny / pod red. Grzegorza Luterka i Włodzimierza Filipka; oprac. graf. Szymon Wójciak. – Poznań: Stowarzyszenie Czasu Kultury, 2005. – 203 s. : fot.

Druga edycja przewodnika po instytucjach kultury i życiu kulturalnym Poznania.

PRZEMĘCKI Park Krajobrazowy / tekst Bogdan Kucharski; fot. Z. Szmidt; Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Centrum Animacji Kultury. Regionalna Pracownia Krajoznawcza w Poznaniu. – Poznań: Wydaw. WBPICAK, 2006. – 11 s. : fot., pl. – (Zwiedzamy Wielkopolskę)

Trasa turystyczna po miejscowościach położonych na terenie parku.

RADA Społeczna przy Arcybiskupie Metropolicie Poznańskim : oświadczenia 2002-2005. – Poznań: Księgarnia Świętego Wojciecha, 2006. – 65 s.

Skład i regulamin pracy rady oraz wybór dokumentów.

RANIEWSKI Krzysztof

Rody ziemi wolsztyńsko-babimojskiej. – Wolsztyn: Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Wolsztyn, 2005. – 400 s. : fot., il., portr. – (Ocalić od Zapomnienia)

Na okładce podtytuł: Historia najstarszych rodów. Tablice genealogiczne. Ludzie, dokumenty, fotografie.

SUKNIA wydaje ludzkie obyczaje : wielkopolskie stroje ludowe w zbiorach Muzeum Etnograficznego : [katalog wystawy] / oprac. Iwona Rosińska; wprowadzenie Andrzej Brencz; red. Małgorzata Waller; tłum. Katarzyna Turcka, Marcin Turcki. – Poznań: Muzeum Narodowe w Poznaniu, 2005. – 123 s. : fot.

Wystawa w Muzeum Etnograficznym w Poznaniu. Tekst także w jęz. angielskim

Katalog zawiera omówienie i kolorowe fotografie elementów stroju ludowego z różnych zakątków Wielkopolski.

WALORY przyrodnicze doliny Cybiny i ich ochrona / pod red. Ryszarda Goldyna, Bogdana Jackowiaka i Jerzego Błoszyka. – Poznań: Wydaw. Kontekst, 2005. – 96 s. : fot., tab., wykr.

Środowisko geograficzne, flora, fauna i walory przyrodnicze doliny rzeki Cybiny.

WIELKOPOLSKA a Unia Europejska / red. nauk. Zbigniew Drozdowicz. – Poznań: Wyższa Szkoła Umiejętności Społecznych, 2005. – 145 s. : tab., wykr.

Wybór opracowań przedstawionych na konferencji naukowej zorganizowanej w 2004 roku. Publikacje dotyczą gospodarki, samorządu terytorialnego, życia muzycznego oraz oświaty i szkolnictwa wyższego w procesie integracji regionu z Unią Europejską.

WIELKOPOLSKIE zamki : [album] / teksty Maria Strzałko, Róża Kąsinowska; fot. Karol Budziński [i in.]; oprac. graf. Tadeusz Sawa-Borysławski. – Poznań: Wydaw. WBPiCAK, 2006. – 112 s. : fot., il., pl.

Tekst także w jęz. angielskim

Prezentacja zachowanych budowli obronnych w Wielkopolsce.

WIELKOPOLSKIE Zeszyty Folkloru / red. Elżbieta Sośnicka. – 2005, nr 1. – Poznań: Wydaw. Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu, 2005. – 97 s.

Tytuł: Wielkopolski folklor taneczny

WIERNI Niepodległej. (III) / pod red. Jerzego Zielonki; fot. Bogdan Ludowicz; Starostwo Powiatowe w Kościanie. – Kościan: Kościańska Oficyna Literacka „Wersel”, 2005. – 79 s. : fot., il., portr.

Publikacja zawiera pięć prac poświęconych losom kościoła katolickiego na ziemi kościańskiej w okresie II wojny światowej, m.in. biogramy i wspomnienia księży.

Z WIZYTĄ w Miłosławiu / tekst Bogdan Kucharski; fot. Z. Szmidt; Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Centrum Animacji Kultury. Regionalna Pracownia Krajoznawcza w Poznaniu. – Poznań: Wydaw. WBPiCAK, 2006. – 15 s. : fot., pl. – (Zwiedzamy Wielkopolskę)

Trasa turystyczna Poznań – Miłosław – Poznań.

ZABYTKOWE klasztory w Wielkopolsce : [album] / oprac. tekstów Piotr Maluśkiewicz; fot. Karol Budziński [i in.]; oprac. graf. Jacek Grześkowiak; tłum. Zbigniew Nadstoga. – Poznań: Wydaw. Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i

Centrum Animacji Kultury w Poznaniu, 2006. – 317 s. : fot. mapa. – (Biblioteka „Kroniki Wielkopolski”)

Tekst także w jęz. angielskim

Prezentacja 51 obiektów architektonicznych położonych na obszarze województwa wielkopolskiego.

B. IMPREZY KULTURALNE W BIBLIOTEKACH PUBLICZNYCH WOJ. WIELKOPOLSKIEGO

(grudzień 2005–luty 2006)

W wielkopolskich bibliotekach publicznych w omawianym okresie najczęściej imprez zorganizowano z okazji Św. Mikołaja oraz Świąt Bożego Narodzenia i Nowego Roku. Odbýwały się spotkania oplatkowe przy choince, wystawiano jasełka, śpiewano kolędy i pastoralki, wykonywano dekoracje i kartki świąteczne, przedstawiano tradycyjne zwyczaje i obrzędy, organizowano huczne bale karnawałowe.

Podczas ferii zimowych proponowano dzieciom i młodzieży udział w zajęciach plastycznych, konkursach i zabawach literackich. Organizowane były wycieczki do kin i muzeów, zabawy na wolnym powietrzu, warsztaty internetowe i głośne czytanie. Najczęściej wykorzystywane motywy literackie to Kubuś Puchatek i baśnie H.Ch. Andersena. Świętowano również Dzień Babci, Dzień Dziadka oraz Walentynki.

Liczne małe formy popularyzatorskie poświęcono rocznicom pisarzy (m.in. W. Reymonta, A. Mickiewicza, K.K. Baczyńskiego, J. Szaniawskiego, D. Terakowskiej, A.A. Milne, H.Ch. Andersena, J. Londona).

Grudzień

Bojanowo (pow. Rawicz)

- Cykl historyczny „Bojanowo wczoraj i dziś” – spotkania (również w styczniu i lutym)
- Galeria Jednego Obrazu „Kościuszkowiec” K. Kleiber

Chodzież

Kulinarne specjalja z 64 krajów świata – wystawa

- Promocja III części wydawnictwa „Zasłużeni dla Ziemi Chodzieskiej” pt. „Kolo śpiewacze HALKA 1920-1965”

Dąbie (pow. Koło)

- Spotkanie z poezją Jana Kasprówicza
- Spotkanie z poezją Siergieja Jesienina

Dobrzyca (pow. Pleszew)

- Gminny przegląd „Naśladowujemy gwiazdy estrady”
- Projekcja filmu „Chłopi” Władysława Reymonta w 80 rocznicę śmierci pisarza połączona z wystawką utworów oraz materiałów biograficznych

Gostyń

- Prelekcja Andrzeja Kostołowskiego – „Pobyty Adama Mickiewicza w Wielkopolsce” + wystawa „Adama Mickiewicza wielkopolskie siedem miesięcy”
- „Kartka 2005” – wystawa pokonkursowa

Kalisz

- Promocja książki Urszuli Camborini pt. „Wiersze dla Elizy” połączona z inscenizacją i występami dzieci (Centrum Kultury i Sztuki w Kaliszu)
- Spotkanie z Igą Kozłowską i jej książką „Teatr w Kaliszu w okresie II Rzeczypospolitej” z udziałem Huberta Stanisława Pałęckiego
- Spotkanie z Lidią Balcerzak-Krawczyńską (Filia nr 3, Zakład Karny w Kaliszu)
- 150 rocznica śmierci Adama Mickiewicza – spotkanie z Wandą Liberską (Filia nr 5)
- Czy ONZ spełnia wizję swoich założycieli – podsumowanie konkursu (Biblioteka Główna)
- Solidarność – związek, który przyniósł nam wolność – podsumowanie konkursu (Sala Receptyjna Ratusza)
- Ekslibris komputerowy i nie tylko – wystawa prac Joanny Dudek

Kępno

Powiatowa Biblioteka Publiczna

- Spotkanie autorskie z poznańskim pisarzem i poetą Stanisławem Leonem Machowiakiem. W spotkaniu udział wzięli członkowie Kępińskiego Koła Polskiego Związku Niewidomych oraz młodzież z Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych Nr 1 w Kępnie

Kobylin (pow. Krotoszyn)

- Konkurs plastyczny na ilustrację do bajek Adama Mickiewicza
- Konkurs czytelniczy na znajomość wybranych utworów Adama Mickiewicza

Koło

- Prelekcja J.S. Mułty na temat „Henryk Sienkiewicz – laureat literackiej Nagrody Nobla”

Kościan

Miejska Biblioteka Publiczna

- Wystawy:
 - ~ „Zmierzch i przemijanie” – wystawa fotograficzna z Objazdowej Galerii Wielkopolskiej Fotografii WBPiCAK w Poznaniu
 - ~ Zimowe wieczory z książką
 - ~ „Mickiewicz pędzłem malowany” – wystawa prac z konkursu plastycznego ogłoszonego w 150 rocznicę śmierci poety
- Spotkanie z Bogusławą Sochańską – dyrektorem Duńskiego Instytutu Kultury i rozstrzygnięcie konkursu „Piszę razem z Andersenem”
- Islandzkie Boże Narodzenie. Performance Elżbiety Arso-Cwalińskiej oparty na Sagach Wikingów i muzyce islandzkiej – z udziałem Jerzego Cwalińskiego (poezja) i Krzysztofa Sowińskiego (fortepian)
- „W krainie rzek, pól i lasów – Adam Mickiewicz w Wielkopolsce”. Prelekcja Hanny Kaczmarek dla młodzieży Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych w Kościanie
- 75 lat Klubu Sportowego „Pogoń” w Śmiglu. Wykład Huberta Zbierskiego połączony z promocją publikacji o Klubie (Z cyklu wykładów Towarzystwa Miłośników Ziemi Kościańskiej)
- Rozstrzygnięcie IV edycji konkursu czytelniczego „Wybieramy Mistrza Pięknego Czytania 2005”
- Życie i twórczość Adama Mickiewicza – prelekcja dla dzieci
- Spotkanie autorskie z Urszulą Ciszewską, poetką z Racotu – Klub Miłośników Książki
- W każdy wtorek i czwartek odbywały się spotkania dzieci 2-5 lat (nie uczęszczających do przedszkola) w Klubie „Trąbka Bombka”. W Klubie odbywały się zajęcia plastyczne, zabawy ruchowe, czytanie książek (również w styczniu i lutym)

Krotoszyn

- Powstanie Wielkopolskie – wystawa
- Z tradycjami na wesoło – turniej pytań i zagadek oraz zabawy sprawnościowe (Oddział dla Dzieci)
- „Latający kufer” – warsztaty interdyscyplinarne prowadzone przez Tadeusza Wieczorka i Wojciecha Nowaka z Centrum Sztuki Dziecka w Poznaniu (Oddział dla Dzieci)

Leszno

Wystawy:

„Galeria za Regalami”:

- „Chopin w plakacie” – wystawa plakatów z kolekcji Jacka Jaroszyka
- „Moje miejsce na ziemi” – wystawa prac plastycznych nagrodzonych i wyróżnionych w konkursie organizowanym przez Leszczyńskie Stowarzyszenie Dzieciom Niepełnosprawnym

„Galeria Lochy”:

- „Hans Christian Andersen” – wystawa z okazji 200 rocznicy urodzin pisarza (wspólnie z Duńskim Instytutem Kultury)

Imprezy:

- Spotkanie z Tomaszem Trojanowskim z cyklu „Rodzinne Wieczory” – dla rodziców z dziećmi
- Prezentacja książki Krzysztofa Handkego, Piotra Handkego i Jarosława Wawrzyniaka pt. „Kwatera powstańców wielkopolskich 1918-1919 na cmentarzu w Lesznie”
- „Poetycka choinka” z udziałem leszczyńskich poetów. Podczas wieczoru wiersze prezentowali: Eleonora Biberstajn, Krystyna Grys, Tadeusz Hofmański, Wojciech Hofmański, Elżbieta Kuśnierek, Andrzej Waldman. Spotkanie prowadziła Maria Magdalena Pocgaj
- „Dyżur poetycki” dla młodzieży pełnił Jerzy Grupiński

Lipka (pow. Złotów)

- Konkurs na Szopkę Betlejemską oraz pokonkursowa ekspozycja prac w kościele w Lipce

Lipno (pow. Leszno)

- „Helena Gordziej wśród nas” – wystawa książek
- „Poznajemy baśnie autorów europejskich” – wieczór baśni braci Grimm dla dzieci (Filia Wilkowice), również w styczniu

Luboń (pow. Poznań)

- Spotkanie z Grzegorzem Kasdepke – autorem książek dla dzieci, promocja książek
- „W towarzystwie Aniołów” – wernisaż Karoliny Czechowskiej i Małgorzaty Błaszkievicz
- „W towarzystwie Aniołów” – koncert na harfie w wykonaniu Cecylii Matysik
- Promocja książki „Obelnik” – spotkanie z autorem Konradem Kaczmarciem

- Z cyklu Naturalne metody leczenia – Bioenergoterapia, Seanse terapeutyczne w wykonaniu bioenergoterapeutów
- Spotkanie w Klubie Ludzi Niewidomych i Słabo Widzących „Promyk” (również w styczniu i lutym)
- „Kolorowe malowanie” – działania plastyczne dla dzieci, pod kierunkiem plastyka Anny Przybylskiej (również w styczniu i lutym)
- „Wigilijny witraż” – spektakl rodzinny dla dzieci, rodziców i dziadków – pantomima w wykonaniu Magdaleny Bloch i Chrześcijańskiej Grupy Teatralnej

Łubowo (pow. Gniezno)

- Wystawa haftów i obrazów „Zręczne ręce”

Margonin (pow. Chodzież)

- „Wiem, bo czytam i myślę” – podsumowanie całorocznego konkursu

Nowy Tomyśl

- Z cyklu: „Twórca i jego dzieło”:
 - ~ Spotkania z Martą Fox – poetką, powieściopisarką, felietonistką, autorką młodzieżowych bestsellerów (także w BPG Kuślin i BPMiG w Zbąszyniu)
 - ~ Spotkanie z Kazimierzem Szymeczko – autorem książek dla dzieci, m.in. „Pomalowana historia” i „Ziemia Budzika” (także Filia w Bukowcu i Filia w Sątopach)
 - ~ Wieczór kołęd i pastorałek – w programie wieczoru m.in. „Betlejem polskie” z tekstami A. Sobczaka i muzyką kompozytorów poznańskich w wykonaniu Rodziny Powaliszów i przyjaciół

Ostrów Wielkopolski

- Ostrowscy poeci o poezji – spotkanie autorskie
- Krajobrazy przyrodnicze – wystawy
- Wielkopolska Press Photo – wystawa

Radawnica (pow. Złotów)

- „Rodzina i tradycje” – wystawa prac uczniów klas IV (Filia w Świątej)
- „Drzewo genealogiczne mojej rodziny” – wystawa (Filia w Świątej)

Rawicz

- „Wielkopolskim szlakiem Mickiewicza” – konkurs dla młodzieży gimnazjalnej

Słupca

- Spotkanie z poetką Izabellą Klebańską

- Konkurs literacki pt. „Legenda o powiecie słupeckim”
- Przedstawienie pt. „Złotowłosa” dla dzieci ze Świątlicy Socjoterapeutycznej w Słupcy

Śmigiel (pow. Kościan)

- „W Krainie Rzek, Pól i Lasów – Adam Mickiewicz w Wielkopolsce” – wykład Hanny Kaczmarek dla uczniów Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego w Śmiglu

Trzcianka

- 250. rocznica urodzin Stanisława Staszica:
 - ~ W kręgu tradycji Stanisława Staszica – wystawa
 - ~ Rozstrzygnięcie konkursu „Stanisław Staszic – myśliciel, pisarz, uczonek”
 - ~ Sympozjum:
 - ≈ Próba biografii – Józef Olejniczak
 - ≈ Stanisław Staszic w anegdocie – Maciej Ursuski
 - ≈ Staszyciana ze zbiorów Powiatowej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Pile – prezentacja multimedialna (Maria Bochan)

Trzcinica (pow. Kępno)

- Konkurs czytelniczy na najciekawszą wypowiedź „Dlaczego czytamy książki?”, w ramach projektu „Tydzień Czytelnictwa w Gminie Trzcinica oraz w Powiecie Kępińskim – Książka to ważna sprawa”
- Współorganizowanie z Towarzystwem Przyjaciół Lasek „LUKUS” obchodów Dni Lasek w ramach Dni Wielkopolski. Podczas obchodów otwarto wystawę „Zasłużony społecznik – F. Stodolski” (Filia Laski)

Turek

- Warsztaty literackie dla uczniów gimnazjów i szkół średnich – Artur Jurgawka (również w styczniu i lutym)
- Polska Mapa Baśni – wystawa pokonkursowa (również w styczniu)

Wolsztyn

- Galeria Biblioteki „Rody Ziemi wolsztyńsko-babimojskiej” – wystawa
- Uniwersytet Poezji nad Dojcą – „Poznańscy poeci metafizyczni” – spotkanie z poznańskimi poetami Tadeuszem Żukowskim, Romanem Bąkiem i Sergiuszem Sterną-Wachowiakiem
- Rozstrzygnięcie konkursu ph. „Jak zapobiegać agresji wśród dzieci i młodzieży”
- Rozstrzygnięcie konkursu ph. „Konkurs wiedzy o AIDS”
- Rozstrzygnięcie konkursu ph. „AIDS – słyszałem...” list do przyjaciela

Zduny (pow. Krotoszyn)

- Spotkanie autorskie z Tomaszem Trojanowskim – autorem książki „Kocie historie” (Zduny, Baszków)

Złotów

- „Krasomówcy są poetami państwa, tak jak poeci są krasomówcami narodu” – spotkanie autorskie z Barbarą Wachowicz
- „Artystyczne warsztaty malowania bombek choinkowych” – zajęcia z Krystyną Magdziak

Styczeń

Bojanowo (pow. Rawicz)

- Galeria Obrazu: K. Kleiber „Pejzaże”

Budzyń (pow. Chodzież)

- „Warszawa – Stolica Polski” – wystawa książek w rocznicę wyzwolenia

Chodzież

- Motyw chleba w literaturze i sztuce – wystawa, również w lutym
- Wiedza o kulturze – cykl spotkań edukacyjnych z młodzieżą szkolną
- Symbol chleba – spotkanie z Ewą Piotrowską z cyklu „Kolekcje – ludzkie pasje i talenty”

Dąbie (pow. Koło)

- Spotkanie z poezją Krzysztofa Kamila Baczyńskiego

Dobrzyca (pow. Pleszew)

- Projekcja filmu „Niezwyczajna przygoda Kubusia Puchatka” w 50 rocznicę śmierci Alana Aleksandra Milne’a – wystawka „Wszyscy kochają Kubusia Puchatka”, kalendarium życia i twórczości pisarza

Grzegorzew (pow. Koło)

- Pogadanka – „Światowy Dzień Walki z AIDS”

Kalisz

- Spotkanie ze Zbigniewem Przychodniakiem i Magdaleną Piotrowską z UAM, redaktorami książki „Mickiewicz daleki i bliski” – z udziałem Piotra Dustera
- Wystawa: Książki z dedykacją – autografy i dedykacje na dokumentach ze zbiorów Biblioteki Głównej (także w lutym)

Kępno

Powiatowa Biblioteka Publiczna

- V edycja Konkursu Poezji Religijnej o zasięgu regionalnym zorganizowana przez Zarząd Diecezjalny Akcji Katolickiej Diecezji Kaliskiej. W konkursie wzięły udział dzieci ze szkół podstawowych
- Sztab Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy mieszczący się w Powiatowej Bibliotece Publicznej w Kępnie zorganizował XIV Finał Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy w Hali Widowiskowo-Sportowej KOSiRu w Kępnie
- Uroczyste rozstrzygnięcie III edycji konkursu literackiego pn. „Przydrożny Kwiat”, zorganizowanego przez Kępińskie Towarzystwo Edukacyjno-Kulturalne „DROGA”. Rozstrzygnięcie konkursu zostało połączone z promocją książki, zawierającej nagrodzone w tym roku utwory, zilustrowanej fotografiami współpracujących z Biblioteką Powiatową młodych fotografików

Samorządowa Biblioteka Publiczna

- X finał konkursu historycznego „Dzieje Ziemi Kępińskiej”, organizowanego na terenie miasta i powiatu we współpracy z Towarzystwem Miłośników Ziemi Kępińskiej

Kiszkowo (pow. Gniezno)

- Centrum Rehabilitacyjno-Kulturalne Promyk – spotkanie z osobami niepełnosprawnymi z terenu gminy Kiszkowo

Kobylin (pow. Krotoszyn)

- Moje miasto i gmina - wystawa okolicznościowa z okazji rocznicy wyzwolenia Kobylina

Koło

- Wystawy:
 - ~ „20 Stycznia –rocznica wyzwolenia miasta Koła”
 - ~ „Wolfgang Amadeusz Mozart 1756-1791”
- Wieczór literacki Koła Przyjaciół Biblioteki – „Życie i twórczość W.A. Mozarta”

Konin

- Wystawa „Konin – wczoraj”, fotografie ze zbiorów Ryszarda Fórmanka

Kościan

Miejska Biblioteka Publiczna:

- Wystawy:
 - ~ „Miejsca pamięci Powstania Wielkopolskiego” – wystawa fotograficzna z Objazdowej Galerii Wielkopolskiej Fotografii WBPiCAK w Poznaniu

- ~ Szlakiem Powstania Wielkopolskiego – ze zbiorów MBP w Kościanie
- ~ Z cyklu „Książka w życiu pomaga” – wystawa: Życie bez stresu
- ~ Odszedł kapłan i poeta – Ks. Jan Twardowski (1.06.1915-18.01.2006)
- ~ „Jesienne prace leśnika” – wystawa prac nagrodzonych w konkursie plastycznym zorganizowanym przez Nadleśnictwo Kościan
- Widowisko poetycko-muzyczne: Sens istnienia jaskółek – z udziałem Ireny Anny Bajserowicz (prowadzenie), Włodzimierza Jędrzejczaka (poeta), Joanny Hryniak (śpiew i gitara) i Damiana Zybera (piano)
- Szkice z dziejów Parska (cz. 1). Wykład Grzegorza Nowaka połączony z promocją publikacji o Parsku (Z cyklu wykładów Towarzystwa Miłośników Ziemi Kościańskiej)
- „W królestwie Kubusia Puchatka” – konkurs plastyczny
- Alan Alexander Milne i jego Kubuś Puchatek – pogadanka
- Małgorzata Musierowicz – życie i twórczość – prelekcja
- Magiczna noc z Harrym Potterem: wspólna z księgarnią czarodziejska zabawa z okazji pojawienia się VI tomu przygód Harrego Pottera „Harry Potter i Księżę Półkrwi”. Konkurs na znajomość książek, wybór najlepiej przebranej osoby, wybór czarodziejskiego zaklęcia, wróżby, amulety, eliksiry i czarodziejska zupa z maronka
- Pogadanka: „Wanda Chotomska – przyjaciółka dzieci” i czytanie książki „Lew i Leonek” – dla dzieci z Samorządowego Przedszkola nr 1 im. Wandy Chotomskiej

Biblioteka Publiczna Gminy:

- „Książka ma swoją historię” – gminny konkurs dla uczniów klas VI
- „Wielkopolska – nasza kraina – nasza mała ojczyzna” – konkurs gwarowy

Koźmin (pow. Krotoszyn)

- Wieczór poezji lokalnej – podsumowanie III edycji konkursu „Poezja dla mojego miasta”

Krotoszyn

- 18.01.2006 r. – zmarł ks. Jan Twardowski – wystawa
- Powstanie Styczniowe – wystawa reprodukcji malarstwa Artura Grottgera
- Wystawa pokonkursowa prac dzieci biorących udział w warsztatach ph. „Latający kufer” (Oddział dla Dzieci)
- „Noc z Harrym Potterem” – premiera książki „Harry Potter i Księżę Półkrwi” – gry, konkursy, zabawy, quizy tematyczne (Oddział dla Dzieci)

Krzemieniewo (pow. Leszno)

- Spotkanie autorskie z Mateuszem Marczewskim dla młodzieży gimnazjalnej

Leszno

Wystawy:

„Galeria za Regalami”:

- „Aborygeni” wystawa fotograficzna Anny Hałas
- „Wolfgang Amadeusz Mozart – w 250 rocznicę urodzin” – plakaty z kolekcji Jacka Jaroszyka

„Galeria Lochy”:

- „Ilustracje Elżbiety Krygowskiej-Butlewskiej do książek Emilii Waśniowskiej”

Imprezy:

- Spotkanie z cyklu „Wokół Globusa” z Anną Hałas i Mateuszem Marczewskim pt. „Aborygeni”
- Promocja książki Elżbiety Kuśnierek pt. „Szepczenia = Wortgeflüster”
- Spotkanie z cyklu „Rodzinne Wieczory” z Elżbietą Krygowską-Butlewską i Joanną Butlewską-Coftą połączone z promocją książek Emilii Waśniowskiej pt. „Imię to nie fraszka” i „Pamiętki Babuni” oraz warsztatami plastycznymi

Lipka (pow. Złotów)

- Wystawa książek z okazji 61 rocznicy wyzwolenia Lipki

Lipno (pow. Leszno)

- „Wieczór poezji poświęcony Stanisławowi Grochowiakowi” (Filia Wilkowiec)

Luboń (pow. Poznań)

- „Chwile roziskrzona kolędą” – wieczór kolęd w wykonaniu zespołu Karpatia. Wystąpili absolwenci: klasy fletni Pana konserwatorium w Kiszyniowie – Dumitru Harea (fletnia Pana, piszczałki, okaryna), klasy akordeonu Akademii Muzycznej w Poznaniu – Tomek Drabina (akordeon, śpiew), Podhalanie wywodzący się z rodzin o bogatych tradycjach muzycznych (obecnie studenci lutnictwa poznańskiej Akademii Muzycznej) – Bartek Marduła (skrzypce, śpiew) i Staszek Bafia (kontrabas, śpiew)

Nowy Tomyśl

- „Moje myśli malowane” – wystawa obrazów Doroty Skibińskiej (także w lutym)
- „Czerwony środek Australii” – wystawa fotografii Marka Tomalika, dziennikarza i podróżnika, współpracownika „National Geographic”
- Z cyklu „Spotkania niebanalne”:
 - ~ Serce źródło życia – spotkanie z Violetką Wachowską – promotorem zdrowia

- ~ „Moja Ukraina” – spotkanie z o. Pawłem Kubiakiem, misjonarzem Oblatów Maryi Niepokalanej, pracującym w Połtawie na Ukrainie
- Klub Miłośników Podróży „Przez Kontynenty”. „Śladami Strzeleckiego w Australii” – spotkanie z Markiem Tomalikiem – geologiem, podróżnikiem, dziennikarzem i fotografikiem
- Z cyklu: Czwartkowe wieczory literacko-muzyczne „Hej, nuty wiatr nosi...” – koncert zespołu Karpatia
- Wieczór w Hogwarcie – impreza czytelnicza w związku z promocją książki „Harry Potter i Książę Półkrwi” (Oddział dla Dzieci)

Oborniki

- Śpiewajmy Narodzonemu – koncert kolęd w wykonaniu studentów Wydziału Dyrygentury Chóralnej Akademii Muzycznej w Poznaniu
- Nasze korzenie – prelekcja Bogdana Andrzeja Jerana dla młodzieży

Opatówek (pow. Kalisz)

- Spotkanie „Klubu Muminków” – wykonywanie opatóweckiego zielnika
- Zajęcia plastyczne dla dzieci niepełnosprawnych „Zwierzęta świata” – we współpracy ze Szkołą Podstawową w Opatówku
- Spotkanie z Władysławem Kościelniakiem poświęcone jego znakom książkowym – we współpracy z Towarzystwem Przyjaciół Książki w Kaliszu + wystawa exlibrisów

Orchowo (pow. Słupca)

- Pokaz pierwszej pomocy przeprowadzony przez słuchaczy Medycznego Studium Zawodowego z Gniezna dla gimnazjalistów
- Konkurs z okazji 30 rocznicy śmierci Agaty Christie – dla czytelników dorosłych

Ostrów Wielkopolski

- Przemysław Czaplinski – spotkanie autorskie
- Znam Harrego Pottera – konkurs literacki

Pleszew

- Wystawa „Literatura z humorem”

Radawnica (pow. Złotów)

- Ks. Jan Twardowski (1915-2006) – wystawa

Rawicz

- „Co warto zobaczyć w naszym mieście” – warsztaty plastyczne

Rydzyń (pow. Leszno)

- „Rozpoznaj baśnie i bajki” – konkurs literacki (Filia Moraczewo)

Trzcianka

- Spotkanie autorskie z Elżbietą Wasyłyk – promocja tomiku wierszy pt. „Spotkajmy się”
- Najważniejsze wydarzenia i sukcesy 2005 roku – wystawa
- Jan Twardowski (1915-2006) – wystawa
- „Książka uczy i bawi” – spotkania z dziećmi z grupy środowiskowej
- „W świecie wyobraźni” – zajęcia plastyczne z dziećmi
- „W świecie bajki, baśni i legendy” – zajęcia edukacyjne dla grup „0”

Trzcinica (pow. Kępno)

- Warsztaty z zakresu biblioterapii dziecięcej. Zajęcia prowadziła Ewelina Surniak – wiceprezes Polskiego Towarzystwa Biblioterapeutycznego we Wrocławiu. W warsztatach wzięli udział bibliotekarze z bibliotek publicznych i szkolnych oraz nauczyciele i pedagodzy z powiatu kępińskiego

Turek

- „Wokół twórczości Adama Mickiewicza” – impreza literacka (Filia Nr 2)

Wolsztyn

- „Metoda dobrego startu” – wykład Doroty Skorupińskiej, pedagoga
- Spotkanie literackie poświęcone poezji Lecha Tuchockiego
- Spotkanie metodyczne „Z doświadczeń nauczyciela dyplomowanego”
- „Portret moich dziadków” – zajęcia plastyczne dla uczniów Szkoły Podstawowej połączone z wystawą prac (Oddział dla Dzieci)

Zagórów (pow. Słupca)

- Wystawa prac konkursowych pt. „Najzabawniejszy obraz z mojego snu”

Zakrzewo (pow. Złotów)

- Otwarcie „Czytelni Internetowej” w bibliotece

Zduny (pow. Krotoszyn)

- Wystawa prac plastycznych Joanny Duszy, uczennicy ZSP w Zdunach
- „Noc z Harrym Potterem” – spotkanie dla dzieci promujące książkę „Harry Potter i Księżę Półkrwi”
- „Czytanie książek to najpiękniejsza zabawa, jaką sobie ludzkość wymyśliła” – cykl spotkań z młodzieżą gimnazjalną na temat roli czytania książek i wyborów czytelniczych

Złotów

- „W Zaczarowanej Krainie Bajek” – spotkanie autorskie z bajkopisarką Wiolettą Piasecką”
- „Rok Mozartowski” – wystawa

- „Canaletta widoki Warszawy” – wystawa
- „Chwila wspomnień” – Złotów w obiektywie Jana Cichego
- „Hogwart Szkoła Magii” – program zajęć z okazji premiery VI tomu Harrego Pottera
- „W magicznym świecie Harrego Pottera” – konkurs
- „Goście mojego karmnika” wystawa, spotkanie z leśnikiem, prezentacja multimedialna
- „Piszesz, czytasz, przyjdź” – warsztaty literackie dla gimnazjalistów i licealistów

Luty

Bojanowo (pow. Rawicz)

- Galeria Obrazu: K. Kleiber „Odwilż”
- Wystawa: „Drewno jak żywe” rzeźby Mariana Andersza

Budzyń (pow. Chodzież)

- „Wszechstronność młodego erudyty” – VII edycja quizu wiedzy z różnych dziedzin nauki dla uczniów szkół podstawowych i gimnazjalnych

Chocz (pow. Pleszew)

- Finał VII Konkursu czytelniczego ph. „Autorzy nam bliscy – Joanne K. Rowling”

Chodzież

- Wieczór autorski z Bogusławem Chmielem

Dąbie (pow. Kolo)

- Dyskusja nad książką „Dwa teatry”
- Konkurs plastyczny „Najzabawniejszy obraz z mojego snu” – eliminacje rejonowe

Dobrzyca (pow. Pleszew)

- Feryjna filmoteka gimnazjalisty: Pan Tadeusz, Faraon, Romeo i Julia, Zemsta

Gołuchów (pow. Pleszew)

- Konkurs czytelniczy „Legendy naszego regionu” w II kategoriach

Gostyń

- Czat z Burmistrzem w Bibliotece – otwarcie nowej strony internetowej www.gostyn.pl w czytelnicy z oficjalnym przekazaniem komputerów z programu Ikonka

- „Chiny znane i nieznanne” – prelekcja Leszka Sobkowiaka z UAM w Poznaniu – dla uczniów szkół średnich
- Prelekcja Haliny Radoty dla Zespołu Szkół w Brzeziu – „Unia Europejska – historia, instytucje, kraje”. XI edycja Studium Wiedzy o Regionie – „Ziemia gostyńska i śremska – przeszłość i teraźniejszość” (wykłady, prelekcje, wycieczki piesze i autokarowe)
- Wystawa „Przyjaźń niejedno ma imię”
- Konkurs ankietowy „Miliard w rozumie”

Grzegorzew (pow. Koło)

- „260 rocznica urodzin Tadeusza Kościuszki” – przegląd literatury

Jutrosin (pow. Rawicz)

- Spotkanie z biskupem Grzegorzem Balcerkiem w UMiG
- „Moje papierowe cuda” – konkurs plastyczny

Kalisz

- „Poezja oswojeniem czasu” – spotkanie z Pawłem Kuszczynskim, poetą i krytykiem literackim
- Spotkanie z Waławem Klepanym, przewodnikiem i dokumentalistą (Filia nr 9)
- „Dotyk Przeszłości – II Piknik Zabytków Kalisza” – ogłoszenie konkursu dla szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych (Filia nr 1)
- Podsumowanie konkursu plastycznego „Ilustrujemy baśnie i legendy Eli-giusza Kor-Walczaka (Filia nr 9)
- Wystawy:
 - ~ „Unia Europejska w zbiorach Filii nr 4” (Filia nr 4)
 - ~ „Kosmos bez tajemnic” (Filia nr 5, Oddział dla Dzieci)
 - ~ „260 rocznica urodzin Tadeusza Kościuszki” (Filia nr 9, Oddział dla Dzieci)

Kobylin (pow. Krotoszyn)

- „Wieczór z Mozartem” – życie i twórczość, montaż słowno-muzyczny zorganizowany dla mieszkańców Kobylina

Koło

- Wieczór literacki Koła Przyjaciół Biblioteki pt. „Agata Christie – królowa kryminalów”

Konin

- Wystawa „Pieniądz papierowy”, ze zbiorów Konińskiego Towarzystwa Numizmatycznego

Kościan

Miejska Biblioteka Publiczna

– Wystawy:

- ~ „Moja Europa – Praca” – wystawa fotograficzna z Objazdowej Galerii Wielkopolskiej Fotografii WBPiCAK w Poznaniu
- ~ Jerzy Szaniawski – prozaik, dramatopisarz, autor słuchowisk radiowych, wybitna osobowość polskiej literatury współczesnej – 120 rocznica urodzin
- ~ Z cyklu „Książka w życiu pomaga” wystawa: „Gdy w małżeństwie nie jest łatwo” – poradniki dla małżonków
- „W krainie rzek, pól i lasów – Adam Mickiewicz w Wielkopolsce”. Prelekcja Hanny Kaczmarek w Klubie Miłośników Książki (Filia nr 1)
- 45 lat Towarzystwa Miłośników Ziemi Kościańskiej. Wykład Zdzisława Witkowskiego (Towarzystwo Miłośników Ziemi Kościańskiej)
- Pokaz ratownictwa medycznego wykonany przez strażaków ochotników z Ochotniczej Straży Pożarnej w Kościanie
- Pogadanka na temat bezpieczeństwa dzieci i młodzieży w ruchu drogowym przeprowadzona przez twórców akcji „Stop śmierci” – Komendę Powiatową Policji w Kościanie; Bezpieczeństwo w domu, na wakacjach i na ulicy – pogadanka przeprowadzona przez st. aspiranta Macieja Matysiaka z Komendy Powiatowej Policji w Kościanie
- „Adam Mickiewicz na Ziemi Kościańskiej” – prelekcja Hanny Kaczmarek (Filia nr 1)

Biblioteka Publiczna Gminy

- Urszula Ciszewska przedstawiła „Poemat o kobietach” – spotkanie w Klubie dyskusyjnym (Filia w Racocie)

Kościelec (pow. Koło)

- Quiz „Zimowe igrzyska olimpijskie” (Filia Dobrów)

Krajenka (pow. Złotów)

- „Moje hobby” – o swoich pasjach i zainteresowaniach opowiadali Anna Gruszewska-Bronk, hodowca psów rasowych i kynolog oraz Kazimierz Markiewicz, pszczelarz posiadający piękną pasiekę (Filia w Augustowie)
- Wycieczka do Muzeum Regionalnego w Złotowie i Pływalni Laguna (Filia w Augustowie)
- „Skąd my jesteśmy” – spotkanie z najstarszymi mieszkańcami (Filia w Augustowie)

Krobia (pow. Gostyń)

- „Chiny znane i nieznanne” – prelekcja Leszka Sobkowiaka z UAM w Poznaniu – dla gimnazjalistów

Krotoszyn

- „Wilno w starej fotografii” – wystawa zdjęć
- „Kuchnie czterech stron świata” – wystawa książek o tematyce kulinarnej
- Dzień komputerów „Świat komputerów” – współorganizator Firma „Hardbit” (Oddział dla Dzieci)
- Występy artystyczne „Ty potrafisz” (Oddział dla Dzieci)
- Dzień potraw kulinarnych. Quiz gastronomiczny (Oddział dla Dzieci)

Krzemieniewo (pow. Leszno)

- „Aborygeni” – wystawa fotograficzna Anny Hatlas
- Spotkanie autorskie z Izabellą Klebańską – dla dzieci

Leszno

Wystawy („Galeria za Regalami”):

- „Ślady” – wystawa fotograficzna Ryszarda Fórmanka
- Wystawa obrazów Arkadiusza Cypriana
- „Mapy Jonasa Scultetusa” – ze zbiorów Miejskiej Biblioteki Publicznej w Lesznie (Filia Biblioteczna nr 2)

Imprezy:

- „Popołudnie z poezją ks. Jana Twardowskiego” – wieczór poetycki zorganizowany wspólnie z Zarządkiem Oddziału i Zarządkiem Koła Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich
- Spotkanie z Izabellą Klebańską z cyklu „Rodzinne Wieczory” – dla rodziców z dziećmi

Lipka (pow. Złotów)

- Konkurs „Harry Potter w Lipce”

Lipno (pow. Leszno)

- Spotkanie poetyckie z Włodzimierzem Jędrzejczakiem i Anną Bajserowicz (Filia Wilkowice)

Luboń (pow. Poznań)

- Wieczór chiński – „Rok Ognistego Psa” – spotkanie z Jackiem Krygiem, mistrzem feng-shui. Promocja książki „Rok Ognistego Psa”
- „W towarzystwie” – wernisaż wystawy malarstwa Dariusza Rozyńka i Marka Nowaka. Koncert na pianinie w wykonaniu Arkadiusza Adamskiego

- Choroby układu krążenia – prelekcja farmaceutki Agnieszki Saron
- „Dogoterapia jako forma terapii alternatywnej” – prelekcja Grażyny Jujki, hodowcy, dogoterapeuty
- „Czerwony samochódzik” – spektakl dla milusińskich w wykonaniu Prywatnego Teatru Lalek w Poznaniu
- Z cyklu „Rozmowy o polityce” – spotkanie z parlamentarzystą Arkadym Fiedlerem z Platformy Obywatelskiej
- Konkurs literacki: „Wiesław Wernic – klasyk współczesnego westernu”

Nowy Tomyśl

- „Legendy poznańskie” – spektakl Teatryku „Krokodyl” (Oddział dla Dzieci)
- Z cyklu: „Spotkania niebanalne” – „Jak architektki ułatwiają nam życie, czyli o idei domu pasywnego” – spotkanie z Mirosławem Tarasem, architektem

Oborniki

- „Dziewczynka z zapalkami” – inscenizacja w wykonaniu uczniów Szkoły Podstawowej nr 4 w Obornikach
- „H.Ch. Andersen i jego twórczość” – wystawa przygotowana z okazji zakończenia obchodów Roku Andersena
- „Do serca przytul psa, weź na kolana kota...” – wystawa
- Spotkania z ciekawymi ludźmi:
 - ~ Piękno Obornik i okolic w fotografii i poezji Henryka Wojtyśiaka
 - ~ Poznajemy technikę kolażu – spotkanie z malarzem Mieczysławem Skibickim
 - ~ Praca i tradycje kominiarskie w opowieściach Henryka Narożyńskiego
 - ~ Tajemniczy świat znaczków – spotkanie z filatelistą Zygmuntem Kaczmarkiem
 - ~ Leśne opowieści – spotkanie z leśniczym Sławomirem Szcześniakiem
 - ~ „Spod dłuta syją się wióry...” – spotkanie z rzeźbiarzem Mieczysławem Kogutem
- Prelekcja Zofii Kamińskiej i Stefana Łączaka „Zdrowie bez recepty”

Okonek (pow. Złotów)

- Autorski program grantowy pt. „Poznaj swój region, jego kulturę i małym kroczkiem wnieś się w górę” (Filia Lędyczek)
 - ~ Wycieczka do Muzeum Ziemi Złotowskiej
 - ~ „100 dni kosmosu” – wykonywanie pojazdów kosmicznych

- ~ „Lędyczek dawniej i dziś” – Lędyczek w obrazach, wykonywanie dowolną techniką
- ~ Ciekawi ludzie naszego regionu
- ~ Wycieczka do nadleśnictwa Złotów
- ~ Spotkanie z malarzem – wykłady o sztuce
- ~ „Malowanie na płótnie” – warsztaty

Opatów (pow. Kępno)

- Iglą malowane – wystawa obrazów wyszytych haftem krzyżykowym przez czytelniczki

Ostrów Wielkopolski

- Czytelnik Roku 2005 – konkurs powiatowy

Pleszew

- Kontynuacja Bibliotecznego Saloniku Kulturalnego z programem „Humor w literaturze – literatura w humorze”:
 - ~ Wykład Tomasza Mizerkiewicza nt. komizmu w literaturze
 - ~ Występ kabaretu „Za pięć dwunasta”
 - ~ Wiersze, monologi i anegdoty w wykonaniu amatorów
 - ~ Wystawa „Skąd my Ich znamy” – portrety z humorem
- (Inauguracja Saloniku Kulturalnego z programem „Młodzi twórcy prezentują” – wystawa prac plastycznych, występ zespołu muzycznego, prezentacja twórczości młodych poetów odbyły się we wrześniu)

Poniec (pow. Gostyń)

- Zajęcia biblioterapeutyczne dla dzieci ze szkoły podstawowej pt. „Moje nowe miejsce na ziemi”

Rawicz

- „Kim chciałbym zostać gdy dorosnę” – zajęcia biblioterapeutyczne
- „Ze starego coś nowego” – warsztaty plastyczne
- „Bajki które leczą” – zajęcia biblioterapeutyczne
- „Indiański naszyjnik bez końca” – warsztaty manualne
- „Kwiaty dobrych życzeń” – warsztaty plastyczne
- „Upominki na różne okazje” – warsztaty plastyczne
- „Herb Rawicza” – konkurs plastyczny

Sulmierzyce (pow. Krotoszyn)

- Czarodziejski świat origami – wystawa pokonkursowa

Śmigiel (pow. Kościan)

- „Z Pyzą po polskich krainach” – cz. 1 warsztatów bibliotecznych
- Spotkanie z lekarzem weterynarii Karoliną Szulc

Trzcianka

- XXIII Tydzień Kultury Chrześcijańskiej:
 - ~ Spotkanie z Adamem Suwartem, redaktorem Przewodnika Katolickiego
 - ~ Sobór Watykański II – wystawa książek
- „Biała – nasze własne Bullerbyn” – program dla dzieci finansowany z Fundacji Wspierania Wsi

Turek

- „Bawimy się, czujemy, smucimy i szukamy przyjaciół” – zajęcia w Środowiskowym Domu Samopomocy (Filia nr 2)

Wolsztyn

- Galeria Biblioteki „Ekslibrisy ze zbiorów Józefa Tadeusza Czosnki” – wystawa
- Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Wolsztyn i Uniwersytet Poezji nad Dojcą „Pamięci księdza Jana Twardowskiego” – spotkanie poetyckie
- Wystawa książek „Pamięci księdza Jana Twardowskiego”
- Warsztaty teatralne ph. „I ty możesz zostać aktorem” – prowadzone przez aktora Zbigniewa Walerysia

Zagórów (pow. Słupca)

- Wystawa malarstwa Piotra Woźniaka (Filia w Trąbczynie)

Zakrzewo (pow. Złotów)

- Autorski program grantowy pt. „Twórczość ludowa na wesoło”
- Wykłady na temat twórczości ludowej Krajny
- Wycieczka do Muzeum Ziemi Złotowskiej oraz parku w Buczku Małym
- Rzeźbienie w drewnie
- Tworzenie prac malarskich

Zduny (pow. Krotoszyn)

- Promocja najnowszego numeru Kroniki Wielkopolski poświęconego Zdunom
- „Moda karnawałowa” – wystawa fotograficzna
- Rola książki w życiu dziecka – pogadanka dla dzieci z klas II Szkoły Podstawowej w Zdunach

- „2006 – Rokiem Języka Polskiego” – wystawa propagująca ochronę, opiekę i kultywowanie polszczyzny
- „Franklin” – przyjacielska wizyta w bibliotece – spotkanie z aktorem Piotrem Witoniem (Zduny, Baszków, Konarzew)
- „Niebezpieczeństwo wokół naszych dzieci” – wystawa książek z serii „Jak powiedzieć NIE”

Złotów

- „Strofy o miłości” – wystawa
- 260. rocznica urodzin Tadeusza Kościuszki – wystawa
- „Krajobrazy zimowe” – wernisaz fotografii Jana Grochockiego i Zbigniewa Beckera
- Poczet Burmistrzów Złotowa – „Jan Dąbrowski” – wystawa pamiątek i spotkanie

C. WOJEWÓDZKA BIBLIOTEKA PUBLICZNA I CENTRUM ANIMACJI KULTURY NA ŁAMACH PRASY

CZARODZIEJ Harry przyleciał do Poznania! / MAK // G a z . W y b o r . – 2006, nr 24, dod. Poznań s. 1

Poznańskie Wydawnictwo Media Rodzina ofiarowuje książki WBPiCAK w Poznaniu.

DLA samotnych matek / MAZ // G a z . P o z n . – 2005, nr 298, s. 37

Koncert charytatywny organizowany w kościele w Gultowach przy współudziale WBPiCAK w Poznaniu.

EDUKACJA historią : muzyka : skarby dawnej Wielkopolski / Andrzej Chylewski // G ł o s W i e l k o p . – 2006, nr 14, s. 28

Projekt „Nasza muzyka – muzyczne skarby Wielkopolski” powstały z inicjatywy Stowarzyszenia Miłośników Kultury i Sztuki w Poznaniu i WBPiCAK w Poznaniu.

GALERIA WBPiCAK // G a z . W y b o r . – 2006, nr 11, dod. Co Jest Grane s. 17

Wystawa fotograficzna „Krajobrazy życia – Ireneusz Linde” i promocja albumu zorganizowane przez WBPiCAK w Poznaniu.

GNIĘŻNIANIE wyróżnieni / (jw) // Przem. na Szlaku Piast. – 2005, nr 48, s. 17

WBPiCAK w Poznaniu oraz Ośrodek Kultury w Środzie Wielkopolskiej organizatorami „Jesiennego Konkursu Teatrów Młodzieżowych Melpomena”.

GRALI dla matek : Gułtowy : impreza charytatywna w kościele / luca // Głos Wielkop. – 2005, nr 301, s. 13

Koncert zorganizowany przy współudziale WBPiCAK w Poznaniu.

HARRY Potter w prezencie / ap // Głos Wielkop. – 2006, nr 24, s. 10

M.in. o książkach przekazanych przez wydawnictwo Media Rodzina dla WBPiCAK w Poznaniu.

HEJ, kolęda, kolęda... : koncerty : po świętach / sdr // Głos Wielkop. – 2005, nr 300, s. 26

Koncert charytatywny w kościele w Gułtowach zorganizowany przy współudziale WBPiCAK w Poznaniu. Koncerty kolędowe „Poznańskich Słowiaków” z udziałem Zespołu Folklorystycznego „Wielkopoleanie” (w auli UAM).

HISTORIA na szynach : Poznański Czerwiec '56 na płycie CD i w Internecie / Piotr Bojarski // Gaz. Wybór. – 2006, nr 30, dod. Poznań s. 2

Promocja płyty „Poznański Czerwiec '56” wydanej przez WBPiCAK w Poznaniu.

INNA Wielkopolska : z Leną Bednarską, o książkach i zabytkach / rozm. Anna Plenzler // Głos Wielkop. – 2006, nr 31, s. 16

KANDYDACI do tytułu Poznaniaka Roku // Gaz. Pozn. – 2006, nr 14, s. 10

M.in. sylwetka Małgorzaty Dryjskiej, pracownika WBPiCAK w Poznaniu, organizatora cyklów spotkań „Poznań bez tajemnic” i „Wielkopolska bez tajemnic”.

KLASZTORY w Wielkopolsce / (rj) // Gaz. Pozn. – 2006, nr 14, dod. Monitor Wielkop. nr 1, s. 7

Recenzja albumu „Zabytkowe klasztory w Wielkopolsce” wydanego przez WBPiCAK w Poznaniu.

KLASZTORY, zamki, ulice : biblioteka wydaje / MAZ // Gaz. Pozn. – 2006, nr 1, s. 16

WBPiCAK w Poznaniu wydawcą książek: „Zabytkowe klasztory w Wielkopolsce”, „Wielkopolskie zamki”, „Patroni wielkopolskich ulic”.

KOLEĘDY dla samotnych matek : śpiewali w Gułtowach / MAZ // G a z . P o z n .
– 2005, nr 301, s. 5

Koncert zorganizowany w kościele przy współudziale WBPiCAK w Poznaniu.

KONCERT i... / Edmund Jaworski; oprac. Barbara Kozłowska. – (Brodате myśli księdza Edy) // G a z . P o z n . – 2005, nr 303, s. 23

Koncert charytatywny w kościele w Gułtowach zorganizowany przy współudziale WBPiCAK w Poznaniu.

KONKURSOWA encyklopedia : w 4 oczy z Romualdem Polczyńskim, publicystą muzycznym / rozm. przepr. Marek Zaradniak // G a z . P o z n . – 2006, nr 13, s. 2

Książka „Da capo. 70 lat Międzynarodowych Konkursów im. Henryka Wieniawskiego” wydana przez WBPiCAK w Poznaniu.

KRONIKA wydarzeń w województwie wielkopolskim w pierwszym półroczu 2005 roku / Helena Bednarska // K r o n . W i e ł k o p . – 2005, nr 4, s. 157-204

[„KSIĘGA różnaitości Wielkopolskich” autorstwa Marcina Januszkiewicza i Adama Pleskaczyńskiego] // G a z . W y b o r . – 2005, nr 291, s. 3; nr 292, dod. Poznań s. 13; nr 293, dod. Poznań s. 3; nr 295, s. 13

Reklama książki wydanej przez WBPiCAK w Poznaniu.

KSIĘGA różnaitości : wydane w Poznaniu / MAZ // G a z . P o z n . – 2005, nr 303, s. 28

Recenzja książki Marcina Januszkiewicza i Adama Pleskaczyńskiego „Księga różnaitości wielkopolskich” wydanej przez WBPiCAK w Poznaniu.

MIASTO przez wieki / sdr // G ł o s W i e ł k o p . – 2006, nr 6, s. 19

Wycieczka „Miasto przez wieki, czyli prawie wszystko o Poznaniu” organizowana przez Regionalną Pracownię Krajoznawczą WBPiCAK w Poznaniu.

MUZYCZNE skarby Wielkopolski / AS // P r z e w . K a t o ł . – 2006, nr 3, dod. Metropolia Poznańska s. III

Koncert finałowy projektu „Nasza muzyka – muzyczne skarby Wielkopolski” powstałego z inicjatywy Stowarzyszenia Miłośników Kultury i Sztuki w Poznaniu i WBPiCAK w Poznaniu.

MUZYKA z naszego skarbca / (r) // G a z . P o z n . – 2006, nr 38, dod. Monitor Wielkop. nr 2, s. 7

Projekt „Nasza muzyka – muzyczne skarby Wielkopolski” powstały z inicjatywy Stowarzyszenia Miłośników Kultury i Sztuki w Poznaniu i WBPiCAK w Poznaniu.

NIEPOWTARZALNY koncert w zbąszyńskiej kolegiacie / RR // G a z . P o z n . (Wyd. w1). – 2006, nr 16, s. 10

Koncert chóru „Poznańskie Słowiki” z udziałem Zespołu Folklorystycznego „Wielkopoleanie”.

NIEROZŁĄCZKI : Hanna Rubas i Bogusława Nagajew / rozm. przepr. Sylwia Plechna // G ł o s W i e l k o p . – 2006, nr 48, dod. Świat Rodzinny s. 20

Sylwetka Hanny Rubas, pracownika WBPiCAK w Poznaniu.

NOCNE obłączenie i magia : szósta premiera Harry’ego Pottera / CZGP // G a z . P o z n . – 2006, nr 25, s. 16

M.in. o książkach przekazanych przez wydawnictwo „Media Rodzina” dla WBPiCAK w Poznaniu.

PAMIĘCI powstańców / MAZ // G a z . P o z n . – 2005, nr 298, s. 41

Koncert „Poznańskich Słowików” z udziałem Zespołu Folklorystycznego „Wielkopoleanie” z okazji rocznicy Powstania Wielkopolskiego.

PATRONI naszych ulic / Paweł Anders; rozm. przepr. Małgorzata Linettej. – (Rozmowa dnia) // G ł o s W i e l k o p . – 2006, nr 27, s. 4

O książce Pawła Andersa „Patroni wielkopolskich ulic” wydanej przez WBPiCAK w Poznaniu.

PIĘKNO bożych domów / AS // P r z e w . K a t o l . – 2006, nr 3, dod. Metropolia Poznańska s. III

Recenzja albumu „Zabytkowe klasztory w Wielkopolsce” wydanego przez WBPiCAK w Poznaniu.

PODSTĘPNY urok przeszłości / Jarosław Piotrowski // G ł o s W i e l k o p . – 2005, nr 303, s. 18

Recenzja książki Marcina Januszkiewicza i Adama Pleskaczyńskiego „Księga różnorodności wielkopolskich” wydanej przez WBPiCAK w Poznaniu.

POEZJA ucłowiecza / Grażyna Koczorowska // Przem. na Szlaku Piast. – 2006, nr 5, s. 15

Otwarcie Krakowskiego Salonu Poezji w Gnieźnie, którego gospodarzem – oprócz Anny Dymnej – był Jan Janusz Tycner, pracownik WBPiCAK w Poznaniu.

POZNAŃ bez tajemnic / ap // Głos Wielkop. – 2005, nr 298, s. 29

Spotkanie „W szufladkowych zbiorach, czyli o rodzinnych pasjach” organizowane przez Regionalną Pracownię Krajoznawczą WBPiCAK w Poznaniu.

POZNAŃ : miejskie tajemnice / KING // Gaz. Wybór. – 2006, nr 30, dod. Poznań s. 2

Wycieczka z cyklu „Poznań bez tajemnic” organizowana przez WBPiCAK w Poznaniu.

POZNAŃSKI Czerwiec w środku zimy : płyta : promocja w bimbie / Anna Plenzler // Głos Wielkop. – 2006, nr 30, s. 18

Płyta CD „Poznański Czerwiec '56” autorstwa Barbary Miczko-Malcher i Agaty Ławniczak wydana przez WBPiCAK w Poznaniu.

ROZMAITOŚCI wielkopolskie / ELKA // Gaz. Pozn. – 2005, nr 292, s. 31

Promocja książki Marcina Januszkiewicza i Adama Pleskaczyńskiego „Księga różnorodności wielkopolskich” wydanej przez WBPiCAK w Poznaniu.

RUSZA Wielkopolska Biblioteka Poezji / Violetta Szostak // Gaz. Wybór. – 2006, nr 61, dod. Poznań s. 1, 6

Nowa seria wydawnicza WBPiCAK w Poznaniu, w ramach której drukowane będą książki poetyckie autorów związanych z Wielkopolską.

SILNYM głosem : muzyka : skarby dawnej Wielkopolski / Andrzej Chylewski // Głos Wielkop. – 2006, nr 12, s. 18

Projekt „Nasza muzyka – muzyczne skarby Wielkopolski” powstały z inicjatywy Miłośników Kultury i Sztuki w Poznaniu i WBPiCAK w Poznaniu.

SŁOWICZE kolędowanie / MAK // Gaz. Wybór. – 2005, nr 297, dod. Poznań s. 10

Koncert chóru „Poznańskie Słowiki” z udziałem Zespołu Folklorystycznego „Wielkopole”.

„SŁOWICZE” kolędowanie / wig // Głos Wielkop. – 2005, nr 301, s. 25

Koncerty kolędowe „Poznańskich Słowików” z udziałem Zespołu Folklorystycznego „Wielkopoleanie”.

„SŁOWICZE” kolędowanie / wig // Głos Wielkop. – 2005, nr 297, s. 23

Koncerty „Poznańskich Słowików” z udziałem Zespołu Folklorystycznego „Wielkopoleanie”.

SŁOWICZE kolędy : tradycja : co roku w grudniu / w // Głos Wielkop. – 2005, nr 302, s. 20

Koncerty „Poznańskich Słowików” z udziałem Zespołu Folklorystycznego „Wielkopoleanie”.

SŁOWIKI i Wielkopoleanie / wig // Głos Wielkop. – 2005, nr 299, s. 20

Koncerty kolędowe „Poznańskich Słowików” z udziałem Zespołu Folklorystycznego „Wielkopoleanie”.

SŁOWIKI kolędują / JB // Gaz. Wybór. – 2005, nr 298, dod. Co Jest Grane s. 12

Koncerty „Poznańskich Słowików” pt. „Słowicze kolędowanie” z udziałem Zespołu Folklorystycznego „Wielkopoleanie”.

SPOTKANIE z poezją i Anną Dymną / Grażyna Koczorowska // Przem. na Szlaku Piast. – 2006, nr 3, s. 9

Zapowiedź otwarcia Krakowskiego Salonu Poezji w Gnieźnie, którego gospodarzem ma być m.in. Jan Janusz Tycner z WBPiCAK w Poznaniu.

SZTUKA w hali odlotów / SW // Gaz. Wybór. – 2006, nr 23, dod. Poznań s. 8

W ramach projektu „Poznań Miasto Sztuki”, na poznańskie lotnisko Ławica, trafia druga praca zakupiona przez WBPiCAK.

ŚLADAMI Czerwca '56 / Cyryla Staszewska // Gaz. Pozn. – 2006, nr 38, dod. Monitor Wielkop. nr 2, s. 1

Promocja płyty CD „Poznański Czerwiec '56” autorstwa Barbary Miczko-Malcher i Agaty Ławniczak wydanej przez WBPiCAK w Poznaniu.

TEATR w fotografii : Trzemeszno / (kar) // Przem. na Szlaku Piast. – 2005, nr 48, s. 17

Objazdowa Galeria Wielkopolskiej Fotografii w Domu Kultury w Trzemesznie.

TRAMWAJ z amerykańkami / ap // Głos Wielkop. – 2006, nr 35, s. 26

Promocja płyty CD „Poznański Czerwiec '56” autorstwa Barbary Miczko-Malcher i Agaty Ławniczak wydanej przez WBPiCAK w Poznaniu.

TWARZE naszych ulic : Wielkopolska : kogo upamiętniamy? / Anna Plenzler // Głos Wielkop. – 2006, nr 50, s. 32

Omówienie książki Pawła Andersa „Patroni wielkopolskich ulic” wydanej przez WBPiCAK w Poznaniu.

W KRAINIE muzyki / K. Bąk // Tyg. Nowy (Ziemia Pilska). – 2005, nr 51, s. A8

WBPiCAK w Poznaniu rozpoczyna cykl edukacyjnych audycji muzycznych dla dzieci.

W SETNĄ rocznicę urodzin / (jw) // Przem. na Szlaku Piast. – 2005, nr 51, s. 17

Turniej Recytatorski Poezji Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego zorganizowany przez WBPiCAK w Poznaniu oraz Miejski Ośrodek Kultury w Gnieźnie.

WARTO czytać / ap // Głos Wielkop. – 2006, nr 32, s. 30

Konkurs plastyczny „Mówię wam: warto czytać” ogłoszony przez WBPiCAK w Poznaniu.

WIELKOPOLSKIE skarby / sdr // Głos Wielkop. – 2006, nr 11, dod. Paśaż Kultury s. 10

Koncert finałowy projektu „Nasza muzyka – muzyczne skarby Wielkopolski” powstałego z inicjatywy Stowarzyszenia Miłośników Kultury i Sztuki w Poznaniu i WBPiCAK w Poznaniu.

[„WIELKOPOLSKIE zamki”] // Gaz. Wybor. – 2005, nr 302, dod. Poznań s. 3; nr 303, dod. Poznań s. 3; nr 304, dod. Poznań s. 3

Reklama książki wydanej przez WBPiCAK w Poznaniu.

WIZYTA u astronomów / ap // Głos Wielkop. – 2006, nr 28, s. 21; nr 30, s. 19

Wycieczka „Borowiecki Galileo, teleskopy i lunety” organizowana przez Regionalną Pracownię Krajoznawczą WBPiCAK w Poznaniu.

WOJEWÓDZKA Biblioteka Publiczna i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu poleca swoje najnowsze publikacje // Przew. Katoł. – 2005, nr 52, s. 30
Reklama Wydawnictwa WBPiCAK.

WSPOMNIENIA o Czerwcu / ap // Głos Wielkop. – 2005, nr 301, s. 24
Rozstrzygnięcie konkursu „Rok 1956 – 28 Czerwca. Wspomnienia i refleksje 50 lat później” zorganizowanego przez WBPiCAK w Poznaniu.

WYDAWNICTWO Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Centrum Animacji Kultury poleca swoje najnowsze publikacje... // Gaz. Pozn. – 2005, nr 292, s. 30; nr 295, s. 11; nr 296, s. 7
Reklama książek.

WYDAWNICTWO Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Centrum Animacji Kultury poleca swoje najnowsze publikacje... // Gaz. Pozn. – 2006, nr 11, s. 27; nr 14, s. 3
Reklama książek.

WYDAWNICTWO Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Centrum Animacji Kultury poleca swoje najnowsze publikacje... // Gaz. Pozn. – 2005, nr 290, dod. Książka pod Choinkę s. II
Reklama książek.

WYDAWNICTWO Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Centrum Animacji Kultury poleca... // Turysta Wielkop. – 2005, nr 4, s. 20
Reklama czasopisma „Kronika Wielkopolski” i książki autorstwa Krzysztofa Kasprzaka i Beaty Raszki „Rogaliński Park Krajobrazowy”.

WYSTAWY – wernisaże // Gaz. Pozn. – 2006, nr 11, s. 26
Wystawa fotograficzna „Krajobrazy życia – Ireneusz Linde” i promocja albumu zorganizowane przez WBPiCAK w Poznaniu.

ZAPOWIEDZI : jutro : Poznań bez tajemnic / KING // G a z . W y b o r . – 2005, nr 289, dod. Poznań s. 4

Zapowiedź spotkania pt. „W szufladkowych zbiorach, czyli o rodzinnych pasjach” organizowanego przez Regionalną Pracownię Krajoznawczą WBPICAK w Poznaniu.

ZDJĘCIE miesiąca / kar // G ł o s W i e ł k o p . – 2006, nr 43, s. 17

Konkurs fotograficzny „Przestrzeń wyobraźni” zorganizowany przez Galerię Fotografii „Fotoplastykon” i WBPICAK w Poznaniu.

ZŁOTE lata dla kultury / Jacek Bartkowiak // G a z . P o z n . – 2005, nr 289, dod. Monitor Wielkop. nr 12, s. 4

Finansowanie wielkopolskich instytucji kultury przez samorząd województwa. M.in. o WBPICAK w Poznaniu.

ZNANY bardziej i mniej : nowości z Poznania : o Henryku Wieniawskim, jego twórczości i konkursach / wig // G ł o s W i e ł k o p . – 2006, nr 11, dod. Pasaż Kultury s. 12

M.in. o książce „Da capo. 70 lat Międzynarodowych konkursów im. Henryka Wieniawskiego” wydanej przez WBPICAK w Poznaniu.

ŻYWIOŁOWA cheerleaderka : Agata Olech-Świadek wyróżniona na Press Photo / MF // P r z . K o n i Ń . – 2006, nr 1, s. 9

Konkurs fotograficzny „Wielkopolska Press Photo” zorganizowany przez WBPICAK w Poznaniu.

IV. KRONIKA

A. Polskie nagrody i wyróżnienia

- **Nagrodę im. Jarosława Iwaszkiewicza** w roku 2005 otrzymali *Julian Kawalec* za całokształt twórczości literackiej oraz *Jan Rodzeń* za zasługi w rozpowszechnianiu literatury współczesnej.
- **Nagrodę Pierścień Mędrców Betlejemskich** 2006 przyznano poecie, *Wincentemu Różańskiemu*.
- **Medal Młodej Sztuki** 2006 w dziedzinie literatury otrzymał *Szczepan Kopyt* za poezję.
- **Nagrodę „Pegazika”** 2006 otrzymali: *Joanna Papuzińska* w kategorii „Przyjaciół Książki dla Dzieci” i *Bohdan Butenko* w kategorii „Twórca”.
- **Nagrodę im. Kazimierza Wyki** za 2005 rok otrzymał *Aleksander Fiut*, historyk literatury i krytyk, znawca twórczości Czesława Miłosza.
- **Nagrodę im. Andrzeja Kijowskiego** w 2005 roku otrzymał *Dariusz Karłowicz* za książkę „Koniec snu Konstantyna”
- **Nagrodę IBBY (Sekcji Polskiej)** w 2005 roku otrzymali: *Rafał Kosik* za powieść „Felix, Net i Nika”; *Anita Andrzejewska* i *Andrzej Pilichowski-Ragno* za ilustracje do książki *Małgorzaty Strzałkowskiej* „Alfabet z obrazkami”. Odznaczenia za całokształt twórczości przyznano *Joannie Papuzińskiej* i *Adamowi Kilianowi*,

B. Międzynarodowe nagrody i wyróżnienia

- **Nagrodę im. Cervantesa** w 2005 roku otrzymał *Sergio Pitol*, pisarz meksykański.

C. Zmarli

- **Jan Twardowski** (18.01.2006), kapłan–poeta.